

Tartalom

MÉCSSES A TE IGÉD

- BÖRÖNTE MÁRTA / „Gyönyörködj az Úrban,
és megadja szíved kéréseit!” 441

TANULMÁNY

- GERD THEISSEN / Őskeresztény ethosz 3. 442
HANS-MARTIN BARTH / „Többé tehát nem én élek...” 2. 447
NÉMETH SZABOLCS / „A’ Bárányoknak az ő
Jó Pásztoroknak karjaira való Egybegyűjtések...” 449

FIGYELŐ

- EBERHARD JÜNGEL / Szabadító szabadság –
mint a keresztény létezés ismertetőjele 457
SZIGETI ZITA / A profán gyermekirodalom
és a hittanoktatás kapcsolata 462

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

- FERENCZY ANDREA / Advent 4. vasárnapja 467
VÖLGYES PÁL / Karácsony este 468
FEHÉR KÁROLY / Karácsony ünnepe 469
VANCSAI JÓZSEF / Karácsony 2 napja 471
DECMANN TIBOR / Karácsony utáni vasárnap 473
FRANKO MÁTYÁS / Óév este 474
IHÁSZ BEATRIX / Újév 476
SÜLLER ZSOLT / Újév utáni vasárnap 477
SZARKA ISTVÁN / Vízkereszt ünnepe 478
CSERHÁTI SÁNDOR / Témásorozat ifjúsági órára 480

BÖRÖNTE MÁRTA

„Gyönyörködj az Úrban, és megadja szíved kéréseit!”*

Zsolt 37,4

„Az ima legyen az első lépés az életünkben, hogy Isten szívat tehessen felénk.” (Böde István) Mert az élet lényege: te és én, Istenem, szeretetedben. A Mindenható szeretetét pedig tovább adni másoknak. Ehhez a szent úthoz szükséges a naponkénti ima.

Sokféleképpen lehet imádkozni.

Imádkozom... Sorolom a kívánságok listájáról a kérdéseket. Mennyi mindent szeretnék! Ezt is. Azt is. Amazt is. Meg még azt az egyet is.

Imádkozom... Az imádságom végére odateszem a mondatot: Legyen meg a te akaratod, Istenem az életemben, légy az első helyén a szívemnek.

Imádkozom, de nem mondok semmit. Csak hallgatok. Töltekezem, várom Isten szavát. A csendben pedig megszólít az Isten.

Imádkozom és áthallok. Áthallás a mennyei éterbe...

Kierkegaard is átélte az imádság lépcsőfokait. Kezdetben, amikor rátalált az imádság kincsére, sokat imádkozott, sok szóval. Ezután egyre kevesebb lett a kimondott szó az imában. Istennek hagyott helyet csendes idejében. Később még több csendességet tartott, és hallgatott és hallgatott és hallgatott. Eljutott az áthallásig. Amikor az ember gyönyörködik Istenben, Isten dolgaiban szemlélődik. Kikapcsol minden gondolatot.

Csendesedj el! – szól az Isten. Hagyd rám minden terhedet, lásd meg, hogy szeretlek! Maradj szeretetemben! – Te és én, Istenem, szeretetedben.

Jálics Ferenc írja le *Szemlélődő lelkigyakorlat* című könyvében a következő párbeszédet:

„Ember: Egészen korán kimentem már, és egy csodálatos napfelkeltét láthattam. Még jóval mielőtt a nap megjelent volna, láttam, ahogyan az ég alja fokozatosan kivilágosodott, majd egészen vörös lett. Először nem is tudtam, hol fog pontosan kibukkanni a nap. Röviddel a napfelkelte előtt láttam az égbolt másik felén a teleholdat, amely éppen le-

tűnni készült. Aztán az ég alja hirtelen vörös színt öltött. Az a néhány felhő az égen festőien szép volt. Elbűvölve álltam, míg csak meg nem pillantottam egy ponton a Napot. Még sokáig álltam ott lenyűgözve. A madarak csodálatosan énekeltek. Azt mondtam magamnak: »Most valami csodálatosat láttál, most már a lelkedet is felemelheted Istenhez.« Imádkozni kezdtem, dicsértem Istent, és beszélgetni kezdtem vele. Sokáig tartott ez a beszélgetés. Inkább dicsőítő imádságok voltak ezek. Sokat meséltem az életről, és gyakran elisméltem egy kedvenc imádságomat. Imádkoztam másokért is, a betegekért és szenvedőkért, a harmadik világerért, szüleimért és nagymamámért, aki néhány hónappal ezelőtt halt meg. Sokáig voltam imádságban. Nagyon szép volt. Mély áhítatot és hálát éreztem.

Lelki vezető: Régóta nem imádkoztál már ilyen mélyen.

Ember: Már régóta nem. Olyan sok mindent mondhattam el Istennek szívem legmélyéről.

Lelki vezető: Örülök, hogy így tudtál imádkozni. De most egy lépéssel tovább akarlak vezetni. A szemlélődő imádságot szeretném megmutatni neked. Ez másmilyen. Ott lassan elmaradnak a szavak, gondolatok, érzések. Az örök életben már nem fogunk Istennel beszélgetni vagy Istent szavakkal kérni másokért. Az örök életben csak a szerető csodálat állapotában fogunk időzni.

Ember: De hiszen én is ebben a szerető csodálat állapotában voltam!”

Kedves Testvérem! Hol tartasz az imádság lépcsőjén? Melyik fokán állsz? Meddig akarsz eljutni? Szeretnél gyönyörködni Isten szeretetében?

Számomra a zsoltárvers – *Gyönyörködj az Úrban, és megadja szíved kéréseit* – ezt jelenti. Elég, ha napi imáimban ráhagyatkozom Istenre, és Isten mindet megad, amire szükségem van. Gyönyörködöm. Áthallás a mennyei éterbe. Szemlélődöm. Békességet kapok Isten kegyelméből.

Mennyei Atyám! Imádkozom hozzád. Megteszem az egy lépést feléd. Köszönöm, hogy százat teszel értem. Gyönyörködöm szeretetedben, Fiad által. Ámen.

* Elhangzott a Kossuth Rádióban 2003. augusztus 18-án (búcsúáhítat a rádiómissziótól).

GERD THEISSEN

Óskeresztény ethosz 3.

A PÁLI ETIKA MINT AZ ISTENI PARANCS ÉS A BELÁTÁS ETIKÁJÁNAK SZINTÉZISE

Bevezetés

Előadásunk hátralévő részében Pállal és Mátéval foglalkozunk. Ők két különböző generációt képviselnek az óskereszténységben. Mielőtt etikájuk fő vonásait elemezném, történelmi kontextusuk rövid áttekintését nyújtom – de csak amennyire ez etikájuk szempontjából releváns.

Pál és Máté történelmi kontextusa

Pál a pogánykereszténység nagy képviselője volt az első generációban, sok gyülekezetet alapított: ő nyitotta meg a keresztény közösségeket – az eredetileg zsidó csoportokat – a pogányok számára. Ő maga kezdetben fundamentalista zsidó volt, aki szembenállt az új keresztény mozgalommal a judaizmusban, mivel ez a mozgalom túl „liberális” volt a törvényhez való viszonyulásában és a pogánymisszió tekintetében, amely már létezett Pál előtt is. Kidolgozott egy teológiát az új pogánykeresztény gyülekezetek számára, amely megvédte autonómiájukat a judaizmussal szemben. Meg kellett birkóznia a zsidókeresztény ellenfelekkel, akik megpróbálták rávenni az új pogánykeresztényeket, hogy térjenek át a judaizmusra. Galáciában például követelték, hogy a pogánykeresztények osztozzanak a judaizmusnak legalább a két döntő megkülönböztető jegyében: a körülmetélésben és az étkezési szabályok betartásában. Pál tiltakozott az ilyen tendenciák ellen, és szembenállása sikeres volt. A kísérlet, hogy reintegrálják a felbukkanó pogánykeresztény közösségeket a judaizmus megkülönböztető rituális jeleinek elfogadása révén, kudarcot vallott. A pogánykereszténység többé nem volt része a judaizmusnak. Fenntartotta és megőrizte a törvény néhány meghatározó részétől a szabadságot – nevezetesen épp azoktól a rituális követelésektől, amelyek a zsidó identitást szimbolizálták.

De ugyanakkor a judaizmus etikai tradíciója tovább folytatódott a kereszténységben. Eltörölt néhány zsidó rítust, de fenntartotta a zsidó etikát. A pogány rítusokat és etikát tekintve ezek a gyülekezetek élesen elváltak mindenféle po-

gány kultusztól. Pál kitartott amellett, hogy keresztények nem vehetnek részt bálványimádásban (1Kor 10,14–21). Ugyanakkor azt is mondta, hogy gondolkodniuk kellene azon, *ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami tiszta, ami szeretetreméltó, ami jóhírű, ha valami nemes* (szó szerint: ami erkölcsileg tiszta, erényes; görög: ἀρετη) „és dicséretes, azt vegyétek figyelembe!” (Fil 4,8) Az erény a görög etika központi jelszava volt. Pál mindenkit figyelmeztetett, hogy mind a pogány, mind a zsidó etikai normákkal összhangban viselkedjen. Ezért a páli etika valójában a zsidó és a görög mentalitás közötti ütközés eredménye. Ez részben annak a ténynek köszönhető, hogy Pál a diaszpórában lévő hellenisztikus judaizmusból származott. A hellenisztikus judaizmus pedig már a bibliai hit és a görög tradíciók szintézise volt. Másrészt annak köszönhető, hogy Pál a gyülekezeteiben olyan emberekkel találkozott, akik magukon viselték a görög morális hagyományok bélyegét. Etikája olyan bibliai etikaként interpretálható, amely megnyitotta önmagát a görög és hellenista motívumok előtt. Ezért beszélhetünk a bibliai és a görög etika szintéziséről, egy szintézisről, melynek alapja bibliai volt, elemei pedig görögök.

Máté a keresztények második vagy harmadik generációjának képviselője volt. Máté evangéliuma valószínűleg Kr. u. 80 és 100 között íródott. Mint Pál, ő is zsidókeresztény volt. De ő már inkább azoknak a zsidókeresztényeknek a leszármazottja, akik szembeszegültek Pállal az első generációban. Azok a zsidó ellenfelek megpróbálták kiterjeszteni a zsidó rítusokat (vagyis a körülmetélést és az étkezési törvényeket) a pogánykeresztényekre, de kudarcot vallottak. Máté egy generációval később írt. Időközben a jeruzsálemi templom elpusztult, a zsidó rítusok központját megsemmisítették. A katasztrófából való ébredésben a zsidók és a zsidókeresztények újraélesztették a judaizmus etikai hagyományait. Jochanan ben Zakkai, a jabnei iskola alapítója és zsidó reformer a templom pusztulása után Hós 6,6-ot idézte. Isten azt mondja prófétáján keresztül: „*Mert irgalmasságot akarok, és nem áldozatot.*” Ez azt jelenti: Isten jobban szereti az etikai magatartást (vagyis az irgalmat), mint a rituális magatartást (vagyis a templomi áldozatot). Ez az etikára történő koncentráció hozzásegítette a zsidó-

kat, hogy fel tudják dolgozni a templom elvesztését. Máté evangéliuma kétszer is idézi Jochanan ben Zakkainak ezt a kedvenc mondását Mt 9,13-ban és 12,7-ben – az egyik helyen közvetlenül a templommal kapcsolatban.

Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a zsidókereszténység – melyet Máté képviselt – Kr. u. 70 után osztozott az etikára való koncentrációban a kortárs zsidósággal a rituális hagyományok rovására. Azután, hogy a zsidókeresztényeknek nem sikerült meggyőzniük a pogánykereszténységet, hogy átvegyék az ő rituális tradícióikat (mert Pál megakadályozta ezt), a második generáció egy újabb kísérletet tett, hogy megnyerje a pogánykeresztényeket – nem a zsidó rítusok átvitelével, hanem a zsidó etikának egy új formában való felajánlásával. Máté evangéliuma ezt a zsidó etikát tartalmazza új formában, melyet az Úr Jézus interpretált. A Hegyi beszéd ennek az etikának az összefoglalása. Jézus szavait az egész világon hallani kellene. A tanítványok elmennek, és tanítvánnyá tesznek minden népet, „*tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.*” (Mt 28,20) Ez konkrétan azt jelenti: engedelmeskedniük kell minden etikai tanításnak, mely Máté evangéliumában szerepel. És csakugyan, Máté evangéliuma hamarosan az egyház kedvenc evangéliumává vált. A zsidókeresztény szerző, akinek szándéka az volt, hogy a zsidókeresztény etika az egész világon elterjedjen az ő evangéliuma által, sikeres volt. Tehát Máté etikája is a bibliai és a görög etika szintézise. Zsidó etika, amelyet olyan módon alakítottak és értelmeztek át, hogy minden ember számára elérhetővé vál!

Pál és Máté mint az őskeresztény etika példaadó képviselői
Pál és Máté az őskeresztény etika mint a zsidók és pogányok közötti etika példaadó képviselői. Megpróbálok bemutatni, hogy mindkettő a bibliai és görög etika szintézisét fejlesztették ki. Ennek a szintézisnek különböző aspektusaira mutathatunk rá Pálnál és Máténál: Pál a parancs bibliai etikájának és a belátás görög etikájának szintézisét dolgozza ki, Máté pedig a felebarátiság (vagy szolidaritás) bibliai ethoszának és az autonómia görög ethoszának szintézisét. De mindkét aspektus jelen van Pálnál és Máténál is. Az isteni parancs és az emberi belátás morális tudásunk forrására utalnak, a felebarátok közötti szolidaritás és az individuális személy autonómiája pedig a bibliai és a görög etika vezető értékeit célozzák meg.

Az elején hadd emlékeztessenek néhány különbségre a görög és a bibliai etika között. Izraelben az emberi viselkedést nem a világba való racionális bepillantás formálta, hanem az akaratnak az isteni akarral összhangban lévő megfigyelése. Az ember független akarral rendelkezik, amely lehet jó vagy gonosz. A helytelen emberi viselkedés nem a helytelen ítéletből vagy megismerésből ered, hanem a gonosz akaratból. Ez az etika voluntarista.

Amióta Nagy Sándor meghódította Keletet, a görög és a bibliai moralitás összetalálkozott a belátás görög etikájával. A hellenisztikus judaizmusban a kettő közötti szintéziste-

remtésnek különböző kísérleteire bukkanunk. Ezeknek a próbálkozásoknak a csúcspontja az őskereszténység. Az őskeresztény mozgalom kezdetben a judaizmus nyitása volt a pogányok felé. Pál ennek a nyitásnak a legfigyelemreméltóbb képviselője. A görög etikából legalább három motívumot vett át.

1. Ismeri az *autonómia* gondolatát minden emberre vonatkozóan, a pogányokat is beleértve Róm 2,14–19-ben. De nincs bizalma ebben az autonómiában. Ez a gondolat segít neki, hogy fokozza a vádat minden emberrel szemben. Mind bűnösök vagyunk.

2. A *szabadság* gondolata. Pál használja a szabadság kifejezést (ἐλευθερία), de meg van győződve, hogy az emberi lények elveszítették a szabad akaratukat. Mindannyiunknak meg kell tapasztalnunk Isten Lelkének átformáló hatását. Azután lesznek az emberek „szabadok”.

3. Az isteni akarat megítélésének és megvizsgálásának gondolata (δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, vö. Róm 12,2). Ezek az emberek, akik átalakultak a Lélek által, képesek megítélni Isten akaratát.

E három motívum vagy gondolat tisztázása után illusztrálni fogom a parancs bibliai etikájának és a belátás görög etikájának kombinációját két konkrét probléma segítségével.

1. Az erősek és gyengék közötti konfliktus Korinthusban. Ez a konfliktus nézetem szerint jól mutatja a páli voluntarista etikának és az erősek kognitivistá etikájának összeütközését Korinthusban.

2. A politikai parainézis Róm 13-ban, mely az állami többségnek való engedelmessegre szólít fel. Itt kettős érvelést találunk: a többség Isten parancsa által adatott, de a keresztények elfogadhatják ezt saját belátásuk által.

Három motívum a görög etikából a páli gondolatokban

A pogányok eredeti morális „autonómiájának” gondolata (Róm 2,14–16)

Ez a gondolat nyilvánvaló Pálnak az emberi szívbe írt *lex naturalis*ról szóló kijelentéséből, melyet Róm 2,14–16-ban fejtett ki: „*Mert amikor a pogányok, akik nem ismerik a törvényt, természetes eszük szerint cselekszik azt, amit a törvény követel, akkor ezek a törvény nélküliek önmaguknak szabnak törvényt. Ezzel azt bizonyítják, hogy a törvény cselekedete be van írva a szívükbe. Erről lelkiismeretük és egymást vádló vagy éppen védő gondolataik együtt tanúskodnak majd, azon a napon, amelyen megítéli Isten az emberek rejtett gondolatait az én evangéliumom szerint Krisztus Jézus által.*”

Pál itt az autonómia görög etikájának terminológiáját használja. A pogányok önmagukban jelentik a törvényt maguk számára. Még ha nem is kapták meg a Törvényt a Sínain, ismerik ennek a Törvénynek a tartalmát. Isten beleírta a szívükbe. Azzal a gondolattal találkozunk, hogy Isten már a Sínai előtt is kinyilatkoztatta a törvényt a judaizmusban. Alexandriai Philo szerint az ósatyák, Ábrahám, Izsák és Já-

kob már ismerték a törvény követeléseit annak természeténél fogva. Ez a gondolat lett kiterjesztve a pogányokra.

Pál a törvény követeléseinek ezt a természetes ismeretét a belső bíróság törvénykezési metaforájával írja le, amely negy elemet foglal magába.

1. Ebben a bíróságban írott törvényt találunk. Ez nem papiruszra íródott, hanem közvetlenül a szívbe. Ez nem szóbeli törvény, hanem írott törvény. Írott formában változtathatatlan. Úgy is mondhatjuk: örök!

2. Azután van egy tanú, a lelkiismeret (συνειδήσις). Ez a tanú képviseli a törvény követeléseit. A tudat nem a normák eredete, hanem a törvény befogadója. A tanú átalakítja az írott törvényt úgymond egy hanggá, amely hallható lesz.

3. Van továbbá egy vádló. Olvasunk gondolatokról, amelyek vádolják az embert ezen a belső bíróságon belül.

4. Végül találkozunk egy védővel vagy szószólóval. Olvasunk gondolatokról, amelyek megvédik a vádolt személyt.

Természetesen néhány exegéta azt mondja, hogy a lelkiismeret és a vádló és mentő gondolatok azonosak. De Pál számára a lelkiismeret csak egy példa egy belső dialógusban. A lelkiismeret modern koncepciója valójában felöleli mind a négy példát: a normákat, a tanút, a vádlót és a védőt. A lelkiismeret páli koncepciója korlátozottabb, mint a miénk.

Pál a belső törvény gondolatát, amely képessé teszi az embereket, hogy saját maguk törvényévé legyenek, a görög tradícióból vette át. Amikor azt írja a Rómaiakhoz írt levelében, hogy mind a görögöknek, mind a barbárok adósa, mind a bölcseknek, mind a bolondoknak (Róm 1,14), arra tesz célzást, hogy tudatában van: a görög bölcsességből adoptál gondolatokat. De azáltal, hogy a természetes törvény gondolatát továbbfejleszti a belső bíróság képévé, Pál megváltoztatja ezen a törvényszéki képen keresztül a gondolat jelentését. Azért adoptál görög gondolatokat, hogy bemutassa, minden ember bűnös, mert mindegyikük tudhatná, mi a jó. Azonban bár tudják, mégsem cselekednek aszerint. És ez a döntő különbség Pál és a görög gondolatok között, amelyeket átvesz Róm 2-ben. A belátás görög etikája szerint a törvény igazi ismerete maga után vonja, hogy a törvényt gyakorolják is – különben egyáltalán nem ismeret, hanem eltévelyedés. De Pál feltételezi: az emberek eléggé jól ismerik a törvényt. Nem értik azt félre. Ennek ellenére mégsem gyakorolják. Ez megfelel a bibliai voluntarizmusnak. Róm 2 egy vádbeszéd része, amelyben Pál igyekszik bebizonyítani, hogy senki sem teszi azt, amit kellene tennie a belátásának megfelelően. Pál magától értetődőnek veszi, hogy valójában mindenki tudja, mi a jó, de nem sikerül cselekednie is azt. Az ember bűnét ez még nagyobbá teszi. Ez a törés az ismeret és a gyakorlat között egyáltalán nem görög eredetű.

Hozzá kell tennem, hogy néhány exegéta nem hiszi, hogy Pál a pogányoknak az Isten akaratába való természetes belátást tulajdonít. Feltételezik, hogy Pál újjászületett pogányokról beszél, pogánykeresztényekről. Isten a szívükbe adta törvényét a Jer 31,31kk-ban található ígéretnek megfelelően, miszerint az emberek szívébe fogja helyezni törvényét. Ez az interpretáció azonban valószínűtlen. Pál előfeltételezi,

hogy a pogányok nem „birtokolják a törvényt”. Minden pogánykereszténynek szabad bejárása van a törvényhez. Ők már birtokolják a törvényt. A Rómaiakhoz írott levél pogánykeresztényekhez íródott. Mindazonáltal Pál azt mondja címzettjeinek: *a törvényt ismerőkhöz szólok*. (Róm 7,1) Pál tehát Róm 2,14–16-ban az isteni akaratnak az emberek általi közvetlen megismeréséről beszél. De a *lex naturalis* interpretációja Róm 2,14–16-ban mint az újjászületett pogánykeresztények törvénye arra emlékeztet: Pál valójában elképzei, hogy az újjászületett keresztényeknek is van egy ilyen közvetlen ismerete a törvényről. Isten parancsai bele vannak írva az átalakult és megújult emberek szívébe. Ahogy Pál írja a 2Kor 3,3-ban a keresztényekről: Isten akarata „nem tintával, hanem az élő Isten Lelkével van felírva; és nem kőtáblára, hanem a szívek hústábláira.” De Pál szemléletében nem ez az ismeret a döntő, hanem az a tény, hogy a Lélek képessé teszi az újjászületett keresztényeket, hogy gyakorolják, amit ismernek: hogy betöltsék a törvényt.

Ezért feltételezhetjük: Pál feltételezi az emberi lények eredeti állapotát, ahol közvetlen ismeretük van Isten akaratáról, de nem tudják betölteni ezt az akaratot. Ez a közvetlen ismeret újul meg az újjászületett keresztényekben az Isten Lelke által. De mi történik közben? Az emberek láthatóan elvesztették a képességüket, hogy gyakorolják eredeti tudásukat Isten akaratáról. Az emberek, akik nem képesek azt cselekedni, amit tenniük kellene a belátásuk szerint, nem szabadok. Ezért most a felszabadulás és a szabadság Pálnál megjelenő gondolatával foglalkozunk.

A szabadság gondolata a szolgaság tekintetében

Róm 7,19-ben Pál ezekkel a szavakkal foglalja össze az emberek valódi állapotát: *„Hiszen nem azt teszem, amit akarok: a jót, hanem azt cselekszem, amit nem akarok: a rosszat.”* Az üzenet Pál korának hallgatói felé az, hogy nem szabadok, mivel a szabadság azt jelenti, hogy valaki azt teszi, amit tenni akar. Ez a szabadság mindennapos, megszokott formulája. A kognitivisták etikán belül ezt így kellene olvasnunk: „Nem teszem a jót, amit felismerek, hanem a rosszat, amit tévesen jónak tartok.” Jellemző a páli voluntarista etikára, hogy azt mondja: „nem teszem a jót, amit akarok”. De ez az akarás nem foglalja magában az ismeretet. Az első személyű „én” Róm 7-ben örvendezik Isten törvényének a maga legbensőbb valójában, de egy másik törvényt gyakorol, amely háborúban áll vele. Természetesen a gyönyörködés a törvényben több, mint a törvénybe való bepillantás, de tartalmazza ezt a bepillantást. A belső megerősítés ellenére ez mégsem válsul meg a viselkedésben. Az akarat független hatalom. Az akarat képes a belátás ellen cselekedni!

Pál kétszer használja a szabadság fogalmát – Róm 7-ben és Gal 5-ben. A Róm 7 a megváltás előtti emberről beszél, a Gal 5 pedig a keresztényekről, akik megtapasztalták a megváltást. Ha gondosan elolvassuk mindkét szöveget, két különbséget fedezünk fel.

a) Róm 7-ben Pál nemcsak arról ír, hogy nem teszi azt, amit akar. Tovább fokozza ezt a kijelentést 7,15-ben: *„mert*

nem azt cselekszem, amit akarok, hanem azt teszem, amit gyűlölök." Azt mondani, hogy nem teszem, amit akarok, nem szükségszerűen vonja maga után, hogy az illető személy épp azokat a dolgokat cselekszi, melyeket gyűlöl. Pál nemcsak arról beszél, hogy képtelenek vagyunk nem felismerni saját akaratainkat, hanem egy másik akarat felismeréséről is beszél, amelyet a személy gyűlöl. Gal 5,17-ben ez nincs megemlítve. Ez az állítás: „Mert a test kívánsága a Lélek ellen tör, a Léleké pedig a test ellen, ezek viaskodnak egymással, hogy ne azt tegyék, amit szeretnétek”, más-képpen is értelmezhető: a test és a lélek közötti konfliktus képtelenné teszi az embereket, hogy gyakorolják, amit tenni akarnak. Az ember meg van bénulva. Róm 7-ben azonban nincs megbénulva, hanem nagyon is aktív, hogy a rosszat cselekedje, amit gyűlöl.

b) A második különbség a következő: a Gal 5 a test és a lélek közötti szembenállásra épít. A Róm 7 két törvény szembenállását mutatja be. „Mert gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaiban lévő törvényével.” (Róm 7,22–23) Az ellentétes akarat (melyet az „én” Róm 7-ben gyűlöl) törvényként van megnevezve. A törvény normatív követelés. A test vágyai ezzel ellentétben nem normatív követelések. Lázadnak a normák ellen. Ilyen negatív módon beszélni a törvényről (kettéosztani egy rossz törvényre a tagokban és Isten jó törvényére) felet-tébb különös dolog az ókorban. A törvény általában mindig valami pozitív. Azok, akik a törvénnyel összhangban élik életüket, úrrá lesznek szenvedélyeiken és indulataikon. Ez mind a görögök, mind a zsidók között konszenzus volt azokban az időkben. De Pál megtörte ezt a konszenzust, amikor azt mondja Róm 7,5-ben: „Mert amíg test szerint éltünk, a bűnök törvény által szított szenvedélyei hatottak tagjainkban, amelyek a halálnak termettek gyümölcsöt.” A törvény maga felkorbácsolja a szenvedélyeket és az indulatokat. Általában szembenáll ezekkel. Pál úgy gondolja, hogy a törvény visszautasítja a szabadságot, de növeli (mint betű) a rabszolgaságot, és szabaddá tesz mint Lélek.

Róm 6-ban Pál egy nagyon nagy hatású képet dolgoz ki, hogy illusztrálja ezt a törvény alá vetett rabszolgaságot, amely az emberi lények tagjaiban működik. Azt írja: „Aho-gyan tehát átadtátok tagjaitokat a tisztátalanságnak és a törvénytelenységnek a törvénytelenység szolgálatára, úgy most adjátok át tagjaitokat az igazság szolgálatára, hogy szentek legyetek.” (Róm 6,19) Van egy utalás a kijelentésében, amely fölött gyakran elsiklanak. A tagok mint a tisztátalanság (ἀκαθάρσια) rabszolgái – ennek van egy szexuális konnotációja. A tisztátalanság szexuális tisztátalanságot is jelöl. A rabszolgák valójában gazdáik tulajdonai voltak. És gyakran használták ki őket szexuálisan. Az ókori mentalitás szerint úgy gondolták, hogy a rabszolgáknak kötelességük ebben a vonatkozásban is engedelmessé válni gazdájuknak, legyenek akár női vagy férfi rabszolgák. Nem volt esélyük visszautasítani uruk szexuális vágyát. Pál szerint minden emberi lény ugyanilyen helyzetben van a bűn tekintetében.

Minden emberi lény a bűn rabszolgája. Mindannyiukat meg-erőszakolja a bűn. Épp olyan kevés szabadságuk van, hogy ellenálljanak a bűnnek, mint egy rabszolgának, hogy visszautasítsa a szexuális visszaélést. Ez azonban megváltozott. Krisztus óta az embereknek van esélyük, hogy visszanyerjék szabadságukat. Ők megújultak a Lélek által. És így már felvannak hatalmazva arra, hogy új bepillantásaik legyenek Isten akaratába, és hogy ezt gyakorolhassák is.

Az isteni akarat megítélésének gondolata

Pál ötvözi a parancs zsidó etikáját a belátás etikájával. A parainézés elején a Rómaiakhoz írt levélben azt írja, hogy a keresztényeknek meg kell újítaniuk „értelmüket” (νοῦς), hogy „megítélhessék” (δοκιμάζειν), mi az Isten akaratát, vagyis, hogy mi az, „ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,2) Isten akaratát az, amit meg kell ítélni vagy vizsgálni. Ez az, amiről a parancs zsidó etikája szól. Megkülönböztetni az „értelem” eszközeivel azonban a belátás görög etikájára jellemző, amely Szókratészre emlékeztet, aki számára csak egy vizsgálódásnak szentelt élet lehet olyan, amelyet érdemes élni.

Emellett megtudjuk Páltól, hogy a parancs etikájának és a belátás etikájának szintézise a judaizmusban kezdődött még az ő ideje előtt. Róm 2,18-ban idéz egy zsidó törvénytudót, aki azt állítja, hogy „ismeri Isten akaratát, és meg tudja ítélni, mi a helyes” (δοκιμάζειν). Isten akaratának megítélése és megkülönböztetése itt már jelen van.

Még egyszer megismétlem, hogy a görögök meg voltak győződve arról, hogy a világba és az emberségbe való igaz bepillantásnak meg kell mutatnia, hogy mit kell tenni a konvenciók és a törvény kulturális önkényességein túl. Ma ezt az alapvető tételt naturalisztikus téveszmének nevez-nénk. Annak tudása, ami tényleges fogalmakban van, köte-lezettséget támaszt, ha ez a kötelezettség korábban be volt „csempészve” a ténylegesbe. A zsidók immunisak voltak erre a naturalisztikus téveszmére, amikor a jót úgy határozták meg, mint Isten akaratát, mivel Isten akaratát nem található meg a világ struktúráiban, hanem a Tórában. De Istennek ezt a kinyilatkoztatott akaratát gyakran tapasztalták önké-nyesnek. Nem szükségszerűségein alapult. Nem volt nyitva a belátás előtt. Ma a belátás görög etikáját illuzorikus volta miatt kritizálják, míg a parancs bibliai etikáját önkényes-kező volta miatt.

Az volt hát a zsidók feladata, hogy bemutassák a vissza-tekintő bepillantást és a bizonyítékot Isten akaratáról? Pál sze-rint ez nem alakulhat ki a világ és az emberség megismerésén keresztül, hanem csakis az emberség átalakulásán keresztül, amely beágyazódik az egész világ átalakulásának folyamatá-ba. Amikor Isten elhelyezi az ő Lelkét, parancsainak lelkét az emberek szívébe, akkor ők spontán módon teszik azt, amit a parancsolatok megkövetelnek mindenféle külső kényszer nélkül. Pál felhasználja a jeremiási ígéretet az új szövetségről. Jeremiás szerint Isten törvénye az izraeliták szívébe lesz írva, azért, hogy többé ne kelljen egymást tanítaniuk.

Pál feltételezi, hogy ez a belső átalakulás már akkor le-játszódik, amikor Isten parancsait megkülönböztetik. A Ró-

maiakhoz írt levél parainézisének bevezetésében felhívást intéz olvasóihoz: „*változatos meg értelmek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata.*” (Róm 12,2) Isten parancsai az átalakult emberek szívébe vannak írva. Amit Pál az evangéliumról mond, az számukra igaz. Ez „*nem tintával, hanem az élő Isten Lelkével van felírva; és nem kőtáblára, hanem a szívek hústábláira.*” (2Kor 3,3)

Pál szerint annak a személynek, aki átalakult, olyan spontán módon kellene tennie azt, ami jó, mint ahogy – a görög etikában – a bölcs ember cselekszik saját belátásából. Aki nem cselekszi a jót, Pál szerint még nem alakult át teljesen az új életre. A legtöbb filozófus másfelől olyannak lát egy ilyen embert, mint aki még mindig ragaszkodik egy téveszméhez. Ebben az esetben a helyes ismeret hiányzik, a másik esetben a helyes létezés hiányzik. A kettő közötti formális hasonlóság ellenére megközelítésükben alapvető különbség van. Pál szerint szakadék választja el a tudást és a viselkedést. Tudni, hogy mi a helyes, nem mindig vezet el oda, hogy meg is cselekedjük azt, ami helyes.

Az etikai érvelés két konkrét esete, melyek a parancs és a belátás etikájának szintézisét mutatják

A gyengék és az erősek Korinthusban

Pál voluntarista etikája jól látható nemcsak a helytelen viselkedés páli elemzésében, hanem Pál pozitív instrukcióiban is. A korinthusi „erősek” és „gyengék” közötti konfliktusban például az erősek „tudásukra” (γνῶσις) hivatkoztak, hogy igazolják szabadságukat a bálványáldozati hús elfogyasztására vonatkozóan. 1Kor 8,1–3-ban Pál ezt írja: „*Ami pedig a bálványáldozati húst illeti, tudjuk, hogy mindnyájunknak van ismerete: az ismeret felfülvalkodottá tesz, a szeretet pedig épít. Ha valaki azt gondolja, hogy ismer valamit, az még semmit sem ismert meg úgy, ahogyan ismerni kell. De ha valaki szereti az Istent, azt már ismeri az Isten.*” A tudás, ismeret itt leértékelődik a szeretettel való összehasonlításban, még akkor is, ha az helyes tudás.

Elviekben Pál kifejezetten egyetért az erősekkel. Mivel az ő szemükben nem volt más Isten, csak egy, ezért nem létezhetett számukra olyan étel, amelyet a bálványoknak való felajánlás szennyezhetett volna be. Az erősek hasznát vették a belátásuknak, és következetesen viselkedtek a belátás görög etikájának alapelvei szerint. Pál a voluntarista etika alapján válaszolt nekik. Elfogadja a tudásukat, de nem feltételezi azt, hogy a helyes viselkedés a helyes belátásból fakad. Az akarat független erő, és a szeretet parancsa azt jelenti, hogy az akaratot egyenesen mások szükségletei felé irányítjuk. Ezért javasolja Pál, hogy a szeretet kedvéért a helyes belátásból eredő helyes következményekről le lehet mondani. Alárendeli a tudást (γνῶσις) a szeretetnek. Így tehát azt írja a korinthusiaknak, hogy megvan a szabadságuk a bálványáldozati hús fogyasztásához, de tesz egy korlátozást: „*De vigyázzatok, nehogy ez a szabadságotok*

valamiképpen megütközést váltson ki az erőtlenek között. Mert ha valaki meglát téged, akinek ismereted van, amint a bálványtemplomban asztalnál ülsz, vajon nem fog-e erőtlenségi ismerete felbátorodni arra, hogy ő is megegye a bálványáldozati húst? És így ismeretteddel vesztét okozod erőtlenségre, akiért Krisztus meghalt. (...) Ezért tehát, ha az étel megbotránkoztatja testvéreimet, inkább nem eszem húst soha, hogy őt meg ne botránkoztassam.” (1Kor 8,9–13)

Pál számára Isten akaratának megítélése nem a dolgok természetébe való bepillantás alapján történő megítélés jelenti, hanem azt a megkülönböztető és ítélőképességet, mely a felebarát szükségleteihez igazodik. Az ő belátása szerint nincsenek más istenek, csak egy. Következésképp mindenkinek megengedett, hogy bálványáldozati húst egyen. Azonban a gyenge testvérek igényei és meggyőződése szerint ezek az istenek és bálványok valóságosak. Az irántuk érzett szeretete alapján Pál szándékosan és önként lemond a bálványáldozati hús evéséről.

A politikai parainézis Róm 13,1–7-ben

Az erősek és gyengék esetében a belátás etikáját körülhatárolta a szeretet etikája. A politikai parainézis esetében a parancs etikáját teszi elfogadhatóvá a belátás etikája. Pál két érvet hoz fel a politikai hatóságoknak való engedelmisségre: először is Isten által lettek rendeltetve, és Isten akarata, hogy ők uralkodjanak a hátralévő időre. Másodszor, a jót valóstíják meg, és ez a keresztények öntudata számára elfogadható.

Pál az első érveléssel indít. Ennek az érvelésnek zsidó háttere van. Az a hit zsidó eredetű, mely szerint Isten rendel és szünt meg uralkodókat, vezetőket. Pál csak a rendeltetésükről ír, nem a lehetséges megszüntetésükről – kivéve egy apró utalást, amikor úgy jellemzi a hatalmat, mint „*ami (...) pedig van*”, ami létezik. (Róm 13,1) Lehet, hogy azt akarta ezzel mondani: ami létezik a hátralévő időre. De a világ hamarosan megváltozik. „*Az éjszaka múlik, a nappal pedig már egészen közel van.*” (Róm 13,12) Ez a parúszia napja. Azt írja Pál: „*Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalomnak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van (a hátralévő időre?), az az Istentől rendeltetett. Aki tehát ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelkezésének áll ellen; akik pedig ellenállnak, azok ítéletet vonnak magukra.*” (Róm 13,1–2)

Ezután Pál egy második érveléssel folytatja. Harmadik személyről második személyre vált. Most már egyenesen az olvasóhoz fordul egyes számban! A következő érvek a görög tradícióból eredeztethetőek. Ezek szerint egy vezetőnek (előjárónak) vagy a politikai hatalomnak az a feladata, hogy támogassák a jót, és ellenálljanak a gonosznak. Pál írja: „*Mert a jócselekedet miatt nem kell félni az előjáróktól, hanem csak a rossz miatt. Azt akarod, hogy ne kelljen félned a hatalomtól? Tedd a jót, és dicséretet kapsz tőle: mert Isten szolgálja az a te javadra. Ha azonban a rosszat teszed, akkor félj, mert nem ok nélkül viseli a kardot, hiszen ő Isten szolgálja, aki az ő haragját hajtja végre azon, aki a rosszat teszi. Ezért tehát engedelmeskedni kell nemcsak a harag miatt, ha-*

nem a lelkiismeret miatt is.” (Róm 13,3–5) A kormányzást a jó és a rossz kritériuma méri meg! Ez általánosan érvényes kritérium. A keresztyének és minden ember is megítélheti a politikusokat az alapján, hogy vajon megfelelnek-e ennek a kritériumnak vagy nem a Róm 12,2-ben bemutatott általános figyelmeztetéssel összhangban, mely Isten akaratának megítélésére vonatkozik – *ami jó, ami neki tetsző és tökéletes*. Pál nem mondja, hogy mi történik, ha az emberek és a keresztyének tudatos vizsgálatának eredménye az, hogy a politikusok nem a jót támogatják, hanem a gonoszt. Nem mondja, amit Lukács mond, hogy ilyen esetben „*Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek.*” (ApCsel 5,29)

Összefoglalásképpen arra az eredményre jutunk, hogy Pál a belátás őskeresztyény etikáját fejleszti ki a parancs zsidó etikájának talaján. Ez integrálja a görög etika igényét is, amely a hagyományokat kritikusan vizsgálja. A két eset különböző: az erősek és gyengék esetében Pál (az ismeretből fakadó) belátás etikáját korrigálja a szeretet etikájának segítségével. A politikai hatalom esetében a parancs etikáját kiegészíti a belátás etikájával. De mindkét esetben kritikusan tekint a tradíciókra. Megkülönbözteti, hogy a zsidó Tórának mely kikötései érvényesek mindenkire, és melyek nem. Nem kívánja meg az olyan rituális követelmények betartását, mint a körülmetélés és az étkezési szabályok,

de kimondottan ragaszkodik a Tóra központi mondani-valójához, amely lehetővé teszi a közösségi életet. A Tóra beteljesítése a felebarát szeretetében valósul meg. Éppúgy, ahogy kifejezi azt az elvet, hogy a parancsolatokat meg kell vizsgálni, Pál nekilát, hogy ténylegesen úgy is tegyen. Mi a kritériuma? Mi a vezető érték számára?

A vezető érték kétségtelenül a felebarát szeretete. Minden parancsolatot a szeretet parancsolata foglal össze. A vezető értékre való tekintettel találkozunk a görög etika bibliai etikának való alárendelésével is a Galatákhöz írott levélben. A parainézis bevezetésében találjuk Gal 5,13-ban az autonómia etikájának és a felebarátiság etikájának szintézisét. Pál felszólítja a keresztyéneket, hogy használják a szabadságukat, hogy „egymás szolgálói legyenek”, más szavakkal: hogy alárendeljék magukat egymásnak, mint rabszolgákat „a szereteten keresztül”. Mindez szabadságot és önkormányt követel meg, hogy mások kedvéért gyakorolható legyen. Róm 12,1-ben, a Rómaiakhoz írott levél parainézisének bevezetőjében Pál megfogalmazza a parancs etikájának és a belátás etikájának szintézisét, míg itt a Gal 5-ben a felebarátiság etikájának és az autonómia etikájának szintézisét fogalmazza meg. A Hegyi beszédben hasonló szintézist találunk, mellyel előadásunk utolsó részében foglalkozunk.

Fordította: Petri Gábor

HANS-MARTIN BARTH

„Többé tehát nem én élek...” 2.

Keresztyény hit és személyes identitás

VALLÁSFILOZÓFIAI KÖZBEVETÉS

Pál Gal 2,19k-ben található kijelentésének antropológiai csattanója minden bizonnyal az, hogy kétféle „én”-t különböztet meg. Az egyik, a régi, az eredeti „én” a törvény alapján akarja értelmezni önmagát, míg a másik az új „én”, amelyet – így is mondhatjuk – a külső, nagyobb, isteni „én” hoz létre. Az a kapcsolat, amely e kétféle „én” között fennáll, külön problémát képez, erre később térek ki. Az empirikus és az azon túli „én” megkülönböztetése semmiképpen sem csupán egyféle módon lehetséges, ellenkezőleg: a különbség filozófiai és pszichológiai is kifejezhető, és bizonyos fókig vallásfenomenológiailag is értelmezhető.

Az empirikus „én” és a valódi „én” megkülönböztetésének filozófiai kísérlete

Filozófiai szempontból a gondolatmenetet annál a sokszor bizonyított tételnél kezdetjük, hogy az embernek először azzá kell válnia, ami valójában. Pindaros, az

ógörög költő ezt így fogalmazza meg: „Légy, aki vagy!”¹ Ezt Friedrich Nietzsche jelmondatként veszi át: „Annak kell lenned, ami vagy!”² Annak a tudatnak, hogy az ember „léteben erről a létről magáról van szó” és arról, hogy ezt a „tényleges” létezését elmulaszthatja,³ klasszikus reprezentánsa természetesen Martin Heidegger. Ebben az összefüggésben Karl Jaspers neve is szóba kerülhet: „Az ember alaphelyzete az, hogy mint egyedi, véges lény létezik, ezzel együtt azonban egy általánosnak, egésznek is tudatában van. Véges létformájához kötődik, mégsem csak egyéni igyekezetből van igénye a teljességre, hanem – nem csupán egyedi, hanem általános értelemben is – megtapasztalja a kihívást, hogy tagja legyen az egész-

¹ Az idézet Anton Hügli: *Selbstsein* című cikkéből származik. In: HWP 9/1995. 520–528. o.

² Vö. Friedrich Nietzsche: *Du sollst werden, wer du bist. Psychologische Schriften*. Válogatta és szerkesztette Gerhard Wehr. A szerkesztő *Nietzsche als Tiefenpsychologe* című bevezető tanulmányával, valamint a szövegekhez írt bevezetővel és magyarázatokkal. München, 1976. 34. o.

³ Idézi: HWP 9. 521. o. 15. jegyzet.

nek.”⁴ Az ember úgy tekint magára, mint aki a transzcendensre van utalva. „Éppen a magam »én«-jének eredetére gondolva (...) vagyok biztos abban, hogy *nem* magam teremtettem önmagamat.”⁵ Sok koronatanút lehetne még felsorakoztatni. Wolfhart Pannenberg – egyébként a Hisamatsuval folytatott vitában – ezt az összefoglalást adja: „Az én szerkezetéhez a negativitás egy eleme is hozzátartozik, ez pedig önmagunk tagadása annak a tudásnak a birtokában, hogy létezésünk véges, és azt nem áll módunkban magunk alakítani. Ennek a negativitásnak az ismerete egy abszolút alany, vagy ahhoz hasonlítható létező összefüggésében az »én«-en túlra mutat, az »én« úgymond »heteronóm« szerkezetére utal.”⁶

Humántudományi szempontok

Amit a valóság filozófiai átgondolása által feltárhatunk, az pszichológiai értelemben is – sőt bizonyos szintig talán biológiai értelemben is – belátható. Carl Gustav Jungnak még némi nehézséget jelentett a kétféle „én”: az „Ich” és a „Selbst” szembeállítását azzal a gyanúval szemben megvédeni, hogy pusztán egy vallásos háttérű „elgondolásról” van szó. A „Selbst” Jung számára „nemcsak a középpont, hanem a tudatot és a tudatalattit egyaránt átfogja; az egész centruma, míg az »Ich« csak a tudat centruma.”⁷ Az „én” (Ich) számára kevesebb, mint az egész személyiség, míg a „Selbst” („mélymag”) az „egész személyiség rendezőelvét”⁸ jeleníti meg. Az „Ich” olyan viszonyban van a „Selbst”-tel, „mint a szenvedő a cselekvővel, vagy mint a tárgy az alany-nyal.”⁹ Bár a „Selbst» rá van utalva az »Ich«-re, hogy a mindennapok világában egyáltalán megnyilvánulhasson, de valójában a »Selbst« megvalósítása”¹⁰ a fontos. A humanisztikus pszichológia képviselői ezt a nyomot tovább követték, így az előzmények újabban a transzperszonális pszichológia egy kibővített, a biológiát is magában foglaló területén folytatódnak. „Úgy látszik, hogy az Ego a lét helyére lép, mihelyt tudatunk a gondolkodással azonosítja magát; ez úgymond azoknak a gondolatoknak a konstellációja, amelyekkel meghatározzuk magunkat, és ezzel együtt végülis olyan illúzió, amely a tudat korlátok közé szorítása által jön létre.” Szerintük a hagyományos nyugati pszi-

chológia „én-pszichológia”, „tehát olyan tudomány, amely egy illúzióknak szenteli magát.”¹¹ Olyan transzperszonális tapasztalatokra utalnak, amelyeket például álmában vagy drogfogyasztás során szerezhet az ember, és amelyek biológiai megalapozottságúaknak tűnnek. „Veszd el az értelmet, és térj magadhoz!”¹² (Fritz Pearls) Nyilvánvaló, hogy az individuális tudat olyan alapon gyökerezik, amely ettől az alaptól függetlenül nem kutatható, és amely radikálisan immanensen és transzcendens módon egyaránt értelmezhető; ma mindkét értelmezési módnak megvan a maga tábora. Az így körvonalazódó felvetésnek a teológusok is örülnek: „Mindennapi cselekedeteinken és reakcióinkon túl van egy »Létező«, aki tud a hazavezető útról.” Gal 2,20-ban Pál tudatára ébredt annak, hogy „saját identitása mint személyé egy nagyobb realitás összefoglaló kifejezése volt.”¹³ Robert M. Andersont idézzük: „Mihelyt megtapasztalja az ember a transzperszonális tudatot, megszűnik az individuális »én«, mert a személyes tudat akkor az univerzum rezonanciafelületévé és implicit rendjévé válik, és azzal összeolvad.” A teológus kommentárja: „Pál apostol visszhangja még egyszer: *Többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem* (Gal 2,20).”¹⁴ Az itt felvonultatott elgondolások bizonyosan sokban különböznek egymástól, de abban a javaslatban mégis megegyeznek, hogy különböztessünk meg egy felületes, felszínesen empirikus „én”-t és egy mélydimenziót, egy valódi „én”-t, s e kettő közül az utóbbit részesítsük előnyben.

Vallásfenomenológiai megfigyelések

A felsorolt nézetek érintenek vallási intenciókat, és olykor közvetlenül utalnak – mindenekelőtt – a keleti spiritualitásra. William James *The Varieties of Religious Experience* című korszakalkotó művében erre az eredményre jutott: „Tekintsünk el a különféle hitektől, és korlátozzuk magunkat az általánosra! Így abban a tényben, hogy a tudatos »én« egy olyan átfogóbb létezővel áll összefüggésben, amely által megszabadulásban és megváltásban lesz része, megragadtuk a vallásos tapasztalat pozitív tartalmát, amely véleményem szerint, amennyire ez megtapasztalható, valóban és objektíven igaz.”¹⁵ Feltehetjük persze a kérdést, hogy a vallások antropológiája valóban erre a közös nevezőre hozható-e. A buddhizmus és a kereszténység esetében azonban úgy tűnik, hogy így van. Közöttük abban a tekintetben kü-

⁴ Karl Jaspers: *Psychologie der Weltanschauungen*. Zürich, 1919. 379. o.

⁵ Idézi: HWP 9. 15. jegyzet. 523. o.

⁶ Pannenberg lásd 4. jegyzet. 85. k.

⁷ Carl Gustav Jung: *Psychologie und Alchemie*. In: Carl Gustav Jung: *GW*. Szerk. Marianne Niehus-Jung. 12. köt. Szerk. Dieter Baumann. Zürich, 1972. 44. o.

⁸ Andrew Samuels – Bani Shorter – Fred Plaut: *Wörterbuch Jungscher Psychologie*. München, 1989. 101. o.

⁹ Carl Gustav Jung: *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion*. In: Carl Gustav Jung: *GW*. Lásd: 21. jegyzet. 11. köt. Szerk. Marianne Niehus-Jung. Zürich, 1971. 391. o.

¹⁰ „Selbstverwirklichung ist das Gegenteil von Egozentrität (...)” Helmut Barz: *Stichwort: Selbstverwirklichung. Eherettung eines Modewortes*. Stuttgart, 1981. 83. o.

¹¹ Fritjov Capra: Die Person – was ist das? In: Roger N. Walsh – Frances Vaughan (szerk.): *Psychologie in der Wende. Grundlagen, Methoden und Ziele der Transpersonalen Psychologie – eine Einführung in die Psychologie des Neuen Bewusstseins*. Bern, 1985. 58–66. o. Idézet: 64. o.

¹² Ken Wilber: *Psychologia perennis und das Spektrum des Bewußtseins*. In: i. m. 83–99. o. Idézet: 90. o.

¹³ Peter Campbell – Edwin McMahon: *BioSpiritualität. Glaube beginnt im Körper. Eine praktische Einführung zur Selbsterfahrung mit Focusing*. München, 1992. 107. k.

¹⁴ Uo. 168. k.

¹⁵ Idézi: uo. 126. o.

lönleges közelséget fedezhetünk fel, hogy mindkettő tudja: a természetes „én” nem azonos az ember valódi „én”-jével, és csak annak halála által lehet része a megváltásban és a megszabadulásban. Ezzel azelőtt a kérdés előtt állunk,

hogy hogyan viszonyul a keresztény identitásnak Gal 2,20 alapján szerzett értelmezése egy ennek megfelelő buddhista értelmezéshez.

Fordította: Wagner Szilárd

NÉMETH SZABOLCS

„A’ Bárányoknak az ö Jó Pásztoroknak karjaira való Egybegyűjtések...”

Konfirmáció a 18. századi Dunántúlon¹

TÖRTÉNETI BEVEZETŐ¹

„Nagyobb részről templomaink elszedettek lévén a szegény tudatlan kösség messze érvén a még fent lévő ekklesiáinktól, sok ezer még a gyónáshoz is allig juthat, az Isten ígését ritkán halgathatja, veszedelmes lelki erőtlenségbe s tudatlanságban nyomorogván, a hit dolgába alig evez.”² A konfirmáció bevezetésének ideje a Dunántúl evangélikussága számára az elvett templomok, a nem túl magasan képzett³ vagy a hatóságok által előzött⁴ prédikátorok és tanítók, a nagy kiterjedésű artikulásis gyülekezetek kora.⁵

A konfirmáció (e fogalom alatt az első úrvacsoravétel és a megelőző keresztségi szövetség megújítását együtt értjük) diadalútját a pietizmusnak köszönheti, ezért bevezetésének fő mozgatóit Magyarországon is elsősorban a Halléval kapcsolatban álló pietista⁶ körökben kell keresni. E kör tagjai kivétel nélkül szoros szállal kötődnek az ekkortájt virágkorát élő győri iskolához. Itt az évszázad első harmadának igazi vezető egyénisége a nagy tekintéllyel rendelkező Torkos András (?–1737).⁷ E században a Győrből kiinduló „kádergazdál-

kodásnak”⁸ köszönhetően az iskolából kikerültek tölthetnek be többek között kulcsfontosságú prédikátori állásokat (artikuláris helyek, végvár). Csak kettőt említve: Sartoris János (1695–1756) Nemescsóban vagy Bárány György (1682–1757) Nagyvázsonyban, aki 1720 után a déli megyékben újonnan alakult gyülekezetek felügyelőjeként⁹ Sárszentlőrincről is sokat tehetett¹⁰ a konfirmáció érdekében.¹¹ Habár a pietisták számbelileg kisebbségben voltak a Dunántúlon,¹² a fenti tény feltételezhetően pozitívan hatott a konfirmáció elterjedésére is.

Korábban feltételezhetően a katekizáció (hittételeket kifejtő káték, leginkább a Kis káték artikulusainak megtanítása),¹³ gyónás és valamiféle, a helyes úrvacsorafelfogásra koncentráló vizsgálat¹⁴ után éltek először a szentséggel (legalábbis ez lett volna az ideális állapot). A katekizáció század eleji helyzetéről csak annyit, hogy 1714-ben a hitoktatás mint olyan az újdonság erejével hatva, megdöbbsenti az embereket, még a végvári jogokkal rendelkező Nagyvázsonyban is.¹⁵ Ennek segédanyagaként a magyar nyelvű evangélikus kátékiadás az 1709-es, Torkos András-féle,¹⁶ Halléban nyomtatott „Győri Katechismus”-tól¹⁷ vált rendszeressé, különösen 1720

¹ Forrásainknak megfelelően a Dunántúl magyar nyelvű gyülekezeteinek tradíciójára koncentrálnak.

² Fábri Gergely szuperintendens levele Prónay Gábornak 1751. Csepregi 2000a, 241. o.

³ Ph. J. Spener levele A. H. Franckénak. Csepregi 2000a, 77. o.

⁴ Többek között Károlyi István A. H. Franckénak írott levelei ezt vázolják. Csepregi 2000a, 118., 126. o.

⁵ Artikulásis gyülekezetekről a Dunántúlon csak Sopron és Vas vármegyékre vonatkozóan beszélhetünk, a vidék többi részén a gyülekezetek sorsa több mindentől függött. A végvárok nyilvános vallásgyakorlattal rendelkeztek, a nemesi községek egyházait „kutyabőrök” őrizték több-kevesebb sikerrel. A jobbágyfalvak, mezővárosok gyülekezeteinek sorsa – a lakosok kitarlásán túl – leginkább a terület megyés püspökének és birtokosainak jóindulatától függött. Mindenesetre a század első felének gyülekezetlajstromaiban több helysége mellett olvashatjuk a szomorú bejegyzést: „per Pontificios occupata”. Payr 1910.

⁶ Csepregi 1998, 364. o., Payr 1898, 131–132. o. Másodsorban a velük az építés érdekében jól együttműködni tudó amúgy nem pietisták (Csepregi 2000a, 23. o.) is sokat tehettek az ügy érdekében.

⁷ Csepregi 2000a, 22. o.

⁸ Uo. 23. o.

⁹ Daniel Krmann 1720 elején a dunántúli lelkészekhez írott levelében bízta meg Bárányt a tulajdonképpeni esperesi teendőkkal. Csepregi 2000a, 136. o.

¹⁰ „A katechizálást is lábra állítá” – írja fia, János, apja temetésére írott versében. Payr 1910, 364. o.

¹¹ De gondolhatunk nem csak ilyen kulcsfontosságú, ám annál számosabb helyen megfordult lelkészekre, például Bognár György, aki Győrben konrektor, Nagyvázsonyban rektor, majd Bakonytamásiban, Nagysimonyiban és Somlósziölösön lelkész. Csepregi 2000a, 84. o.

¹² Uo. 63–66. o.

¹³ S. Lackovits Emőke a 16–18. sz. dunántúli reformátusokra nézve ír erről, de e korban feltehetően az evangélikusok gyakorlata sem különbözött jelentős mértékben ettől. S. Lackovits 1997, 2. o.

¹⁴ Az 1707-es rózsashegyi zsinat úrvacsorai rendelkezéseiből arra lehet következtetni, hogy a kívánatos ez volt. Persze a zsinat határozatai nem sokáig voltak érvényben, és hatásukról is lehet vitatkozni, főleg a Dunántúltra nézve. Raffay 1933, 24. o.

¹⁵ Bárány Gy. levele A. H. Franckénak. Csepregi 2000a, 121. o.

¹⁶ Kovács 1999, 253. o.

¹⁷ Krupecz 1895, 347. o., Csepregi 2000a, 86. o.

után.¹⁸ Ez a káté – amely a század folyamán a dunántúliak hagyományos katekizmusa lett¹⁹ – a Kis kátéhoz kapcsolva közli Luther úrvacsorázók számára írott kérdéseit,²⁰ melyeket valószínűleg a reformátor által bevezetett úrvacsorai magánvizsga²¹ lebonyolításának segítésére írt. Nem kétséges, hogy ez a kérdésgyűjtemény nélkülözhetetlen volt az első úrvacsoravételre való felkészítésnél is. A legelső forrás azonban, amely már konkrétan a konfirmációi oktatásra utal, 1735-ből való, a nürnbergi impresszumú (valójában feltehetőleg Kőszegen nyomtatott),²² több művet közlő káté (továbbiakban: N. 1735.) előszavában. Ennek szerzője – valószínűsíthetően Sartoris János nemescsói lelkész²³ – már mint saját maga által gyakorolt szokásra nézve ad útmutatást a felkészítés módjára, és biztat annak széles körben való bevezetésére. Ő már tudhatja, hogy egy évre rá – az előbbi kiadói körének támogatásával²⁴ – megjelenik az első magyar nyelvű úrvacsorai konfirmációi káté. Ez B. W. Marperger könyvének Miletz Illés (1693–1757) pozsonyi paptól származó fordítása,²⁵ melynek hosszú címe így kezdődik: „A' Bárányoknak az ő Jó Pásztoroknak karjaira való Egybegyűjtések. A vagy Bátoroságos és egyenes Vezérlés miképpen kellésék Az Ifjú Keresztyén embereknek az Úr Vatsorájához való első járulásokban magokat A' Jésus Krisztusnak, az ő Lelkek Pásztorának és Gondviselőjének, mint az ő kiseded nyájának 'zengéjét, szíveknék igaz meg-térésében bémutatni, és az ő következendő tellyes életekre véle meg egyesülvén, ő nékie ajánlani és szentelni.”²⁶ (Továbbiakban: M. 1736.) A mű – ahogy a cím is mutatja – kifejezetten az úrvacsoravételre való helyes felkészülés módjára koncentrál, feltételezve az úrvacsorával kapcsolatos egyéb ismereteket. Ezért ez – kiadás és használat szempontjából is – az előbbi káté kiegészítőjének tekinthető. Ahogy látjuk, egyre több könyv lát napvilágot, elősegítendő a konfirmációi oktatás bevezetését és igényessé tételét. De azért óvatosságra intenek a források, mielőtt itt a konfirmáció bevezetésének diadalmas sikertörténetére gondolnánk. Például az 1750-es Laubáni káté – (továbbiakban: L. 1750.) – előszava számunkra már megfoghatatlan fél évszázados, le nem zárt vitáról beszél²⁷ a katekizációt gyakorolni kívánók és az azt főleg kényelmi szempontból elutasító egyháziak között.²⁸ Bárány Já-

nos (1716–1758) szuperintendens 1756. szeptember 8-án kelt egyházlátogatási utasításaiban²⁹ felszólít a konfirmációi oktatás bevezetésére a Dunántúl minden gyülekezetében. A fentiek ellenére mégsem volt elszélt és irreális a rendelet. Rá egy évre ugyanis maga ír arról, hogy az édesapja, Bárány György (és társai) tevékenységének köszönhető reformfolyamatnak helyenként már számos eredménye tapasztalható.³⁰ Habár konkrétan a konfirmációról nem szól, de ez is ideérthető. 1760 tájára a pietista kör tagjai (Bárány György, Sartoris János, Bárány János stb.) közül már senki sem működött aktívan.³¹ De a velük jól együttműködni tudó,³² szintén a győri iskolához kötődő fiatalabb lelkészemzedék tagjai tudatosan törődtek örökségük fennmaradásával.³³ Erre bizonyíték az 1760-ban kiadásra került wittenbergi impresszumú (Győr)³⁴ úrvacsorai konfirmációi káté. Csepregi Zoltán megfejtése szerint szerzője Magdó András (1713–1786)³⁵ bakonyszombathelyi lelkész. Ebből megtudhatjuk többek között, hogy a konfirmáció ez idő tájt is 10–12 éves korban történt (talán a gyermekek iskolai elérhetőségéből fakadó praktikus okok miatt). Mivel a könyv egy „komaságról” szóló részt is tartalmaz – láthatjuk, a konfirmációi oktatás szerves része volt a keresztszüldői hivatásra való felkészítés. Úgy tűnik, a konfirmáció és az arra való felkészítés a század folyamán sok lényeges aspektussal bővült. Fontos dokumentum a szintén ez időből származó,³⁶ a nemescsói gyülekezet irattárában megőrződött Agenda nyomdakész kézírata. Ez soha nem került prés alá,³⁷ ezért széles körű hatása vitatható, de feltehetően a szerző vagy szerzők konfirmációi gyakorlatát dokumentálja, ezért felbecsülhetetlen érték témánkkal kapcsolatban is.

A KATEKIZÁCIÓ ÉS A KONFIRMÁCIÓI FELKÉSZÍTÉS ANYAGA, IDEJE ÉS MÓDJA

A század első feléből kötelező szabályok helyett alapálláspontot ismerünk: „(...) hiszem, hogy ha mind a' Predikátor, mind a' Mester inkább szereti az Úr Jésus Juhait, és Bárányit, mint azoknak gyapját, talál modot abban, hogy ezen tanításnak neme által azokat azt Isten igéjének szép kiés

¹⁸ Szelestei 1994, 210. o.

¹⁹ Csepregi 2000a, 241. o.

²⁰ A kérdéseket a kátékon kívül lásd: Németh 2003, melléklet 89–91. o.

²¹ A különböző korok konfirmáció fölfogásáról lásd: Csepregi 2000b, 42. o.

²² V. Ecsedi 1996, 106. o. (A továbbiakban a káték után zárójelben közöljük a feltehetően valódi nyomtatási helyet.)

²³ Csepregi 2000a, 39. o.

²⁴ Uo. 37–38. o.

²⁵ Uo. 37. o.

²⁶ *Melly – is, mind a' gyermekeknek oktatásokra és intetésekre, mind pedig az erősebbeknek követésekre, egy ide tartozó könyörgéssel együtt, tsak nem régen Német nyelven ki – botsátatott: Mostan pedig a' Magyar Ekklesiákban való Ifjúságnak, és más együgyűeknek hasznokra, Magyar nyelvre fordítatott. 1736. Esztendőben.*

²⁷ Érdekes egybeesés, hogy Torkos András éppen 51 éve tért haza Wittenbergből Győrbe, hogy megkezdje az egész egyházkerületre kiható tevékenységét.

²⁸ Az érdektelen egyháziak mellett a „laikusok” egy része sem fogadta osztatlan lelkesedéssel a reformokat. Tudjuk, hogy Győrben a szülők főleg a latin

nyelv tanulása kedvéért küldték gyermekeiket iskolába, hogy pap vagy intéző váljék belőlük, nem tartva jó befektetésnek, ha a diákokat imádkozni tanítják, főleg anyanyelvükön. Ezért megdöbbenve fogadták Bárány György bemutatkozó beszédét az anyanyelvű oktatásról. Szelestei 1994, 211. o. Ez a tény részben árnyalja a kezdő idézetet. Meg is kapják ezért a szülők a magukét többek között a Győri káté számtalan kiadása változatlanul hagyott előszavában.

²⁹ Csepregi 2000a, 264. o.

³⁰ Csepregi 1998, 364. o.

³¹ Csepregi 2000a, 69. o.

³² Uo. 19. o.

³³ Uo. 72. o.

³⁴ V. Ecsedy 1996, 126. o.

³⁵ Csepregi Zoltán szíves szóbeli közlése. (Bővebben: Németh 2003, 55. o.)

³⁶ Csepregi 2000a, 39. o.

³⁷ A nemescsói kéziratok Agendát bemutatja Fehér Károly: Fehér 1996, 32–39. o. A katekizációra és konfirmációra vonatkozó részeket másolatban lásd: Németh 2003, melléklet. A hozzáférés lehetővé tételért köszönet illeti a gyülekezet lelkészeit és vezetőseit.

helyén legeltetheti.” (N. 1735.) Aki tehát hajlandó pozitívan hozzáállni a katekizálás és konfirmációi felkészítés kérdéséhez, annak éppen az idézett káté hasznos tanácsokat és segítséget ad. Szerzője a városi gyülekezeteknek azt tanácsolja, hogy a katekizáció és az első úrvacsoravételre való felkészítés elég, ha vásár- és ünnepnapokon délután történik a lelkész által, mivel a tanítók az iskolában ezt ki egészíthetik. Faluhelyen az említett délutánok és téli hét-köznapok katekizációján kívül – ahogy ez a szerzőnél már bevált módszer – húsvét vagy Szent Mihály-nap környékén (de máskor is lehetséges) történjék az oktatás. Ez öt-hat hétig tartson, amikor is naponta kétszer érdemes a gyermekeket összegyűjteni, hogy kellőképpen felkészülhessenek az első úrvacsoravételre. Az időszak választása praktikusán a gazdálkodási szokásokból fakadó felszabaduló időt használja ki. Mint tudjuk, Szent Mihály- (szeptember 29.) és Szent György-nap (április 24.) között például a gyermeki munkát is jelentősen igénybe vevő legeltetés nagyrészt szünetelt. Fábri Gergely (1707–1766) szuperintendens 1751-es kátéjában szorgalmazza a katekizálás idejének kiterjesztését a pünkösdtől Szent Mihály-napig terjedő időszakra is, valamint azt, hogy a hét minden napján a könyörgések után találjanak módot a katekizációval való foglalkozásra.³⁸ Valószínűleg ennek nem túl sok foganatja lett a szuperintendens személyes sorsa és a történelmi helyzet miatt, gondolva itt a vadosfai zavargások következményeire.³⁹ A század második feléből a nemescsói Agenda bőséges tárház a katekizálás módjával kapcsolatban. Idejéül a vasárnap délutánokat és az olyan ünnepek reggeleit jelöli meg, amelyekre „rendelt evangéliumunk nintsen”. (Nincs az istentisztelethez előírt igehirdetési alapige.) Mindig a könyörgés után kell a templomban katekizálni, ennek rendje a következő: I. 1. Kezdeként: „Légyen az Atyának, a’ Fiúnak, és a’ Vigasztaló Szent Lélek Istennek nevében, ezen mi mostani rövid és együgyű Katechismusi tanításunk. Amen.” I. 2. Ezt követi a rövid bevezető és imádság, majd a Miatyánk. Az imádságból kiderül, hogy a gyermekek katekizációja a gyülekezet tagjai előtt történik, akik a könyörgés után a templomban maradnak. Ezután a gyermekek két sorban állva, felváltva kérdezik ki egymást a katekizációból. Az új anyagot a tanító csak az ismétlés után kezdi el. A végén újra ismétlést tart, majd biztatja a gyermekeket és a gyülekezet felnőtt tagjait egyaránt a tanultak szerint való életre. II. 1. Ezt rövid buzdítás követi, majd imádság, mely alatt a gyülekezet letérdel. Ebben a gyermekek és tanítók hit- és tudásbeli fejlődése mellett, a biztonság kedvéért „a’ mi kegyelmes királynénknak” hosszú életéért is könyörögnek. Ezt követi a „Maradj velünk mi Kristusunk, mert már estve felé vagyunk” kezdetű ének, majd a Miatyánk és az ároni áldás hangzik el. Végül az „Úrnak szolgálai mindnyájan” című ének következik, az Új Zengedező Mennyei Kar (a dunántúliak kedves Graduálja) valamely kiadásából.

Látjuk tehát, hogy a katekizációt a már megkonfirmált felnőttek is végighallgatták, sőt például Bárány Györgyről ezt írja halotti búcsúztató verse: „(...) De az ősz fejeket is nyilván előhívta, / És a feleletre szólni igazgatta. / Szokatlan volt ez az ő ideje előtt, / Mivel már a régi jó törvények fölött, / Lábokkal tapodtak; azért most sem kellett, / És a kezdő ellen sok gonosz tanács lett.”⁴⁰ Habár a gyermekek katekizációja – ahogy már utaltunk rá – úgy tűnik, szélesebb körben is lábra állt, a felnőttekkel más a helyzet (ahogy a vers is sejteti). Sartoris János erről így ír: „(...) az öreg emberekkel a’ mi Országunkban nem szokott a’ Katekizálás tartatni úgy, hogy ökis kérdésre vétethetnének, más Országbeli Ekklesiáknak példájok szerént; annak okáért az okos tanétónak ez tisztí, hogy mikor a’ kitsiny gyermekekkel szól az öreg, és öszült gyermekekről el ne felejtkezzék: gyermek tenéked szólok, öreg végy példát...” (N. 1735.) Aligha akadt sok olyan ügyes és bátor lelkész a fent említetten kívül, aki a már konfirmált „öregeket” is meg tudta a katekizáción szólaltatni. De az, hogy végighallgatták gyermekeik feleleteit, alkalmat adott az „okos tanétónak”, hogy kérdésfeltevéseiben kikacsintson rájuk. Kétségtelen, a katekizációval felnőttek általi tudása és kátékvaló ellátása nagyon fontos volt. Bárány János szuperintendensként is nagy hangsúlyt fektet mindezekre, azzal az indoklással, hogy otthon felelni tudjanak családjuk kérdéseire.⁴¹ Ez nemcsak megegyezés Luther Kis kátéjának szellemével, de nagyon fontos szempont volt az artikuláris gyülekezetek korának gyakran szórványhelyzetbe került evangélikus családjainak konfesszióval való megmaradására nézve.

Kitérőként meg kell említenünk, hogy az 1731-es I. Carolina Resolutio⁴² által megengedett magán vallásgyakorlat kapcsán különösen felértékelődött az otthon is használható könyvek – köztük a káték – jelentősége. Ezek pótolnak sokszor lelkészt, tanítót, istentiszteletet. A káték jelentősége⁴³ is túlmutat a hitoktatáson. Szerzőik jól képzett, gondolkodó prédikátorok, s mivel e korban „nékünk Magyaroknak se Systemáink se Commentáriussink” (L. 1750.),⁴⁴ ezért a teológia elérhető szakkönyvei is ezek a – talán éppen ezért rendkívül magas szellemi igénnyel megírt – káték. Alapjaik⁴⁵

³⁸ Payr 1910, 364. o.

³⁹ Csepregi 2000a, 72. o.

⁴⁰ Uo. 44. o.

⁴¹ Bővebben lásd: Németh 2003, 8–13. o.

⁴² Rendszeres teológiai szakkönyveink azért voltak, de feltehetően ezek széles körben nehezen hozzáférhetőek lehettek. Ilyen például Ács Mihály *Magyar Theologia* című könyve, melyet 1709-ben adtak ki. (Sólyom 1955, 150–155. o.) Ezen mű előszava több magyarra fordított német teológiai irodalmat is felsorol. (Csepregi 2000a, 195. o.) Maga a mű előszava szerint F. J. König könyvének fordítása, de úgy tűnik, több köze van egy szintén magyar nyelvű műhöz, Lethenyei István, Hutter Compendiumának fordításához. Ez a mű alkotja Ács könyvének gerincét. (Sólyom 1955, 155. o.) A másik e korban kiadott magyar nyelvű teológiai mű az, amelyet például az 1735-ös Nürnbergi káté „Magyar Compendium”-ként emleget. Ez Bél Mátyás fordítása és átdolgozása Johann Anastasius Freilinghausen után. Címe: *Compendium avagy: Rövid summája az egész ker. tudományaknak*. Halle, 1713. (Zoványi 1977, 63. o.)

⁴³ A káték forrásairól és viszonyukról bővebben: Németh 2003, 13–71. o.

³⁸ Krupecz 1895, 349–350. o.

³⁹ Bővebben: Payr 1894.

Luther Kis kátéja az úrvacsorázók kérdéseivel, valamint a Gerengel Simon (1518–1571) soproni prédikátor munkásságához köthető *Summa*.⁴⁶ Ez a hagyományos Győri káté tartalma, a többi mű ennek továbbfejlesztése. Tematikus kiírt igegyűjteményeik részben a hazánkban ekkor még luxusnak számító Bibliát⁴⁷ voltak hivatottak pótolni. E művek magyar nyelvüknél fogva összekötő kapcsok a Dunántúl és az ország más tájain diaszpórában élő magyar nyelvű evangélikusság között. De a falusi iskola első tankönyvei is ezek, lévén, hogy az „a konfirmációi oktatásból nőtt ki”.⁴⁸ A katekizmus helyes és eredményes tanítása megfelelő pedagógiai módszert is igényelt. A káték szerzői kivétel nélkül alapos tapasztalattal rendelkeztek e téren is, amelyet gyakran Halléban, Győrben, majd szolgálati helyük sokszor általuk alapított iskoláiban, vagy házitanítóként szerezhettek.⁴⁹ Ez a tapasztalat segítség volt a káték gyermekbarátta tételére való igyekezet szempontjából.⁵⁰ Elméleti oldalról – kifejezetten a káté helyes oktatásának módját tanító mű J. J. Rambach *Der Wohl unterrichtete Catechet* című könyvének kivonatolt fordítása.⁵¹ (N. 1735. előszavában található.) Ez sok érdekes és értékes információval szolgál erről a tanítási tapasztalatokból kiinduló és azokat feldolgozó korabeli pedagógiai látásmódról, amely nagyon is gyermekközpontú. A katekizáció Luther Kis kátéjának memorizálásából és az erre alapuló művek tartalmának tanulásából állt. (N. 1735.) Ilyenek e korban például a Győri káté kiadásai, az 1735-ös (Kőszeg) és 1747-es (Sopron) Nürnbergi káté, az 1750-es Laubáni káté és a különböző datálású Jénai (Sopron)⁵² káték.⁵³ Tudni kellett még a katekizmusok tételeit alátámasztó igehelyeket is.⁵⁴ Ehhez a káték tematikus igegyűjteményei mellett segítséget jelentett a „Dictomos könyv”-ként emlegetett 1733-as, Bárány György-féle *Panoplia Catolica*⁵⁵ is. A konfirmációi felkészítés tananyagára nézve az úrvacsorai káték informálnak minket, az 1736-os Marperger-Miletz (Lipcse) és az 1760-as Wittenbergi (Győr) káté. Úgy tűnik, e könyvek személyes hangvétele és az úrvacsoravételre való felkészülésre való fókuszálása tekinthető újdonságnak. (De hogy a dolog ne legyen ennyire egyszerű, egy bizonyos ismeretlen „Höfferus Janos Cziriak” 1718-as, magyar nyelvű, nem úrvacsorai, egyébként kifejezetten ortodoxnak tűnő kátéja keresztségről, gyónásról és úrvacsoráról szóló

részeiben szinte megegyezik e művek mondanivalójával.) Említésre méltó, hogy semmi speciálisat nem írnak az első vétellel kapcsolatban, ami ne vonatkozna a mindenkori úrvacsoravételre! Tartalmukhoz tartozik a „penitencia tartás” (tulajdonképpen megtérés: bűnbánat és hit), a keresztségi fogadalom és szövetség magyarázata és az úrvacsoravételről szóló rész. Az egyik előszava buzdít az úrvacsorával gyakrabban való élésre és jobb megbecsülésére (W. 1760.)

A konfirmációi felkészítés a fent ismertetett módszerhez hasonlóan folytatózott, a katekizáción felül, attól független időben. (Azok számára, akik már ismerték a katekizmus mind a hat artikulusát, és elérték a 10–12 éves kort). Bárány János az 1756-os egyházlátogatási utasításában böjt idejét jelöli meg a felkészítés időszakának.⁵⁶ A konfirmációra és az arra való oktatásra az Agenda így biztat: „Mivel-hogy a' mi Fő Pásztorunk is, az Ur Jesus, midön Szent Péter Apostolt, esete után Lelki Pásztorágában ujonnd meg akarná erősíteni Leg-elsőben is, az ő Bárányinak legeltetését parantsolá meg nékie: *Legeltessed ugy mond az én Bárányimat.* Joh XXI. 15. Azért 1. Nyilván való dolog, hogy a' Predikatori vagy Lelki Pásztori tiszthez, még több is kivántatik egy öltözet fekete ruhánál, és egy hoszszu predikatzionak el mondásánál: A' Kristusnak Bárányait is szükség legeltetni. 2. Innend a' nagy tudatlanságnak meg orvoslásáért, és a' kis-dedeknek az Úr Vatsorájához való el készittetése-kért; tartoznak a' lelki Pásztorok, nem tsak a' Templomban szorgalmatossan Catechizálni, hanem magános időkbén is az iffjuságot az Úr Vatsorájához el készitteni. 3. Ezen elkészítettéshez rendeltetnek Nagy Tsötörtök, és Szent Thamás Apostol előtt való napok; a' melly napok előtt leg alább két héttel azok a' kik leg először az Ur Vatsorájához járulni akarnak, el készittessenek, az Egyházi szolga által oktattassanak; Nagy Tsötörtökön pedig és Thamás Apostol napján az Ur Vatsorájával éljenek, és így ujonnan az ő Istennel, a' kivel tett szövetségeket meg szegték, szövetségbe lépjenek, és kegyelembe vétetessenek.” Láthatjuk, hogy ezek a tanácsok majdhogynem megegyeznek az 1735-ös Nürnbergi káté előszavában leírtakkal.

Az úrvacsorai kátékban a felkészülés lépéseit mindig a Szentlélek segítségét kérő ima előzi meg. 1. Meg kell vizsgálni a „kommunikansnak”, hogy mivel szegte meg a keresztség szövetségét, tehát mivel vétett az Atya, Fiú, Szentlélek ellen. Ezért lelkiismeretvizsgálatot tart életére nézve a törvény, evangélium és a keresztség szövetségének tükrében. Ha ezt megfelelően sikerült elvégezni, akkor az ember nem mentegeti magát Isten előtt, sőt ilyenkor főleg amiatt érez elkeseredést, hogy Istent megszorította, Krisztus szenvedését súlyosbította, és a Szentleket megbántotta. Ebből következik a bűnök meggyűlölése. 2. A bűnbánattól megkeseredett szív orvosához, Krisztushoz fordul bizalommal. Így szentelődik meg és oltatik be Krisztus testébe, az anyaszentegyházba. 3. Ha a 2. pont megvalósul, akkor a meg-szentelődésből származnak a jó szándék és a hit gyümöl-

⁴⁶ Bővebben Payr 1917, 102–103. o. Csepregi 2000a, 39. o. (Németh 2003, 34–35. o.)

⁴⁷ Csepregi 1996, 18., 54. o.

⁴⁸ Csepregi 2000b, 42. o.

⁴⁹ Bővebben: Payr 1898 és Csepregi 2000a.

⁵⁰ Ez talán nem mindig, de azért a legtöbb káténál sikerült. A W. 1760. szerzője különösen odafigyel, hogy könyve a gyermekek számára is érthető, sőt élvezhető legyen. Ennek megemlítené harmadik része, amely mély lelkipásztori érzülettel megírt imádságokat tartalmaz gyermekek számára.

⁵¹ Lásd: Németh 2003, melléklet.

⁵² A katekizmusok bibliográfiai adatairól, valós nyomdahelyükről bővebben V. Ecsedy Judit könyvében: V. Ecsedy 1996.

⁵³ Bővebben: Németh 2003.

⁵⁴ Pedagógiai célból használtak és Lutherhez hasonlóan megbecsültek bibliai apokrif könyveket is. Bővebben: Németh 2003, 68. o.

⁵⁵ Csepregi 2000a.

⁵⁶ Csepregi 2000a, 72. o.

csei, a jócselekedetek. Ha tehát mindez így megvan, akkor „az újonnan való születésnek fájdalmi nem lesznek hiában valók, sem haszontalanok; hanem a' Kristus keresztével és halálával való közösülésnek általa az új életre gyümölsöt hoznak.” (M. 1736.) Ezen „igaz megtérés” végbementével – mivel azt eltitkolni nem lehet – következik az igazi gyónás: 1. Isten, 2. megbántott felebarát és 3. a prédikátor előtt. Lépései: 1. Bűnvallás. 2. A Krisztusban való hit megmutatása. 3. Isten kegyelméért való könyörgés. 4. Ígéret az Isten tetszése szerinti életre. (M. 1736) A másik káté kis részben eltér ettől, ennek lépései: 1. A Szentlélek segítségét, bűnbocsánatot és az élet megjobbítására való szándékot kérő imádság. 2. Végigmenve a tízparancsolaton, abból megismerve a bűnöket, kérni kell Istent, hogy bocsássa meg a megismerteket és a meg nem ismerteket egyaránt. Valamint ígéretet kell tenni Istennek a parancsolatok szerinti életre. 3. Meg kell békélni a felebaráttal. Ez a fokmérője az őszinteségnek, ha ez nem megy végbe, akkor a szentséggel való méltatlan élésről van szó. Ilyenkor el kell halasztani az úrvacsoravételt, míg az ember kibékül haragosával. 4. A keresztségbeni szövetséget meg kell újítani. Igazi penitenciáról beszélünk, ha a hívő 1. bűnbánatot érez, 2. megutálja a bűnöket, 3. hisz Isten újjáteremtő irgalmában, 4. szándékozik az életét megjobbítani. Ha csak a bűnbánat van meg, a Krisztusban való hit és a megjobbulási szándék nincsen, akkor a káté „Júdás bánatról” beszél. A helyes azonban a Péter-féle bűnbánat, amelyben minden lépés megtalálható. Ezt az úrvacsoravétel előtti időszakban kell elvégezni, amikor is az úrvacsorára készülők – aki a kátét jól megtanulta, és az abban foglaltakat gyakorolja – félreteszi a világi ügyes-bajos dolgait, kerüli a zajos társaságot, bocsánatot kér, ha valakit megbántott, kérve, hogy imádkozzék érte. Isten ígétét olvassa, hallgatja, lelki énekeket énekel, és lehetőség szerint böjtöl. Félelmet azonban nem gerjeszt a lelkében, hanem inkább örül, „miképpen a' Menyaszszony örül, mikor az ő Vö-legényéhez készítetik: mert ez a' Vatsora, a' Jésum Kristussal a' mi lelkünknek Völegényével való el-jegyeztetésünknek Vatsorája, mellyre minden bizonnal következik ama' mennyei vatsora, melly a' Bárány menyegzőjének örök lakodalma. (...) ebben az Úr Jésum Kristus az ő hozzánk való szeretetét mivelünk megköstöltatja, és ellenben szükséges, hogy mi-is ő hozzá, és tagjaihoz való szeretetünket fogadjuk és gyakoroljuk.” (M. 1736.) Az első úrvacsoravétel napjára virradva – majd a későbbiekben minden úrvacsoravétel napjának kezdetén – Jézusra gondolva elsőként szívében így imádkozik: „Oh én Uram Jésumom! ismét meg-értem azt a' napot, a' mellyen a' te áldott szent Vatsoráddal akarok élni, és immár majd eljő az óra. Oh szánj-meg engemet, és könyörülj én rajtam, tarts-meg engemet az én buzgóságomban, és engedjed, hogy én azzal élhessek az én lelkemnek idvességére, és boldogulására. (...) Amen.” (W. 1760.) A nap folyamán pedig elmélkedik Krisztus szenvedéséről és haláláról, annak történetét olvasva. „Szükséges, hogy az Úr Vatsorájával való éléskor és utána szívemmel menyben légyek, elmémnek és gondolatomnak ide 's tova való futkozásától magamat, a'

mennyiben lehet, meg-ójjam; az Istennek és a' Kristusnak el-vett nagy jó tétéményiért szívesen és alázatosan hálákat adjak, és azt a' drága kintset híven és szorgalmasan meg-örizzem, mi jót tett légyen az Úr én velem; magamat ismét néki adjam testestől lelkestől; valamint ő énnékem magát ajándékozta felebarátomnak is (mivelhogy mostan ismét szorosabban, mint sem ennek előtte meg-egyesültem véle) a' szeretetben magamat tellyességgel fel-áldozzam; a' szegényeknek jótéteménnyel és segítséggel, a' mennyire lehet én tőlem, szolgáljak; az Anyaszentegyháznak boldogságát és javát, mellynek kebelében fel-vétettem, keressem, és elő-mozdítsam, kárát pedig és veszedelmét el-fordítsam; minden emberekért, (az én ellenségeimért is) kiváltképpen pedig a' Keresztyénségben való három fő rendekért, és a' nyomorultakért, buzgón és szüntelen imádkozzam; annak bé-telleyesítéséhez, a' mit-fogadtam, halogatás nélkül hozzá fogjak, az én Idvezítőmhez szomorúságnak és örömmek idején, jó és ellenkező napokban állhatatosan hozzá ragaszkodjam...” (M. 1736.)

Mindebből láthatjuk, hogy a felkészítés során megszerzett tudás a mi fogalmaink szerinti spiritualitást szolgálja. Az itt vázolt metodika célja pedig az imádságos „összeszedettség” állapotának elérése, amelyben az úrvacsora ajándékának méltó átélése megvalósulhat.⁵⁷

A KONFIRMÁCIÓI ISTENTISZTELET

Az ez idő tájt gyakran kézzel másolt formában közkézen forgó ún. *Samarjai agenda* (amely az 1598-ban kiadott *Kereszturi agenda* másolata)⁵⁸ természetesen még semmilyen útmutatást nem adott a konfirmációi istentisztelet lebonyolítására. Tehát a század első felében voltak konfirmációi káték, volt felkészítés, nem volt azonban magyar nyelvű agenda, amely istentiszteleti rendjét megadta volna, de a század második felének agendája is kézirat maradt. Itt tehát a lelkészek vagy – a peregrinációból hazahozott, vagy más úton beszerzett – valamely német agenda ide vonatkozó részének magyar fordítását használták, vagy egyszerűen saját kreativitásukra hagyatkoztak. Az sem kizárható azonban, hogy a konfirmáció alkalma nem sokban tért el a többi úrvacsorás istentisztelettől, csak éppen voltak, akik először éltek a szentséggel, miután az úrvacsorai kátét megtanulva előkészítésben részesültek. Ebből is láthatjuk, hogy a konfirmáció ünnepi alkalma ekkor még egyáltalán nem nevezhető fényes ceremóniának. Ez a jel-

⁵⁷ Talán nem túl merész kijelenteni, hogy ezzel a szerzők ahhoz az ősi és egyetemes keresztény imádságos lelkiségi tradícióhoz csatlakoznak, amely Tertullianusztól Órigenészen (Szabó Flóris 1999, 19–35., 59–142. o.) és Lutheren át Loyoláig (Percze 2000, 153. o.) sokak nevével fémjelvezhető. A vázolt mód feltételezi a reformátusok úrvacsoravételt megelőző, arra felkészítő úgynevezett bűnbánati heteinek meglétét az evangélikusok között is. Azonban eddig e feltevést igazoló dokumentumot nem sikerült találni. (S. Lackovits 1997.)

⁵⁸ Raffay Sándor: A magyar evangélikus liturgia történetéhez. In: *Protestáns Szemle* 1933. aug.–szept. 44. o.

lemző talán a konfirmáció irányultságára is utal. Az első úrvacsoravétel ajánlott napjai Szent Tamás napja (december 21.) és nagycsütörtök. Mindkét nap egy olyan nagy ünnepet előz meg, amelyen a frissen konfirmált fiatalnak már családjával együtt lehetősége nyílt úrvacsorát venni. Hogy a konfirmációi vizsga-istentisztelet e napokon az úrvacsoravételt közvetlen előzte volna meg, azt a logika így kívánná (a következő századra vonatkozó források is ezt támasztják alá). Erre azonban e korból még semmilyen adat nem utal, sőt ennek ellentmond, hogy a konfirmációi istentisztelet rendje az ároni áldással fejeződik be. A kérdés tehát nyitva marad. Kicsit sarkítva erre is érvényes lehet, mint még nagyon sokáig a dunántúli evangélikusok legtöbb liturgikus cselekményére, vagy azok hiányára:⁵⁹ „ahány egyház, annyi szokás”.

A nemescsói Agenda szerint következő a rend: „Az iffuságnak, melly leg először az Ur Vatsorájával való éléshez botsáttatik, vizsgálásának formája es módja”. (A konfirmáció elnevezést ekkor még nem használják.) I. 1. Üdvözlés a jánosai áldás szavaival. I. 2. A köszöntő beszédben a prédikátor felvázolja, hogy a gyermekkeresztség amúgy dicséretes szokása következtében nemcsak a szülők, keresztszülők és tanítók dolga, hogy tanítsák a „valamennyire felnőtt” fiatalokat, de nekik is most már, mielőtt először élnének az úrvacsora szentségével, vallást kell tenniük, megismételve a keresztségi fogadalmat, amelyet keresztszüleik tettek helyettük. I. 3. Ezt követi az ún. *Renovatio Foederis Baptismalis*. (A keresztség szövetségének megújítása.) Ez 21 kérdéssel indul, ezek arra irányulnak, hogy a konfirmandus tisztában van-e keresztségének jelentésével és jelentőségével, és hogy a keresztség fogadalmait kész-e most már személyesen megújítani. A kérdések megválaszolása után, erre válaszként következik a szertartás tulajdonképpeni középpontja, amikor is az ifjak letérdelnek, a lelkész kezét a fejükre téve könyörög a Szentlélek kegyelméért, áldást 1Thessz 5,23 és 1Pét 5,10 szerint mond. II. 1. A szertartás második nagy része rövid beszéddel kezdődik, amelyben a lelkész a jelenlévő gyülekezethez fordul. Elmondja, hogy mindenki hallotta az ifjak vallástételét, látta, hogy a kézrátétellel ígéretet kaptak annak „megnyerése felől”, imádkozni kell tehát, hogy amit a Szentlélek elkezdett ezekben a fiatalokban, azt véghez is vigye. Ezt követi az imádság: „Ur Isten mi mennyei szerelmes Szent Atyánk... a' kik ezen igazságnak nem csak szivekben hisznek, de arrol szájokkal is vallást tesznek. Tiszta szivből könyörgünk Tenéked, világosítsd és erősítsd meg tovább is ezeknek sziveket a' Te Szent Lelked által, (...)” majd a Miatyánk. II. 2. *Adhortatio Neophytorum* címen az ifjak intése következik, hogy amit eddig megtanultak, azt el ne felejtsek, és a keresztyén életben tovább fejlődjenek. Erre a gyermekek válasza: „Fogadjuk.” A lelkész: „Nyujtsa erre tinéktek az irgalmas jó Isten az ő erejét, kegyelmét és áldását. Amen.” II. 3. Végül az ároni áldás hangzik el.

⁵⁹ Raffay Sándor 1933, 63–81. o.

A KOR KONFIRMÁCIÓJÁNAK TARTALMI JELLEMZŐI

A pietizmus által elterjesztett konfirmáció a keresztyén ember számára keresztsége tudatosulásának ünnepe, amely az első úrvacsoravételhez kapcsolódik. Célja, hogy az egyén tudatosítsa keresztsége életére gyakorolt hatását. Ennek eszköze a keresztség szövetségének ember általi személyes megújítása. Ez az egyén számára végbemegy a „harmadik szentségen”,⁶⁰ a penitencián keresztül. A penitencia Istenhez visszatérés a keresztség szövetségéhez való visszatérés segítségével. (Ennek lépéseit már ismertettük). A gyülekezet irányába ez a keresztségi fogadalm nyilvános megújításával megy végbe, amikor is a konfirmandus 1. ördögnek, világnak és a bűnnek ellene mond, 2. a Szentháromság egy Istennek magát egészen átadja, tulajdonítja, feláldozza és kötelezi. Csak így válik értelmezhetővé az úrvacsora szentségével való élés, mert „(...) valamiképen a' Sz. Keresztségnek általa, a' Keresztyén-ségbe beavattatunk; úgy az Úrnak Sz. Vatsorája által, abban megerősítettünk: ez annakokáért az Istennel meg újított szövetségnek, erős petsétje, és a' kegyelemnek bizonyos jele, kiváltképen, hogy az új szövetségnek, avagy, Testamentomnak vére is abban minékünk adatik.”⁶¹ (M. 1736.)

A gyermekkeresztség problémája, hogy hiányzik a megkeresztelt személyes hitvallásának a lehetősége. Habár a káték nagyrészt egyetértenek abban, hogy a kisgyermek is hisz, mert máskülönben nem engedné magát megkeresztelni, de azért ezzel nem látják megnyugtatóan rendezve a Mk 16,16-ban lefektetett követelményt. Luther mondja,⁶² „ha akkor nem hittél (ti. a gyermekkeresztség alkalmával), higgy most...!”⁶³ E hit kifejezési lehetőségének ünnepélyes alkalmi is lesz a személyességet hangsúlyozó pietizmus⁶⁴ által elterjesztett konfirmáció. A keresztség jelét nem lehet megismételni, azonban tartalmát tekintve a konfirmációban részben megújításra kerül,⁶⁵ a hitet megerősítő úrvacsorával összekapcsolva. Tehát a keresztség – habár ez szó szerint sehol sem szerepel a forrásokban – a konfirmációval lesz az ember számára teljessé, mert személyessé lesz. Mindez a hit számára fontos, amely a keresztségbe kapaszkodhat, ismerve a szentség által kapottakat. Ehhez, valamint az említett penitenciához és az úrvacsora többi étkezéstől való

⁶⁰ Nagy káté. Pröhle 1996, 243–245. o.

⁶¹ Úgy tűnik, összefüggést fedeznek fel a keresztség szövetségének megújítása és a Krisztus vérében kapott új szövetség között.

⁶² Aki meg akarja érteni e kor konfirmációjának teológiai tartalmát, annak nagyon sokat segít, ha elolvassa Luther Nagy kátéja szentségekről szóló részeit (a gyónásról szóló is).

⁶³ Nagy káté. Pröhle 1996, 240. o.

⁶⁴ Például: Sartoris kátéjában sokszor hangsúlyozza, a lexikális tudás nem elégséges. (N. 1735.)

⁶⁵ Isten részéről a keresztség szövetsége változatlan, nem szorul megújításra. Azonban érdekes kérdés – habár túl messzire vezetne – a konfirmációnak például az újszövetségi „Szentlélek keresztséggel” (ApCsel 1,5; 1,8; 19,1–7) történő összevetése, de nem hagyhatjuk e kérdést említés nélkül, mert ezt olvassuk: szükséges, hogy „az újjá születést magamban megújítsam, és elő mozdítsam, hogy szívem szentlélekkel megteljen.” (M. 1736.) Kétségtelen, hogy a megerősítés, újjászületés a Szentlélek munkájától elválaszthatatlan fogalmak, de a kérdés további kutatásokat igényel.

megkülönböztetéséhez szükséges bizonyos érettség.⁶⁶ „Mind-en meg-kereszteltetett gyermeknek, minekutánna meg-okosodtanak, és immár magok meg-próbálhatják magokat, vagyon igazságok ahoz, hogy az Urnak szent Vatsorájával éljenek.” (M. 1736.) Mindennek a megtanulása a tulajdonképpeni első úrvacsorára való felkészítés legfontosabb tartalma. A konfirmáció alkalmában tehát a két szentség („harmadik” által való) összekapcsolásáról beszélhetünk. Párhuzamaira nézve a katolikus elsőáldozás és bérmlás tartalmi egyesítése. Jogait tekintve, ezentúl élhet a keresztény ember az úrvacsora szentségével – sőt a káték hangsúlyozzák, hogy az úrvacsorával élés a kereszténység ismertetőjele – és lehet keresztstülő. Az ő keresztstülei és stülei viszont fel vannak mentve a lelki fejlődése iránti felelősség alól, most már önmagáért felelős. Arra kell törekednie, hogy ígéréte valóságá váljék: „a’ penitencia tartást, mellybe most lépek, életemnek tellyes rendiben, gyakorolni kívánjam, nem külbmben a’ keresztstégnek szövetségét is úgy felvegyem, hogy minden kötelességeit nem tsak jól értsem, hanem jóknak és igazaknak is tartsam, magamat pedig azokhoz köteleztettettnnek esmérjem, és így magamat szívem szerint reá adjam, hogy életem fogytáig azokban meg-maradok.” (M. 1736.)

Ahogy ezen idézetből is kitűnik, a kor konfirmáció-felfogásának érdeme, hogy tudatosan nagy hangsúlyt fektet a konfirmáció előzményeire és következményeire, ezekből értelmezve az eseményt. A források vizsgálatából meg kell állapítanunk, hogy természetesen nagy jelentőséggel bír az első úrvacsoravétel, de nem akar minőségben több lenni a későbbieknél (készülés szempontjából sem különbözik). Soha nem hangsúlyozták túl ezt az alkalmat, mert valószínűleg tisztában voltak azzal a veszéllyel, ha erre az alkalomra túl nagy hangsúlyt fektetnek, akkor a konfirmáció a közgondolkodás szerint mintegy szentséggé válik, az úrvacsora szentségének rovására. A konfirmáció alkalmának fontossága kizárólag abból adódik, hogy valami sokkal fontosabb kezdete, tehát a konfirmációi oktatás – ahogy a káték tartalmából kiderül – az úrvacsorával rendszeresen élő keresztény életre kíván felkészíteni és indítani. „A’ keresztstégnek szövetségé, mellyet e’ szent Vatsoránál meg-újítunk, arra kötelez minket, hogy az újjá születésnek erejében, a’ mi lelkünk esméretét meg-tisztítsuk a’ meg-hólt tselekedetektől, hogy szolgáljunk az élő Istennek, és hogy ennekutánna a’ hitet és a’ jó lelki esméretet meg-örizzük, és abban jó vitézséget gyakoroljunk.” (M. 1736.) „...Keresztstégben az Istennel tett, de sok bün által meg-rontatott szövetségeket meg-újítják, ‘s a’ mindennapi penitentiában azt meg-örizni igyekeznek...” (N. 1735.) Ahogy a fenti idézetekből látjuk, a konfirmáció azt az életprogramot hivatott elkezdni, amit Luther a naponkénti megtérés (penitencia), vagyis mindennapi keresztstég⁶⁷ fogalmával ír le, így talán azt is mondhatnánk: „Christianus/a semper confirmandus/a”.

⁶⁶ Hogy ez miért éppen 10–12 éves korban történik, azt a források nem indokolják.

⁶⁷ *Nagy káté*. Pröhle 1996, 242. o.

Említésre méltó továbbá, hogy a kor konfirmációjától távol áll mindenféle harcos felekezetiesség.⁶⁸ E hozzáállásnak több oka is lehet. Egyrészt talán nem lett volna kívánatos a hatóságok figyelmét felkelteni, másrészt mivel a konfirmáció bevezetői hazánkban kapcsolatban álltak Halléval, tagadhatatlan, hogy ennek hitvallásilag toleráns teológiája⁶⁹ is hatott rájuk, de a felekezeti párbeszédekben is voltak pozitív tapasztalataik.⁷⁰ Azonban a mélyebb okok a konfirmációról vallott felfogásban keresendők. A korábbi úrvacsorai kátékban a confirmandus így imádkozik: „mint a’ Jésus Kristus titkos testének eleven tagja fel-nevelkedhessem.” (M. 1736.) De más kátékban is kulcsfogalma erre nézve az anyaszentegyház, amely az istenfélő szentek közössége, ellentétben a keresztény eklézsiával, amelyben istenfélők és gonoszok egyaránt vannak. (H. 1718.) A káték tartalmából tehát óvatosan bár, de azt lehet kiolvasni, hogy a személyes hitvallástétellel, a keresztstég életre való hatásának elfogadásával a confirmandus nem egyszerűen a kereszténység, nem is csak az ágostai hitvallású evangélikus egyház tagja lesz, hanem reménység szerint az ágostoni teológia fogalmi szerinti láthatatlan egyházé. A keresztstég jele a látható, a konfirmációval teljessé lett tartalma a láthatatlan egyházba avat be. Természetesen e kérdés teljes tisztázása is további kutatásokat igényelne.

Kikerülhetetlen kulcsfogalom a konfirmáció megértéséhez – amely a pietizmus által előtérbe helyezett megszentelődés⁷¹ és a konfirmáció kapcsolatára utal – az úgynevezett „lelki élet” (talán új életnek, vagy új embernek is mondhatnánk), amely azokban van: „a’ kiknek szívekben a’ Szent Lélek és az igaz hit vagyon.” A „lelki élet ... magában foglalja az hitet, szeretetet, reménységet, imádságot, jóra való igyekezetet, és annak véghez-vitelét, azzal a’ gyönyörűséggel együtt, mellyet éreznek azok, kik lélek szerént járnak. Az örök élet pedig, mind ezeknek koronája.” (N. 1735.) Ez tulajdonképpen nem más, mint hogy az „ő szívekben elkezdődik itt az idvesség”. (W. 1760.) A keresztstég a *Sacramentum initiationis*, a Krisztusba, az anyaszentegyházba beavató szentség. Ez lesz teljessé a személyes hitvallástétellel, amit az első úrvacsoravétel követ. A konfirmáció alkalmával – ahogy forrásainkból kiolvasható – megszülethet a „lelki élet”, melyet az úrvacsora, a *Sacramentum confirmationis*, a hitet megerősítő szentség táplál –

⁶⁸ Például a konfirmációs kérdések és a felkészítő káték sem az evangélikus egyház ismeretét és annak tanítását tárgyalják, mert ennek megtanítása a katekizáció feladata volt. E korban a lexikális tananyagot visszakerdező vizsga nem kapcsolódik a szertartáshoz. Az úrvacsora és az ezt megelőző keresztstégi szövetség megújításán van a hangsúly. Legfeljebb egy-egy ponton érezhető – rejtett és szelíd, de határozott – polémia az eltérő úrvacsora-felfogásokkal szemben. De úgy tűnik, a cél itt sem a polémia, hanem kizárólag a legszükségesebb evangélikus tanítás kifejtése.

⁶⁹ Csepregi 2000a, 15. o.

⁷⁰ Uo. 69., 249–250. o. Ezenkívül Magdó András, a W. 1760. szerzője 1746-ban Esterházy Ferenc földesúr halálakor ezt írta gyülekezete anyakönyvébe: „Cuius memoria sit in benedictione” – Áldott legyen emlékezete. Görög 1926.

⁷¹ Természetesen csak az újrahangsúlyozása az újdonság. Például Luther gondolkodásában is fontos, szintén az új ember fogalmával összefüggésben. (*Nagy káté*. Pröhle 1996, 242. o.)

ha meghalt, feltámaszt, ha gyenge, megerősít. És mindezt az „élő emlékezet” által teszi, amely Krisztus szenvedése által a hitet és szeretetet erősíti és felgerjeszti, amelyhez járul Krisztus testének és vérének az ereje, hogy ezt az életet munkálja az emberben. (Innen érthető tehát az úrvacsora és konfirmáció kapcsolata.) Az úrvacsorával élő hiheti, hogy „az Úr Jézus, nékie ezt kiáltja: az én testem teéretted a halálra adatott, és imhol azt adom tenéked, a' te lelki életednek megerősítésére...” (W. 1760.) „A' miképen a' kenyér táplálja a' testet; azonképen Kristus testeis, ama' valóságos mennyei manna táplálja a' lelket: és a' miképen a' bor meg-örvendezteteti és meg-újítja a' szívet; úgy a' Kristusnak vére is, a' mi lelkeinknek szívet meg-élessze, meg-elevenítse, meg-erősítse, meg-örvendeztesse, gyógyítsa és vidámítsa” (M. 1736)

Láthatjuk, sok még a megválaszolatlan kérdés, és az itt vázolt eredmények is megerősítésre vagy esetenként talán cáfolatra várnak. Jelen tudásunk szerint azért megállapíthatjuk – ahogy Payr Sándor is írja⁷² –, a konfirmációt a Dunántúl egyes gyülekezeteiben már a 18. század első felében gyakorolták. Tartalmi jellemzői arra engednek következtetni, hogy természetesen a Ph. J. Spener felfogása szerinti konfirmáció⁷³ terjedt el, hallei-jénai közvetítéssel. A gyakorlatot bevezető nemzedék halála után az utódok örökségüknek fennmaradására és igényességének megtartására gondot fordítottak. Úgy tűnik, a konfirmáció bevezetése jelentős lépcsőfoka annak a rendezett egyházi élet helyreállítására irányuló folyamatnak, amely többek között a katekizációt is újra gyakorolttá és igényessé tette.⁷⁴ Mindez pedig a fent említett, reformokra fogékony egyházi körnek (nem kizárólag pietisták) a vezetésével történt, amely a gyermekek iránti felelősséget sokra értékelte, vallva, hogy az iskolák „az egyháznak mintegy melegágyai”.⁷⁵ Mindazonáltal a konfirmáció nemcsak, hogy a 18. században terjedt el a Dunántúlon, de mintegy jelképe is lehet ennek a korszaknak, amikor egy egész egyházkerületnek kellett megerősödni lelki értelemben, hogy a sanyarú körülmények ellenére megmaradhasson.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- Győri Kátékismus az-az: D. Luther Márton Kis Kátékismussa (...) Nyomtattott Sziesz Joseph János, által. 1785-dik esztendőben. Megtalálható OSZK. Catech 678, valamint másolatban az Evangélikus Országos Könyvtárban. (Győri káté)
- Höffner Janos Cziriak Mennyei Uttya (...) Nyomtattott M D C C X V I I I. Megtalálható OSZK. Catech 829 l alatti káté második részében, valamint másolatban az Evangélikus Országos Könyvtárban. (H. 1718.)
- D. Luther Márton kis Katekismussa (...) Norinbergában M D C C X X V. Eszt. Megtalálható OSZK. Catech 331 r, valamint másolatban az Evangélikus Országos Könyvtárban. (N. 1735.)

⁷² Payr 1898, 131–132. o.

⁷³ Csepregi 2000b, 43. o.

⁷⁴ Csepregi 1998, 364. o.

⁷⁵ Csepregi 2000a, 71. o.

- D. Luter Marton Kis Katekismussa (...) Nyomtattott Laubanban az MDCCCL. Eszt. Megtalálható OSZK. Catech 831 f, valamint egy másik – rézmetszet nélküli – példánya az Evangélikus Országos Könyvtárban. (L. 1750.)
- Katekismus avagy a' keresztény hitnek, kérdésekben foglalt rövid summája (...) Most újjonnan ki-botsátott. Jenában. Megtalálható OSZK. Catech 663, valamint másolatban az Evangélikus Országos Könyvtárban.
- A' Bárányoknak az ő Jó Pásztoroknak karjaira való Egybegyűjtések (...) Megtalálható OSZK. Catech 235, valamint másolatban az Evangélikus Országos Könyvtárban. (M. 1736.)
- Együgyű Tudomány az Úr Vatsorájáról, és a' Gyónásról, Egy rövid Hozzá-adással a' Komáságról, a' mely A' Gyermekek kedvéért Németből Magyarra fordított M. A. H. által. Ki-nyomtattott Wittenbergában 1760. Megtalálható OSZK. Dogm 1130, valamint másolatban az Evangélikus Országos Könyvtárban. (W. 1760.)
- AGENDA az az SZENTEGYHÁZI TSELEKEDETEKNEK avagy egyéb EGYHÁZI SZOLGÁLATOK KI SZOLGÁLTATÁSOKNAK módja... Megtalálható a nemescsói evangélikus gyülekezet irattárában. 9. és 10. része másolatban Evangélikus Országos Könyvtár. Németh, 2003. melléklet 92–101. o.

Szakirodalom

- Csepregi Zoltán: A történelmi pietizmus és Luther. *Credo* 1996/1–2. 15–18. o.
- Csepregi Zoltán: A pietizmus és a dunántúli evangélikusság. *Lelkipásztor* 1998. 362–364. o.
- Csepregi Zoltán: *Magyar pietizmus 1700–1756*. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2000a.
- Csepregi Zoltán: A konfirmáció története. In: *Gyülekezetpedagógiai Füzetek 3*. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2000b. 42–44. o.
- Ecsedy Judit, V.: *Titkos nyomdáhelyű régi magyar könyvek 1539–1800*. Borda Antikvárium, Budapest, 1996. 102–128. o.
- Fehér Károly: A nemescsói gyülekezet kéziratos Agendája. In: Fabiny Tamás (szerk.): *Tanítványok*. Evangélikus Teológiai Akadémia, Budapest, 1996. 32–39. o.
- Görög Ernő: *A veszprémi evangélikus egyház megye története*. Pápa, 1926. (Az eredetiből gépelt saját példányt használtam fel, ezért oldalszámok nem tudok jelölni.)
- Kovács Géza: Egy győri nyomda rejtett kiadványai. *Lelkipásztor* 1999. 253–256. o.
- Krupecz István: Adalékok a Luther-Káté magyarhoni irodalmának történetéhez. *Protestáns Szemle* 1895. 346–354. o.
- Lackovits Emőke, S.: Az úrvacsora a magyar református népi hitéletben a XX. században, különös tekintettel a Dunántúlra. Különlenyomat. *Ethnographia* 1997/1–2. 1–27. o.
- Németh Szabolcs: *Katekizáció és konfirmáció a 18. századi Dunántúlon*. Szakdolgozat. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, 2003. (Hozzáférhető az Evangélikus Országos Könyvtárban.)
- Payr Sándor: *Fábry Gergely dunántúli evangélikus püspök és az 1751. évi vallási zavargások Vadosfán*. Budapest, 1894
- Payr Sándor: Magyar Pietisták a XVIII. században. In: *Magyar protestáns egyháztörténeti monográfiák* I. Budapest, 1898. 97–174. o.
- Payr Sándor: *Egyháztörténeti emlékek*. Forrásgyűjtemény a dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez. I. Sopron, 1910.
- Payr Sándor: *A soproni evangélikus egyházköztség története*. Sopron, 1917. 98–108. o.
- Percze Sándor: Az imádkozás és az ige szolgálata – személyes lelki élet egy lelkész életében. In: Szabó Lajos (szerk.): *A lelkigondozás öröje*. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2000. 153–154. o.
- Pröhlle Károly (ford.): *Luther Márton négy hitvallása*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1996.
- Raffay Sándor, D.: A magyarhoni evangélikus liturgia történetéhez. Melléklet. In: *Protestáns Szemle* 1933. augusztus–szeptember
- Sólyom Jenő: Ifjabb Ács Mihály magyar Teológiája. *Lelkipásztor* 1955 150–155. o.
- Szabó Flóris OSB: „Így imádkozzatok!” Bencés Kiadó és Terjesztő Kft. 1999.
- Szelestei N. László: Pietizmus és magyar nyelv a 18. század első felében. *Protestáns Szemle* 1994. 207–215. o.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, 1977.

EBERHARD JÜNGEL

Szabadító szabadság – mint a keresztény létezés ismertetőjele*

Szabadság – nagy szó ez, tisztelt Hölgyeim és Uraim! Rádásul rendkívül könnyű visszaélni vele, ami igen gyakran meg is történik.

A szabadságért emberek az életüket adták, nem feltétlenül szívesen, de bátran. Viszont a szabadság nevében voltak, akik életüket *kellett*, hogy adják, olyanok, akik a szabadságtól megfosztott, bizonytalan életet biztosan többre tartották volna, mint a biztos halált. A szabadságért emberek a barikádra mentek. És a szabadság nevében egész népeket tettek rabszolgává. Ami pedig még ennél is zavarba ejtőbb, a valóságos felszabadulás olykor ismét csak szolgaságot szül. Amikor a „dicsőséges Vörös Hadsereg” 1945-ben elfoglalta Berlint, és véget vetett a barna diktatúrának, a németeknek volt okuk arra, hogy a szovjet felszabadítókat hálással üdvözöljék. Ugyanakkor a nemzetiszocialista diktatúra alóli felszabadítással egyidejűleg új diktatúra vette kezdetét, amelyet csak kevesen üdvözöltek, sokan azonban fogcsikorgatva elszenvedtek, hacsak nem hangosan vagy halkán átkoztak. Felszabadulás az azt követő szabadság nélkül? Fölösleges azonban régmúlt idők távolába kalandoznunk! Amikor az USA és Nagy-Britannia katonái bevonultak Irakba, ők is egy szörnyű diktatúrának vetettek véget. Ez jó volt. Ám hogy a szabadság, ez a nyugati, a szekularizáció és a pluralizmus jegyében értelmezett szabadság, amely a felszabadítás következtében a mohamedánokra is hatással lesz, az ő szemükben nagyszerű ajándék lesz-e, vagy éppen ellenkezőleg, hamis ajándékot, egyfajta trójai falovat látnak és tapasztalnak meg benne, az legalább is kérdéses.

Szabadság – nagy, ám ugyanakkor roppant kétértelmű szó ez! Az *Isten* szóhoz hasonlítható, amelyről Martin Buber a következő józan sorokat jegyezte fel: „Van-e az emberi nyelvnek még egy olyan szava, mellyel annyiszor visszaéltek, amelyet annyiszor beszennyeztek és megbecsteleltek, mint ez? A sok kiontott ártatlan vér megfosztotta fényétől. Az a sok igazságtalanság, amit e fedőnév alatt elkövettek, elhalványította vonásait.”

Akkor hát mondjunk le a *szabadság* szóról? És mindjárt utána az *Isten* szóról is? Martin Buber nem vonta le ezt a következtetést, sőt inkább a kérdés veszélyes rövidre zárásának tartotta ezt a megoldást. Az Isten szóról folytatott eszmefuttatásában éppen ellenkező következtetésre jut, amikor így ír a továbbiakban: „Igen..., ez a legsúlyosabban megterhelt emberi szó. Nincs még egy, amelyet jobban bemocskoltak, elnyűttek volna. (De:) Éppen ezért nem tudok lemondani róla.”¹

Ugyanez érvényes a *szabadság* szóra is. A visszaélés és a visszaélés lehetősége ellen csak a szó helyes használatával lehet hatni. És nem pusztán a *szó* helyes használatával, hanem mindenekelőtt azzal, hogy a *szabadságot* magát helyesen alkalmazzuk. Mert, kedves Hölgyeim és Uraim, a szabadság – minden visszaélés ellenére – jelen van. Mi több, visszaélni is csak azért lehet vele, mert már jelen van. Lehet, hogy még egy kicsit távol, de akkor is van, érzékelhető, jelzi, hogy közeledik – mint ahogy Beethoven Fideliojában egy távoli, de jól kivehető trombitahang a rabok tudtára adja: igenis van szabadság. A szabadságnak ez a ténye érvényesülni fog. A szabadság győzni fog – ha mégoly sokszor szenved is vereséget.

Merész állítás ez? Túl merész állítás? Valóban: világi bizonyosságunk nincs felőle. Az az állítás, hogy a szabadság már jelen van, és győzni fog, sokkal inkább a keresztény hit bizonyosságából ered: abból a hitből, hogy maga Isten szavatolja a szabadságot. Hiszen a keresztény hit abból táplálkozik, hogy Jézus Krisztus mint valóságos Isten és valóságos ember a mi szabadságunkért halt meg, és a mi szabadságunkért támadt fel a halottak közül. Húsvéti bizonyosság, hogy Isten nemcsak minden szabadság összessége, hanem hogy végtelen szabadságát arra használja, hogy bennünket az önmagunk okozta rabságból kiszabadítson. Jézus Krisztusban, az ő személyében van jelen a szabadság. A halottak közül feltámadt Krisztus – aki szabad, szabaddá tesz, és aki lényéből fakadóan a felszabadító szabadság maga.

És mivel a keresztény hit ebből a bizonyosságból él, az ösz-

* A 2003 májusában Berlinben megrendezett Ökumenikus Kirchentagon elhangzott előadás.

¹ Buber, Martin: Gottesfinsternis. In: ders. Werke. Bd. I: *Schriften zur Philosophie*. 1962. 503–603. o. 508. o. (a ford.)

szes vallás közül éppen a kereszténység az, amely – mint Hegel találóan fogalmazta – a szabadság vallása. Vagy Melanchthon tömör kijelentése szerint: „A szabadság – kereszténység.”²

A szabadság győzni fog: erről a húsvéti bizonyosságról szeretnék ma önökkel, tisztelt hallgatóim, együtt gondolkodni. Mégpedig oly módon, hogy világossá váljék, mi is a szabadság valójában. Hogy miért Isten és egyedül Isten érdemli meg, hogy a szó eredeti értelmében szabadnak nevezzük. Miben áll hát a mi szabadságunk és az a szabadságnélküliség, melyet mi okozunk magunknak? Erről is szót kell ejtenünk, ha meg akarjuk érteni, mennyire függünk Isten felszabadító szabadságától. Igen, függünk! Hiszen rá kell jönnünk arra is, hogy az igazi szabadság semmi esetre sem ellensége az autentikus függőségnek. Aki egy másik ember kezében van, annak ahhoz, hogy szabad legyen, emancipálnia kell. Az *emancipálás* ugyanis a másik ember uralma alóli felszabadulást jelenti. Ám aki Isten kezében van, annak szabadsága mindenfajta emancipációt megelőz.

Először is arra keressük a választ, mi is a szabadság tulajdonképpen. Ezután annak nézünk utána, miért és miképpen játszhatja el az ember a szabadságát. Végül pedig számba vesszük, hogyan tudja Isten az önmaga okozta rabságban élő embert ismét szabadsághoz juttatni.

MI IS A SZABADSÁG TULAJDONKÉPPEN?

Szabadság! Ha bekövetkezik, a feje tetejére áll a világ. Szabad vagy. „Ha ezt el tudnám hinni, örömben tótágast állnék. Merő cukor és arany lenne számomra minden” – mondja Luther a wittenbergieknek (egy 1533. október 19-én tartott prédikációjában).³

Na de félre a cukorral és az arannyal! Semmi kifogásom az arany és a pénz ellen! „Arany, ezüst – szeretem, hasznát veszem, ha tehetem...” énekelhetné pénzügyminiszterünk, Hans Eichel az üres államkasszára gondolva. A pénz, mint tudjuk, megnyugtat. A pénz értelmes elköltése olyan szociálpolitikai lehetőség, amelynek kihasználása politikusaink feladata. Aranyat, pénzt sok jó dologra lehet használni.

A pénz azonban nem boldogít. A cukorról nem is beszélve. Akinek túl sok van a vérében, az inkább boldogtalan.

Luther viszont éppen azt a mindent elsöprő boldogságot akarta ábrázolni, amelyet az érez, aki a felszabadító szabadság élményében részesül. Ezt szemlélteti az „örömben tótágast állnék” kifejezés. A nagy gondolkodó, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, a tübingeni Stiftből indult filozófus (megjegyzem: a tübingeni Stiftből még ma is nagy gondolkodók kerülnek ki) hasonlóan fejezi ki magát, amikor a francia forradalom által kiváltott szabadságélményét így jellemzi: „Amióta a nap az égbolton van, és az égitestek körülötte forognak, nem történt meg, hogy az ember a feje,

² Vö. Melanchthon, Philip: *Loci communes 1521*. Lateinisch-Deutsch. Gütersloher Verlagshaus, 1993. 294. o.

³ Vö. Luther, Martin: WA 37. 176. 5–8. o. (A ford.)

azaz a gondolatai tetejére állva a valóságot eszerint építette volna fel. (...) Így aztán csodálatos napfelkelte volt ez.”⁴

Gyerekkorunkban szinte valamennyien kipróbáltuk, hogy csak úgy jókedvünkben a fejünk tetejére állva szétterpesztett lábunk közül szemléljük a világot. És lám, egészen más-milyennek láttuk, mint azelőtt. A színek élénkebbé váltak, elől és hátul, fönt és lent viszonya, a dolgok, az élénk tároló világ arányai megváltoztak. A gyerekek jó játék ez, de a felnőtt a játéknál többet akar. A szabaddá vált ember nem csak másnak látja a világot, mint azelőtt. Új *világlátását* meg is akarja valósítani. Régi világát úgy akarja átrendezni, átalakítani, hogy az egyre jobban hasonlítson új világszemléletéhez. Csak így tudja igazán hasznát venni szabadságának. Mi több, így újra és újra elnyerheti azt. Goethe Faustja nem téved, amikor ezt mondja:

„s elmém e végső bölcsességre jut:
szabadság, élet nem jár, csak azoknak,
kiknek naponta kell kivívniuk.”⁵

A szabad ember így szabadon eldöntheti, mit kezd magával és az őt körülvevő világgal, hogy – mint a jó öreg Faust – megtalálja a „szabad nép szabad honát”.⁶

A szabad ember szabadon kezdhet valamit – ebben az egyszerű mondatban rejlik, tisztelt hölgyeim és uraim, annak ünnepélyes definíciója, hogy valójában mi is az, ami érdemes arra, hogy *szabadságnak* nevezzük. Immanuel Kant rátalált a fogalomra: a szabadság – így a königsbergi filozófus – „egy állapotot magától kezdetni”.⁷

De ki képes igazán *magától* elkezdni egy állapotot? Egészen magától, külső segítség nélkül? Ki képes eredeti módon elkezdni valamit anélkül, hogy kötődne valamihez? Kicsoda az tehát, aki korlátlanul szabad?

A keresztény hit van olyan józan, hogy tudja, eredeti módon, külső segítség nélkül elkezdni valamit, anélkül, hogy az ne kapcsolódna valami eleve adotthoz, vagyis a *semmitől* valamit kezdeni – erre egyedül Isten képes. Egyedül Isten az, aki korlátlanul szabad. Mert ő és csak ő képes a *semmitől*, *ex nihilo* valamit létrehozni.

Ám Isten nemcsak képes erre. Nemcsak képes a semmitől teremteni. Meg is teszi azt. Ami még ennél is több: már meg is tette. Amikor Istent *teremtőnek* nevezzük hitvallásunkban, éppen azt juttatjuk kifejezésre, hogy Isten a *semmitől*, az eredetből indult ki, és hogy éppen az ő szabadsága az, ami számomra és a többi teremtmény számára érvényes. Lutherrel szólva: „Hiszem, hogy Isten teremtett *engem* minden teremtménnyel együtt.” Isten szabadsága *mindenekelőtt teremtő* szabadság. Ha egy emberről azt mondjuk, kezdő, inkább elnézően mondjuk, Istenről azonban teljes csodálat-

⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. S. W. Jubiläumsausgabe, 11. köt. 1961. 557. o. (A ford.)

⁵ Goethe, J. W.: *Faust II*. Ford. Kálnoky László. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992. 433. o.

⁶ Uo. 434. o.

⁷ Kant, Immanuel: *A tiszta ész kritikája*. Ford. Alexander Bernát. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 347–348. o.

tal kell elmondanunk: ő, Isten a valódi kezdő. Egyenesen ő az elkezdője mindennek.

No és mi? Mi a helyzet a mi emberi szabadságunkkal?

Nem állunk valami jól – ha hihetünk a Szentírás ítéletének. Jóllehet az Isten képmásának alkotott ember annak idején azért teremtett, hogy a szó jó értelmében kezdő és mindig újrakezdő legyen. A szabad Isten szabad embereket akar, hogy ő az emberekkel és az emberek vele szabadon, vagyis minden tekintetben zavartalanul találkozhassanak. Mert hiszen azért teremtett bennünket: hogy találkozzunk vele, hogy szívesen találkozzunk vele. És ezért van az, hogy – mint azt Augustinus⁸ oly találóan megfogalmazta – itt a földön mindaddig nyugtalan a mi szívünk, amíg Istennel korlátok és fenntartások nélkül nem találkozunk, és nála nyugalmat nem találunk: teremtő nyugalmat, amely aztán természetesen ismét új és új kezdetek kiindulópontja lesz.

Ó, bárcsak ott tartanánk már! Csak hát a viszonyok nem olyanok. Mégpedig azért nem olyanok, mert mi, emberek, mi bűnös emberek arányvesztetten élünk. Kettős értelemben arányvesztetten: tudniillik *mértéktelenül*, éspedig oly mértéktelenül, hogy a viszonyok, amelyek között élünk, és amelyek nélkül életünk szétesne, kárt szenvednek: oly mértékben kárt szenvednek, hogy féltő, kapcsolatokban gazdag életünk helyébe a halálos kapcsolatnélküliség lép. Ez azonban részletesebb kifejtést igényel.

ELJÁTSZOTT SZABADSÁG

A Biblia első fejezetei erről a viszony- és kapcsolatnélküliségről beszélnek, amellyel Ádám, akiben valamennyien önmagunkat kell, hogy felismerjük, Isten jó alkotását fenyegeti.

Prototípusunk, Ádám is Isten képmásaként volt képes és kénytelen *elkezdeni* valamit. A paradicsomi kert jó példa erre. Hiszen az édenkert korántsem valamiféle eldorádó volt, ahol ölbe tett kézzel boldog és megelégedett lehetett az ember. Egyáltalán nem! Egy kertet művelni és gondozni kell, különben elvadul, és hamarosan elveszti minden formáját és szépségét. Petrezselyem helyett gyom nő, a szőlőtőkék elszáradnak, a virágokat és a gyümölcsöket ellepi a gaz és így tovább. Röviden: egy kerttel *kezdeni kell* valamit.

Azonban, és ez a döntő: a kert már létezik. Az embernek nem kell megalkotnia azt. A földi Paradicsom nem olyasmi, amit az embernek kell létrehoznia. Nem is képes rá, hogy létrehozza. Mert ő nem tud a *semmiből* *elkezdeni* valamit. Mi, emberek mindig *valamiből* kell, hogy kiinduljunk, valamiből, ami már létezik, valamiből, amit Isten már megadott nekünk. Az elvárással mindig úgy kerülünk szembe, hogy már megajándékozottak vagyunk: önmagunkkal és egy világgal megajándékozottak.

⁸ „...inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te” – „...s nyughatatlan a mi szívünk, míg benned meg nem nyugszik.” Augustinus, Aurelius: *Confessiones* I. 1. *Vallomások*. I. könyv, Ford. Balogh József. Akadémiai–Windsor, Budapest, 1995. 2. o.

Ez különbözteti meg a mi emberi szabadságunkat Isten teremtő szabadságától, amely a kezdet pillanatában *nem kötődik semmihez*: semmihez, csakis önmagához.

Ádám azonban – és aki akarja, Évát is nyugodtan hozzáteheti –, az öreg Ádám és az öreg Éva, akik vagyunk mi valamennyien, nem éri be azzal, hogy *valamiből* induljon ki. A nagyravágyó ember ugyancsak a *semmiből* akar kezdeni valamit. Olyan akar lenni, mint Isten. Ám a *semmiből* csak úgy kezdhet valamit, ha felidézi a teremtés előtti „tohuwabohut”, amelyet viszont Isten az ég és a föld megalkotásakor már éppenséggel megszüntetett. Az ember mértéktelensége, hogy nem elégszik meg *teremtett* voltával, hanem mindent maga akar megteremteni, legszívesebben még önmagát is megteremteni – és ha ez nem megy, legalább klónt csinál magából –, ez a mértéktelenség azzal fenyeget, hogy a semmi peremére sodorja a teremtett világot. Ha az ember maga is teremtő akar lenni, ha a végén még önmaga teremtője is akar lenni, akkor eljártssza a szabadságot, amelyet Isten képmásaként megkapott. Aki Isten akar lenni, az még Isten képmása se lehet. Eljártssza istenképűségét és egyszersmind teremtményi szabadságát is.

Mindez nemcsak egyéni egzisztenciánkra vonatkozik. Érvényes ez az emberi fajra is. Napjainkban azt látjuk, hogy az ember a hatalom akarása közben – ami egyébként hozzátartozik az emberhez, és ami önmagában egyáltalán nem elvetendő – odáig megy, hogy a teremtő mindenhatóságára akar jogot formálni. Mai tudományos ismereteink és technológiai lehetőségeink mindezt megvalósíthatónak tüntetik fel számunkra. Ezzel a megállapítással nem a mai kutatást akarom szidni. A tudományban is vannak felelős emberek, akiknek nincs szükségük arra, hogy az egyház pórázon vezesse őket. Mindez azonban nem ok arra, hogy ne tegyük fel azt a – keresztény ember számára legalábbis elengedhetetlen – kritikai kérdést, vajon hol húzódik a határ az üdvözlendő tudományos haladás és a mértéktelen emberi teremteni akarás között. Az embernek ugyanis nem tesz jót, mi több, végzetes lehet számára, ha azt akarja utánozni, aki mindent a *semmiből* teremtett. Az ilyen törekvés eredménye amúgy sem lehet egyéb, mint az igazi teremtő és a teremtői szabadság szálnalmas karikatúrája.

A bibliai őstörténet úgy jeleníti meg ezt, hogy elmondja, az istenné válás mértéktelen akarása az élet valódi értékeitől foszt meg. Márpedig az emberi élet legnagyobb értéke nem más, mint a kapcsolatok gazdagsága. Nem a sokszor „K vitaminnak” nevezett, befolyásos emberekhez fűződő *kapcsolatokra* gondolok itt, olyan kapcsolatokra, amelyekből egyéni hasznot húzhatok, és amelyeket akár szegény nélkül kihasználhatok. Ám ha ez utóbbi kapcsolatok ápolását és azok gátlástalan kihasználását mégoly gyanúsnak tartjuk is, azok számára, akik nem rendelkeznek ilyen kapcsolatokkal, és akik éppen ezért rendszerint kevésbé boldogulnak, világossá kell tennünk, hogy az emberi élet kapcsolatokra épül. Az embert antropológiai értelemben alapvetően kapcsolatai, viszonyai határozzák meg. Az ember – és ennyiben Isten képmása – kapcsolatokban gazdag lény.

Az emberi élet minősége attól függ, hogyan viszonyulunk önmagunkhoz. Miközben önmagunkhoz viszonyulunk, egyúttal embertársainkkal és környezetünkkel is kapcsolatban vagyunk, mert ha nem így van, megbolondulunk. Mert aki a „splendid isolation”-t választja, társadalmi és természeti környezetét úgyszólván kikapcsolva, monomán módon csak és kizárólag önmagához viszonyul, minden bizonnyal megbolondul. Ebből következik, hogy az ember, miközben önmagához viszonyul, szükségszerűen kapcsolatot tart fenn másokkal.

És mi a helyzet azzal, aki egészen más? Milyen a viszonyunk Istenhez?

Vallásosak vagyunk valamennyien: ki nagyon tudatosan, ki inkább tudat alatt. Isten nélkül is lehet valaki buzgón vallásos. A nagy Schleiermacher némi csodálkozással állapította meg, hogy „egy Isten nélküli vallás” akár még „jobb lehet, mint egy istenes.”⁹ Bárhogyan is: az ember – Istennel vagy Isten nélkül – alapvetően vallásos, teljesen mindegy, hogy vallásossága intézményes, egyházi foglalatban mutatkozik meg, vagy egyfajta ingadozó, netán kóbor vallásosságként jelenik meg. Ebben az értelemben pedig életünk gazdag kapcsolatrendszeréhez mindig hozzátartozik viszonyunk ahhoz, aki egészen más, akit mi keresztények *Istennek, Jézus Krisztus atyjának* nevezünk, és ezért *a mi atyánkként* szólíthatunk meg.

Mihelyt azonban az ember maga is Isten akar lenni, alapjában kérdőjelezi meg ezt a viszonyt. Ezzel ugyanis eltárgyasítja Istenhez fűződő kapcsolatát. Istent céljai elérésének eszközévé teszi. Csakhogy így sem emberrel, sem Istennel nem szabad eljárni. Minden ember önmagáért érdekes, feltétel nélkül önmagáért való. Ez az ember *méltósága*. Isten pedig nem kevésbé önmagáért érdekes és feltétel nélkül önmagáért való. Ez az *ő dicsősége*. Istent – Augustinus tanítása szerint – *élnünk*, nem pedig *használnunk* kell, mint valamiféle tárgyat. Isten nem használati tárgy! Istent eszközként felhasználni istenkáromlás, oly mértékben istenkáromlás, hogy ezzel szemben a derűs ateizmus egyenesen jócselekedet.

Ha Istent használati tárgyként, és nem feltétel nélkül önmagáért valóként kezeljük, eszközzé válik, majd pótolhatóvá is, hiszen a dolgok mindig pótolhatók. Istenkapcsolatomat ezzel oly mértékben eltárgyasítom, hogy az önmagamhoz való viszonyt rendelem alá, annak szolgálatába állítom.

Istent használni, Istent elhasználni – ez az, amit a Biblia *bűnnek* nevez. Könyörtelen keménységgel állapítja meg, hogy ezzel nemcsak az Istenhez való viszony, hanem az emberi lét teljes, gazdag kapcsolatrendszere megy tönkre. Hisz aki Istent eszközként használja fel, az képes mindent és mindenkit, minden egyes embertársát eszközzé tenni, míg végül egyetlen önmagáért való dolgot ismer csupán: saját magát. És miközben eszközzé teszi Istent és embertársait, Isten dicsőségét és embertársai méltóságát játssza el.

A bűnös ember ily módon nemcsak az Istenhez és természetes, társadalmi környezetéhez fűződő viszonyát rontja

meg, hanem egyúttal megrontja a viszonyt önmagával is. Aki csorbát ejt Isten dicsőségén és embertársai méltóságán, az minden esetben saját méltóságát károsítja meg. De jó lenne, ha felfognánk ezt az államra, az államközi kapcsolatokra, a társadalomra, de az egyházra nézve is: a másik méltóságának megkérdőjelezésével saját méltóságunk forog kockán. Az emberi méltósággal pedig – akárhogyan is vesszük – az emberi élet forog kockán. Ahol az emberi élet méltatlanná válik, ott hamarosan széttöredeznek, majd felbomlanak az alapvető emberi kapcsolatok.

Az alapvető emberi kapcsolatok széthullásával az élet kellős közepén kezdetét veszi a halál uralma. Ennek előidézése a monomán ember örülsége, amely őt a szabadság birodalmából az önmaga által okozott rabság igájába hajtja. A mindenhatóvá válás akarása az embert szolgálatba taszítja. Így válik az Isten által szabadnak teremtett ember önmaga szolgájává.

A szabadság hiányának aligha létezik szörnyűbb formája, mint az önmagunknak való kíméletlen kiszolgáltatottság. Valamennyi zsarnok közül saját énünk az, amely a legáltalmasabb és a legfondorlatosabb. A Római levél hetedik fejezete felnyitja szemünket a kemény valóságra, amely ebben a két szóban rejlik: önmagunk leigázása.

Saját múltunk is uralkodhat rajtunk, olyannyira, hogy a jövőnk is markában tartja. A származás így nem csupán az eredetet jelenti, hanem meghatározza a jövőt is. Amiről azt hittem, már rég magam mögött hagytam, újra a sarkamban van: a „honnan”-ból „hová” lesz. A jövő ez esetben nem más, mint kikalkulált és továbbírt múlt.

Mindenki, akinek kicsit is éber a lelkiismerete, megtapasztalta már, hogy egy, a múltban elkövetett tévedés mennyire terhes lehet a jelenre nézve: mennyire elzárja az embert a jelen örömeitől, mennyire beárnyékolja a jövő esélyeit és várákosait. Rég elmúlt cselekedetek így üldözik aztán mintegy kísértékként: a megélt élet elkerülhetlenül uralkodik fölötté.

Ám nemcsak az elrontott, az eredményekben bővelkedő múlt is képes az életet terrorizálni. A siker kötelez. És jaj annak, aki lemarad! A lemaradástól való félelem az a táptalaj, amelyből az egyéni élethazugságok kisarjadnak. Nem csupán a politikában és a gazdaságban, hanem az egyetemeken, kutatók és oktatók között is nyomasztóvá válhat a sikeres múlt, amely nem ritkán a „Még mindig képes vagyok rá, sőt még jobban tudom csinálni, mint azelőtt!” öncsalásába toroklik, vagy éppen kiégéshez és depresszióhoz vezet: „Elég volt, nem megy már, nem bírom tovább!” A legszörnyűbb persze, ha ezek az élethazugságok a legintimebb, családi, baráti körben bontakoznak ki. Ilyenkor nyilvánul meg az önmagunk okozta szabadsághiány legvisszataszítóbb arca.

A sikeres múlt azonban nem csak az egyén életét tarthatja fogva. Fontos intézmények, mint például a szakszervezetek, vagy – hogy csak a magunk háza táján maradjunk – felekezeti megosztottságban élő egyházaink arculatát sem csak pozitív értelemben határozza meg a gazdag múlt. Ugyanez a múlt zsarnokként nehezedik rájuk, annyira, hogy nem merik

⁹ Schleiermacher, F.: *A vallásról*. Ford. Gál Zoltán. Osiris, Budapest, 2000. 69. o.

megtenni azt a lépést, amelynek a megosztott kereszténység szempontjából nemcsak világi, hanem egyházi értelemben is itt az ideje, és amelynek időszerűségét még a leglelkismeretesebb teológia sem vonhatja igazán kétségbe. Egyébként nem kellene mindig szegény római pápát felelőssé tenni ezért. A pápa a keresztény felekezetek irányában, mi több, a nem keresztény vallások, különösen is Izrael hite és a muzulmánok hite irányában olyan kapukat nyitott meg, amelyeket egyes bíborosok legszívesebben zárva tartottak volna. Ez a pápa – és itt bocsánatot kérek Hans Küng barátomtól – mély benyomást, lelki benyomást tett rám.

Hanem pápa ide, pápa oda: noha felekezeti múltunkban, jöjjünk bár Wittenbergből, Genfből, Rómából, Konstantinápolyból vagy máshonnan, még elég sok előremutató erő rejlik, egyszersmind foglyai is vagyunk ennek a múltnak, még mindig szembesülünk a jövőt előlünk elzáró litániával, amelyet a grálkehely hitbuzgó őrzői mormolnak szüntelen, és amely a kollektív élethazugságok táptalaja a keresztény egyházon belül is.

Nem a hitvalláshoz való hűséget kifogásolom. Az egyház hitvallás iránti hűsége azonban ott jelenik meg igazán, ahol nyitottak annak megvallására is, amit saját koruk követel meg. Az ősegyházban, Antiochia piacterén volt egy papagáj, amely el tudta mondani az egyházjogilag érvényes hitvallást, sőt, még a különleges dogmatikai toldásokat is. Az az egyház, amely figyelmen kívül hagyva a mindenkor jelen kihívásait nem alakít ki önálló, a kor követelményeinek megfelelő hitvallást, a múltbeli régi nagy hitvallásokat sem veszi igazán komolyan. Fennáll a veszély, hogy hitvallása afféle papagályhitvallássá válik. Saját múltjának foglya marad még akkor is, ha az a múlt nagy és tiszteletre méltó. Fogoly, vagyis szabadságától megfosztott marad!

A szabadság egyben újrakezdést is jelent. De hogyan? Hogyan képes az önmaga rabságában sýnylódó, múltja által béklyóba vert ember, hogyan képes a múlt bilincseit vonszoló egyház az újrakezdésre? Hogyan szabadulhatunk meg egyéni és kollektív élethazugságainktól?

Csakis úgy, ha készek vagyunk arra az újrakezdésre, amelyre közülünk senki sem képes, amely egyedül Isten teremtő akarata nyomán lehet osztályrészünk, amely Isten teremtő szava által adatik meg nekünk.

MEGADATOTT SZABADSÁG

Igen, megadatott, ez a megfelelő szó, mivel egyrészt kifejezi, hogy a kezdet, melyre önmagunktól képtelenek vagyunk, már itt van, hogy megfellebbezhetetlen tényként van itt.

Másrészt kifejezi, hogy ez a megfellebbezhetetlen tény elér bennünket, Isten szabadító szabadsága elérkezik hozzánk, mégpedig úgy, hogy nyugodtan rá hagyatkozhatunk.

Talán a „Minden reggel friss és új”¹⁰ kezdetű reggeli énekünk fejezi ki ezt a legjobban.

Rá hagyatkozni, erről van szó! Aki bízik abban, hogy Isten kegyelme és nagy hűsége minden reggel friss és új, aki *hisz* ebben, az meglehet, elhagyja a szokványos keréknyomot, de ez csak javára van. Hisz ezzel éppen abba a kezdetbe kapcsolódik be, amelyet egyedül Isten képes létrehozni. Ekkor tapasztalja meg Isten szabadító szabadságát. Megtapasztalja, mégpedig oly mértékben, hogy többé-kevésbé elhasználta élete közepette maga is kezdeni, újrakezdeni képes. Újfajta látásra tesz szert: ismét érzékeli a világban a teremtés eredeti színeit. Felfedező emberré válik tehát. Szeme már nem csak hátrafele tekint aggódva. A szabad ember szeme inkább arra való, hogy meglássa, ami mások elől rejtve marad.

Micsoda felfedezéseket tehetünk ilyenkor! Próbálják csak ki, milyen a keresztény ember szabadságával élve újra felfedezni a világot, és nem csak a világot, hanem önmagukat is. Meg fogják látni egészen biztosan, hol van szükség Önökre. Azt is fel fogják fedezni ugyanakkor, hol fogadják Önöket szívesen, igazán szívesen, mindenfajta kötelezettségvállalás nélkül, legyen szó múlttól vagy jövőről. Szívesen fogadják, pusztán azért, mert önmagukban figyelemre méltóak. És ekkor valami olyasmit fognak felfedezni, amit az élet örömeinek lehet nevezni. Egyik felfedezés a másik után! Az igazi szabadság mindig felfedezőúton van. Ezt kell a világnak észrevennie, tisztelt keresztények! A keresztény szabadságnak felismerhetőnek kell lennie ebben a világban. Ehhez pedig nem alkalmazkodás, nem uniformizálás szükséges. A társadalom, amelyben élünk, éppen elég zavaros. Semmi sem jöhet jobban neki, mint ha egy észrevehető kereszténységre, egy észrevehető egyházra talál. A keresztény embereknek végre ismét venniük kell a bátorságot, hogy zászlót bontsanak, a keresztény szabadság zászlaját! Csak így fog társadalmunk vállalkozni arra, hogy a keresztény ember szabadságát magáévá téve felfedezőútra induljon. Ne bujkáljunk többé! Tisztán és világosan adjuk tudtára a világnak, hogy igazi kezdők vagyunk, olyan kezdők, akiket Isten tett képessé a kezdésre.

Az Újszövetség ezt az újra elnyert, felfedezőútra induló szabadságot több helyen úgy fejezi ki, hogy az Isten teremtő kezdetébe bekapcsolódó *én-t* az újszülött gyermekkel hasonlítja össze. És tényleg: van-e ezen a világon az újszülött gyermeknél szabadabb lény, akit semmi más nem köt meg, mint saját pusztája jelenléte? Ő aztán igazán kezdő. Ez adja azt az összehasonlíthatatlan, varázslatos érzést, amelyet még az éjszakai gyereksírás sem tud elrontani. Nem minden kezdetre igaz, de erre biztosan: „És oly varázs él mind a kezdetekben, / amely megvéd s élni segít szavával.”¹¹

Az újszülött kezdő persze alapvetően *védelemre* szorul. A világra jött embergyerek nyomorultul elpusztulna, ha szülei nem táplálnák, nem vennék körül szerető gondoskodással, és nem beszélnének hozzá kedvesen, még mielőtt maga is megtanulna beszélni. Ha tehát így vesszük, az összehasonlíthatatlanul *szabad* gyermek teljes mértékben

¹⁰ „All Morgen ist ganz frisch und neu.”

¹¹ Hesse, Hermann: Lépcsők. In: Kersztury Dezső: *Válogatott műfordítások*. Európa Kiadó, Budapest, 1997. 77. o.

függ a szülői szeretettől. Igen, éppen ebben a függőségben szabad, és fedez fel napról napra mind többet és többet szabadságából. Az anyai és apai szeretettől való függőség így valósággal áldás lesz a gyermek számára.

A felnőtté válás során ez a függőség változik azután, és – remélhetőleg! – hálává alakul át. A mi Isten teremő szeretetétől való függőségünk is változik az idők során. Sokféle alakot vehet fel, azonban mindaddig nem szűnik meg, amíg nem választjuk ismét a szabadság nélküli életet.

Ha mindig újra és újra hozzákötjük magunkat Isten teremő kezdetéhez, akkor nekünk is megadatik az a csodálatos szabadság, hogy elkezdjünk valamit ebben a jó öreg világban, és pedig legalább három tekintetben.

1. Hittel fogjunk hozzá: de ne azért, hogy ismét eszközként használjuk Istent, hanem azért, hogy önmagáért találkozzunk Istennel és Isten akaratával, és éljünk együtt a szentek (élet)közösségében. Mert így és csak így leszünk szentek: ha találkozunk és együtt élünk Istennel. Mivel azonban Isten nem látható – még nem! –, a mi szentségünkől sem látható még semmi, még nem! De majd! Isten eljövendő országában látni fogjuk őt, és a mi szentségünk is láthatóvá válik. Most azonban még semmit sem látunk ebből. A világ szemében kétségtelenül furcsa szenteknek tűnhetünk. Vállaljuk hát! Igen, különös szentek, de szentek! Mert hittel örülünk annak, hogy Isten jelen van, és hogy érettünk van jelen. Ez adja a dolog szépségét, hogy nemcsak jelen van, hanem értünk van jelen. A dolog mélységét pedig az adja, hogy nemcsak él, hanem hogy értünk halálba ment, és legyőzte a halált. Igen, Isten dicsőségének

mélysége van, boldog, aki élvezheti azt, hisz általa kreativitást, alkotó kedvet, képzelőerőt nyer ahhoz, hogy valami értelmeteset kezdjen ebben a világban.

2. Szeretettel fogjunk hozzá: úgy közeledjünk a világhoz és benne embertársainkhoz, hogy ismét csak ne eszközként használjuk fel őket, hanem hogy méltóságukat tiszteletben tartva tudassuk velük, hogy rájuk is vár egy olyan kezdet, amelyben életet védő csoda rejlik. Ha ez a közvetítés sikerül, magunk is áldássá leszünk.

3. De mihez kezdjen a keresztyény kezdő önmagával? Nos, kedves hallgatóim, ez az, amit mindenkinek magának kell kifürkésznie. Észre fogják venni: aki Istennel fog hozzá, és megtanulja új szemmel látni embertársait, olyan „elfoglalt” lesz, hogy mindinkább elfeledkezik önmagáról. Ez az önfeledtség jót tesz! Ebben az önfeledtségben ugyanis egészen újfajta módon tér magához az emberi én.

A keresztyény ember tehát – ahogy Luther mondja, „nem él önmagában”, sokkal inkább túllép önmagán: „A hit által felemelkedik önmaga fölé, fel Istenhez; Istenből alászáll ismét önmaga alá a szeretet által, és mégis Istenben és az isteni szeretetben marad mindvégig.”¹²

Felülemelkedni magunkon pedig csak hittel és szeretettel tudunk. Pontosan ez az, ami meghozhatja számunkra a végtelen és igazi szabadságot.

Fordította: Szűcsné Próhle Livia

¹² Luther Márton egyházreformáló iratai. II. köt. Ford. Masznyik Endre. *A keresztyén ember szabadságáról*, 347. o.

SZIGETI ZITA

A profán gyermekirodalom és a hittanoktatás kapcsolata

Manapság rengeteget lehet hallani arról a problémáról, hogy a gyerekek nem olvasnak, felgyorsult világunkban az elcsendesedést, gondolkodást, fantáziát kívánó könyvek nem tudják lekötni a filmek gyorsan változó ingereihez szokott ifjúságot, különböző felmérések pedig azt is kimutatták, hogy bizony súlyos gond van az olvasott szöveg megértésével is. Hittanárként is késztetést érezhetünk, hogy valamit tegyünk ez ellen, hiszen arra is törekszünk, hogy gyermekeink bibliaolvasókká váljanak, de hogyan várhatjuk el ezt tőlük, ha a Bibliánál sokkal egyszerűbb szövegekkel is csak nehezen birkóznak meg. Ebben a cikkben arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy milyen módon integrálható a hitoktatásba mindaz az ismeret, élmény, amire a gyerekek otthon vagy a könyvtárban, szabadidejükben, a hittantól úgymond függetlenül, különböző könyvek által tesznek szert.

Természetesen lényeges kritérium, hogy olyan olvasmányokat vegyünk figyelembe, amelyek bizonyos minőségi kitételeknek eleget tesznek, tehát ne elégedjünk meg azzal, ha a gyerek olvas, azt is vizsgáljuk meg, hogy mit olvas. Sem szülőként, sem pedagógusként nem tudjuk megakadályozni, hogy olyan könyveket is elolvassanak, amelyek nem az értékközvetítő irodalom körébe tartoznak. Gondolok itt a népszerű krimikre, thrillerekre, egy kaptafára készülő romantikus regényekre, amelyek egy bizonyos korosztálynál (és ez általában éppen a 13–17 éves kor) nagyon népszerűek, és a baráti körben szinte kézzől kézre járnak. Mivel a tiltott gyümölcs mindig kívánatosabb, semmiképpen nem tartom célravezetőnek az ilyen könyvektől való eltiltást. Inkább alternatívákat kell nyújtani, hiszen az értékes irodalmi alkotások között is jónéhány izgalmas vagy roman-

tikus alkotás található, csak ezekre nehezebb rábukkanni manapság a könyvstandok színes, csillogó betűs, vonzó kavalkádjában. De mik lehetnek azok a kritériumok, amelyek alapján egy könyvet értékesnek tekinthetünk, amelyet nyugodt szívvel ajánlhatunk, és elvárhatjuk tőle, hogy jó hatással legyen az olvasóra, legyen akár a tudás bővítéséről vagy akár csak szórakozásról szó? A teljesség igénye nélkül az alábbiakban néhány dolgot szeretnék kiemelni, amelyek ilyen kritériumként szolgálhatnak a gyermekirodalom értékelésénél.

Ami az egyik legszembetűnőbb és leglényegesebb alkotórészt, a könyv cselekményét illeti, az legyen mindig hihető, nem előre megjósolható, logikus sorrendben elmondott, könnyen követhető, de tartalmazzon valami olyan fordulatot, meglepetés-elemet, amittől érdekessé válhat a történet. A cselekmény háttérében mindig valami nagyobb cél áll, és ez legyen olyan téma, amely érdemes arra, hogy a gyerekek foglalkozzanak vele, halljanak róla. Ilyen témák lehetnek: a barátság, önmagunk elfogadása, a kamaszkor problémái, testvérféltékenység illetve testvérek elfogadása, családi problémák, például szülők válása, haláleset a családban stb. Ezeket a témákat aztán a hittanórán is feldolgozhatjuk, megbeszélhetjük a könyvek, történetek segítségével.

Fontos a könyvek szereplőinek karaktere. Legyenek meggyőzően valóságosak. Lassanként, minden részletében válnak ismertté az olvasó előtt, mintha egy hagyma héjrétegeit bontaná le, így kerüljön közelebb és közelebb a teljes megismeréshez. Ugyanakkor legyen fejlődési folyamat is a szereplő(k) jellemében a szemünk előtt. Különösen fontos ez a kamaszkorú olvasók esetében, hiszen az ő személyiségük kész leginkább a változtatásra, a formálódásra, nem mindegy tehát, hogy olvasmányaikban milyen karakterekkel találkozhatnak, kiket választanak aztán példaképül.

A szöveg pedig bármennyire is egyszerűen, a gyerekek nyelvén, mégis mindig igényesen, szépen fogalmazott legyen. Hiszen az olvasás egyik célja a nyelvi kompetencia, a szókinccs fejlesztése. Ha illusztrációk is díszítik a könyvet, azok is legyenek kifejezőek, és legyenek összhangban az adott szöveggel.

Természetesen ahhoz, hogy egy gyereknek könyvet tudjunk ajánlani, fontos, hogy ismerjük őt magát is, megfelelő a könyv a korának és az érdeklődésének, mi az, amit esetleg az iskolai tananyaghoz kötni lehet. Általános probléma a magyar alap- és középfokú oktatásban, hogy a diákok fejében minden tananyag mintha külön dobozba lenne elraktározva, és egy adott órán csak az adott tantárgy dobozát lehetne kinyitni, azaz a diákok képtelenek integrálni mindazt a tetemes mennyiségű információt, amit a tanárok próbálnak a fejükbe tölteni, és ez sajnos a következőkkel jár, hogy nemcsak, hogy a következő órán, de a gyakorlati életben, az iskolán kívül is nehezen veszik elő és nyitják ki a különböző „tudás-dobozokat”. Meggyőződésem, hogy mind pedagógusként, mind szülőként az egyik legfontosabb célunk az, hogy a különféle tudást segítsük a gyerekeknek integrálni. Erre a hittanóra különösen is alkal-

mas, hiszen kimondva-kimondatlanul is például történelmi, földrajzi, biológiai, irodalmi, filozófiai, etikai stb. tudásra, gondolkodásra is támaszkodik.

AZ OLVASOTT KÖNYVEK FAJTÁI ÉS AZOK LEHETSÉGES HASZNÁLATA A HITANOKTATÁSBAN

Sokan és sokféleképpen próbálják a gyermek- és ifjúsági irodalom könyveit formai és tartalmi szempontok alapján különböző kategóriákba sorolni. Az egyik legismertebb és a gyermekirodalommal foglalkozó szakemberek által is általánosan elfogadott felosztás az amerikai gyermekirodalmár, Bernice Cullinan nevéhez fűződik, aki ezt 1989-ben megjelent *Literature and the Child* című könyvében vázolta fel. E felosztás szerint a továbbiakban az egyes kategóriák jellemzőit vizsgálva megpróbálok kapcsolatokat keresni és ötleteket adni, hogyan is használhatjuk a hitoktatásban mindazt, amit a gyerekek ezekből a könyvekből kapnak vagy kaphatnak.

Az ismeretterjesztő könyvek

Az ismeretterjesztő könyvek azok közé a könyvek közé tartoznak, amelyeket az ember nem egy ültő helyében olvas el, hanem inkább csak bizonyos részletek iránt érdeklődve vesz kézbe. Ezek a könyvek azzal a szándékkal íródtak és íródnak, hogy a környező világról minél több információt nyújtsanak. Különösen hasznos segítőtársaknak bizonyulnak a tanárok számára, mivel a gyerekek sokkal szívesebben forgatják őket ugyanolyan témában is, mint a tankönyveiket. Többek között talán azért, mert pontos információkat adnak érthető módon és érdekes nyelven megírva, többnyire jó illusztrációkkal, illetve látványos képekkel. Könnyen felkeltik a gyerekek érdeklődését egy-egy téma iránt, kedvet ébresztenek a barkácsoláshoz, kézműves játékokhoz, és a tudományos munka jó modelljei (kísérletekhez, új adatokhoz). Ha az adott anyagot egy jéghegyhez hasonlítjuk, a tankönyvek ennek csak a tengerből kilátszó csúcsát mutatják be, a tehetségesebb, mélyebben érdeklődő gyerekek pedig az ismeretterjesztő könyvek segítségével könnyebben elmerülhetnek egy-egy probléma tanulmányozásában.

Mi jellemzi a jó ismeretterjesztő könyvet? Először is pontosság és autenticitás. A szerzőnek nagyon jó képzettséggel kell rendelkeznie, ugyanakkor csaknem ennyire fontos, hogy a gyerekek számára is érthető módon mutassa be tudományát. Az olvasók korát és feltehető tudását figyelembe véve minden alapvető információval meg kell ismertetnie az adott tárgyat illetően. A tudomány és technikai fejlődés korában ügyelnünk kell arra is, hogy mindig naprakész legyen az adott könyv, nehogy egy régen meghaladott, már nem is érvényes teória kerüljön a gyerekek kezébe. Ugyanakkor nekünk is fontos ismernünk a tudományok újabb felfedezéseit, naprakésznek kell lennünk ilyen téren is.

Jellemzője legyen még a konkrét tartalmat jelölő vagy arra konkrétan utaló cím, és az is, hogy mely korcsoportnak szól, hiszen nem minden „csupakép” könyv kisgyerekeknek való. A szövege pedig jól érthető és olvasmányos legyen, ragadja meg az olvasót. Az anyagot tiszta, logikailag jól követhető sorrendben tartalmazza, hiszen könnyen tanulhatónak kell lennie. Az illusztrációk lehetnek rajzok, fényképek, festmények, táblázatok, grafikonok, csak egy a lényeg: hogy pontosak, jól kivehetőek, könnyen értelmezhetőek legyenek, hiszen ezek kiegészítik a szöveget, segítenek annak megértésében.

Az ismeretterjesztő könyveknek különböző fajtái vannak, melyek közül sokat a hittanításban is használhatunk. Ilyenek például az egy bizonyos témáról szóló könyvek, mint a *Mi kicsoda?* sorozat egyes darabjai (például *Az ókori Görögország*, *Az ókori Róma*, *Gladiátorok*, *Az őszember*, *A csillagok*, *A keresztes hadjáratok*, *Az ember*, de más növényekről, állatokról, felfedezésekről szóló könyvek is.), melyek elég alaposan bemutatnak egy-egy témát. Ezeket a könyveket bevihetjük az órára is megmutatni, hogy ott nézzenek meg bizonyos dolgokat, vagy ha van olyan anyagrész, ami egy gyereket nagyon érdekel, akkor neki szorgalmi házi feladatnak, kutatómunkának is adhatjuk, hogy nézzen utána egy ilyen könyvben, és utána számoljon be a kutatásairól. Ezt már egész kisiskoláskortól minden osztályban alkalmazhatjuk, hiszen a könyvek között sokféle akad, s ezek különböző korosztályoknak szólnak. Például a bibliai helyek természetföldrajzáról vagy régészetéről egyaránt találhatunk kisebbeknek és nagyobbaknak is szóló munkákat.

Egyháztörténelem tanításához (7. és 11. osztályban) használhatók a különféle krónikák (például *Az emberiség krónikája*, *A kereszténység krónikája*), a *Képes Történelem* egyes kötetei. Ezek alapján lehet képes időszalagot készíteni, az eseményekről szóló saját tudósításokat, korabeli újságcikket írni. Ezt a terembe kitéve egyrészt szép összeállítást láthatunk, másrészt a megírás folyamán jobban rögzülnek az adatok, jobban bele tudják élni magukat a diákok az „időutazásba”.

Minden korosztálynál nagyon jól használhatók a kézműves-hobbikönyvek. Kisebбекnél papírhajtogatás, különféle rajztechnikák jöhetnek szóba, melyeket akár mesélés közben is alkalmazhatnak. (Például a *Színes ötletek* című sorozat számtalan különböző kézműves technikával ismertet meg.) Minél jobban fejlesztjük a képzeletüket, kreativitásukat, annál könnyebben áll rá az agyuk a gondolkodásra, az új ötletekre a későbbiekben. Nagyobbaknál pedig más alkotó tevékenységet is alkalmazhatunk, hímzést, bőrözést, sütés-főzést (ha lehetőség van rá), a tanár és a hely adottságaihoz mérten. Ezekhez nagyszerűnek tartom Lois Rock közelmúltban megjelent könyvét, címe: *Jézus világa*. Érthető magyarázatokkal mutat be Jézus korabeli használati eszközöket, de ételeket is, ruhákat is, amelyek megvalósítására ösztönöz. Talán a tanórán kissé nehézségekbe ütközik, de például egy hittantábor „tananyagának”, programjának tökéletesen megfelel, hogy életszerűbbé, kézzelfoghatóvá

varázsoljuk a Bibliában leírtakat. De ezen kívül természetesen nagyon sokféle „Hogyan készül?”-típusú könyv megtalálható a könyvesboltok polcain. Lényeges, hogy mindig olyan dolgot készítsünk, ami köthető a tananyaghoz, hogy emlékeztesse a gyerekeket arra, miről is tanultunk. Főleg az alsó tagozatos osztályokban fontos, hogy legyen tárgyi emléküik is. Az is fontos, hogy olyan dolgokat válasszunk, amit mi magunk is könnyen meg tudunk csinálni, ne ott próbálgassuk először. Kötelező otthon egy próbadarabot csinálni, hogy az órán könnyen irányíthassuk a gyerekeket, és hogy legyen egy mintadarab élőben is, ne csak a könyvben!

A 10. évfolyam tantervében szerepel egy alapvető bevezetés a világ nagy vallásainak ismeretébe. Ehhez is több ismeretterjesztő művet találhatunk, például a *Világvallások* című képes enciklopédiát, vagy P. B. Clarke: *A világ vallásai – Az élő hit megértése* című munkáját. Mivel a tantervben nem túl sok óra van ennek a hatalmas ismeretanyagnak a bemutatására, az órán csak a legfontosabb, leglényesebb kérdések kerülhetnek elő. Ez a téma viszont általában érdekli az ebben a korban az ilyen témákra különösen is nyitott diákságot, ezért kiváló alkalom lehet a különböző vallásokról az érdeklődő tanulókat kutatómunkára, kiselőadások tartására, vagy akár egy-egy vallást bemutató montázsok, faliújságok készítésére.

A különböző enciklopédiák, lexikonok is ebbe a kategóriába tartoznak. Tótfalusi István: *Ki kicsoda a Bibliában* című lexikona, vagy a *Bibliai nevek és fogalmak* című könyv gyors segítséget adhat, ha hirtelen kell utánanézni valaminek. A gyerekeknek is adhatunk gyűjtőfeladatokat ezekből a könyvekből.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az ismeretterjesztő könyvek különösen is hálás szolgálatot tehetnek akár a tanárnak/szülőnek, ha utána kell néznie valaminek vagy kreatív ötletekre van szüksége, akár a diáknak, akinek világlátását könnyen szélesíthetik, kritikai gondolkodását pedig fejleszthetik.

A képeskönyvek

A könyveknek azon típusa ez, amellyel legkorábban találkozik a gyermek. Már egész kis korban képes az ember a képeket „olvasni”, képek sorozatából a történeteket megérteni. S ez az a forma, ami, ha más funkcióval is, de kisgyerekkortól felnőttkorig végig elkísér. Ezért a képeskönyveknek két fajtáját különböztethetjük meg.

Az egyik fajtába az egészen kis gyerekeknek szóló könyvek tartoznak, amikben a képek hordozzák a tartalmat, szöveget egyáltalán nem, vagy csak nagyon keveset találunk, egy-két mondatot egy oldalon. Ezeknek a könyveknek az a céljuk, hogy a képeken keresztül juttassanak el információt. Nagyon jó lehetőséget adnak arra, hogy a képek alapján beszéltesük, meséltesük a gyerekeket. Elsősorban azoknak a gyerekeknek hasznos, akik még nem tudnak olvasni. Elsősők hittanóráján lehet több céllal is jól alkalmazni,

például mondják el a bibliai történetet a képek alapján, vagy etikai szempontból is elemezhetünk együtt képeket, amihez nemcsak bibliai történeteket, hanem a való életből vett történeteket is használhatunk. Sokszor egy kép jobban megindítja a gyerekek fantáziáját, mint egy hallott történet. Már kisebbekkel is kiváló beszélgetéseket lehet kezdeményezni egy kép vagy képsorozat kapcsán.

A képolvasás régi múltra tekint vissza. Már az ókeresztény korban is találhatunk mozaikokat, bibliai tárgyú ábrázolásokat, később a középkorban pedig virágzott ez a műfaj. Az 5. század elején Ankürai Szent Nilosz kolostort alapított szülővárosa, a mai Ankara közelében. Ma nem tudjuk, hogy pontosan hol és milyen volt ez a monostor, de Nilosz leveleiben leírja az általa eszményinek ítélt templomdíszítés elemeit. Ezek között pedig elsőrendű helyen állnak a képek. Nilosz úgy gondolta, hogy az írástudatlan hívek úgy olvassák ezeket a képeket, mint az írástudók a Szentírást. Kétszáz évvel később Nagy Szent Gergely pápa is egyetért ezzel, és hasonlóképpen nyilatkozik: a képimádatot ugyan elítéli, de azt elismeri, hogy a templomi képek az írástudatlannak számára egyenértékűek az olvasmánnyal. A templomok tehát továbbra is tág teret adnak a különböző bibliai történetek és a szentek életének képi ábrázolására. A középkorban pedig csodálatos képes kódexek is készültek, melyeket Biblia Pauperumként, azaz a „szegények Bibliájaként” ismerünk. Ennek a 14. századi pergamenkódexnek modern kiadása is van, amit szintén használhatunk a hittanoktatásban is figyelemfelkeltésre, vagy akár az ötödik osztályos Jézus-történetek témakörének végén, az összefoglalásnál is lehet kapaszkodó.

A képeskönyvek másik fajtája az ismeretterjesztő könyvek közé is sorolható lenne, mivel a kettő átmenetéről van szó. Gondolok itt olyan albumokra, atlaszokra, melyek segítenek a bibliai helyszínek térképen való elhelyezésében, vagy a tájak, épületek elképzelésében. Például a *Bibliai atlasz – kortörténeti bevezetéssel* című könyv a Kálvin kiadótól, vagy a *Kis bibliai atlasz – a Biblia történelme, földrajza, régészete* című (Pacomio és Vanetti által írt) könyv. Mindkettő komolyabb mű, inkább középiskolákban alkalmazható. További kutatómunkához nagyon jól használható mindkettő az ilyen irányban érdeklődő tanulók számára.

Képes albumokból igazán sok található minden könyvesboltban és könyvtárban. Ezeket nagyon sokféle tananyaghoz használhatjuk. Izraelről, Jeruzsálemről, a Biblia földjéről több szép album is kapható. Ezekkel játszhatunk képzeletbeli utazást is: csukott szemmel ülő gyerekeknek mesélünk, merre járunk, mit látunk, közben néha mutatunk nekik egy-egy képet, így próbálunk meg képzeletben eljutni Izrael földjére. Ilyen könyv például: Waters-Marsh *Utazás Izrael földjén. Képes zarándokút a Szentföldre* című műve, vagy Masom-Alexander *Bibliai képeskönyve*.

De nemcsak tájképekkel lehet játszani. Fontos lenne, hogy a diákok megismerjék valamennyire a keresztény képzőművészet alkotásait. Erre külön művészettörténeti órakeret ugyan nincsen, de ügyesen be lehet csempészni egy-egy

alkotást a tanmenetbe. Akár a bibliai történetekről legyen szó, akár egyháztörténetről vagy etikáról, kiindulópontként, vagy éppen az óra befejezéseként, lezárásaként lehetőség adódik egy-egy kép elemzésére. Az ehhez való felkészülésben segíthet a *Képek és jelképek* című könyv, mely több szerző műve. De bármilyen képzőművészeti albumot is használhatunk. Emellett az épületeket, elsősorban a templomokat is illik megismerni, beszélni a templomépítészetről, annak történelméről és jelenéről, a különböző felekezetek templomai közötti különbségekről. Ehhez jól használható a *Katolikus/Evangélikus/Református templomok Magyarországon* című háromkötetes album, melyek bevezetőiben egyház- és művészettörténeti adalékokat is találunk.

Ne habozzunk hát a képeskönyvek lehetőségeit kihasználni, hiszen a tárgyi tudás fejlesztése mellett kihasználhatunk még egy érzékelő csatornát, a látást, hogy ezúton is közelebb vigyük a diákokat Istenhez és a kereszténység kultúrájához.

Az életrajzok

Ezek a könyvek átmenetet képeznek az ismeretterjesztő és a szórakoztató irodalom között, ezért a velük szemben támasztott kritériumok a két műfajt ötvözik. Ismeretterjesztés, hiszen valós személyiségek igaz történetéről írnak, nem kitalált szereplőkről. Alapvető tehát, hogy pontos információt hordozzanak, de az élvezetes, érdekfeszítő stílusban legyen leírva. Mivel igaz történetekről van szó, fontos, hogy valós történelmi tényeken alapuljon az ábrázolás, mindig hiteles forrásokra támaszkodjon az író.

Életrajz esetén a legfontosabb a szereplő megválasztása, hiszen az egész könyvnek az ő élete áll a középpontjában. Olyan személyt kell tehát választani, akinek az életét példaként lehet mások elé állítani, legyen valami olyan vonása, vagy a személyiségében, vagy valamely nagy tettében, ami megörökítésre érdemes. A gyerekek számára nagyon fontos a példamutatás. Már kisgyerekkorban is, bár ilyenkor még a szülő a legfőbb követendő példa, de később, a kamaszkor táján más példaképeket is választanak maguknak a diákok. Ebből a szempontból nagyon lényeges, hogy olyan emberekkel ismertessük meg őket, akik méltó példaképek lehetnek. Nagyon jónak tartom a 7. évfolyam tananyagát, mely egy egyháztörténeti arcképcsarnokot mutat be, hiszen éppen ebben a korban fordul más emberek élete felé a gyerekek érdeklődése. A tananyagot pedig jól ki lehet egészíteni olyan életrajzi művekkel, melyek még közelebb hozzák híres eleink életét. A tankönyv utolsó oldalán található egy ajánlott irodalom listát, amely könyvek elolvasására bátran buzdíthatjuk a gyerekeket. Ezenkívül kiváló életrajzokat olvashatunk nemcsak egyházi személyekről, de például írókról, költőkről, államférfiakról is. Erre alkalmasak az *Így élt...* sorozat egyes darabjai például. Evangélikusként mindenképpen ismertessük meg a gyerekeket Luther életével, nemcsak tankönyvűző szö-

veggel, de érdekes, regényes formában is, erre Virág Jenő könyve, a *Doktor Luther Márton önmagáról* című írás is kiváló lehet. Emellett főleg lányoknak (de akár fiúknak is) érdekes lehet Elizabeth Koch: *Rózsák a hóban* című könyve, mely Luther feleségének, Bora Katalinnak az életével ismert meg, az ő szemével ismerhetjük meg Luthert is a könyvből, mely érdekes nézőpontból mutatja be nekünk a reformátor életét. De magyar evangélikus egyházunk is jó néhány neves embert adományozott a történelemnek: a különböző írók, költők, énekszerzők élete szép példa lehet a gyerekek előtt.

A főszereplő megválasztásán túl fontos jellemének pontos ábrázolása is, kiemelve mindazt a jó oldalát, amit példaként lehet állítani, ugyanakkor bemutatva azt is, ami esetleg negatív vonás, hiszen egy természetes kép megrajzolása a cél, nem pedig emberek istenként való ábrázolása, idealizálása.

A könyvek stílusa többféle is lehet. A legkonkrétabb, de ugyanakkor legszárazabb olvasmány az autentikus, jól dokumentált, jegyzetekkel kiegészített életrajz, melyet inkább csak adatok gyűjtésére, kutatómunkához lehet használni. A másik típusba tartozik a leggyakoribb, regényesen megírt életrajz, dramatizált, párbeszédes formákat is alkalmazó, a szereplők gondolatait, érzéseit is bemutató kellemes, építő olvasmány.

Különböző életrajzokat tehát bátran ajánlhatunk minden korosztálynak, csak ügyelni kell a megfelelő stílusra. Kisebkeknek inkább az órán beszéljünk, meséljünk életrajzi történeteket, nagyobbaknak pedig adhatjuk órán kívüli feladatnak, hogy aki iránt jobban érdeklődnek, annak az életét próbálják mélyebben megismerni, a többieknek bemutatni, szóban, vagy akár plakáton, faliújságon keresztül. Érdemes odafigyelni a kerek évfordulókra is, ezek is kiváló alkalmat teremthetnek egy-egy ismert személy bemutatására.

A költészet

Az ember számára talán az egyik legkifejezőbb megnyilvánulási forma a vers. Nagyszerű és csodálatos dolog, hiszen gazdag tárházzal, rímekkel, ritmusokkal és gondolatritmusokkal, képekkel és különböző irodalmi eszközökkel adhat vissza egy érzelmet, gondolatot, témát vagy akár egy egész történetet. Már egész kisgyermekkorban találkozunk különböző kis mondókákkal, versekkel, amiket a ritmus és rím segítségével nagyon könnyen megtanul az ember. Ez a vonzalom a versek iránt szinte végigkísér az óvodás- és iskoláskoron, egyre tágítva azt a befogadóképességet, érzékenységet, ami aztán a kamaszkor táján teljesedik ki. Ekkor már nemcsak a konkrét, hanem a szimbolikus nyelv világa, a metaforák és más költői képek is érthetővé válnak. Az ősi népek mondái között is sokat találunk versformába öntve, nemhiába, hiszen ezeket sokkal könnyebb volt megtanulni és továbbadni. A Bibliában is számos költői rész van, énekek, zsoltárok, költői képek – ha nem is az általunk ismert versformában találkozunk is velük, hanem inkább a keleti

népek irodalmára jellemző párhuzamos gondolatok szerkesztői elve szerint íródtak.

Kisgyerekkorban a vers még inkább csak játék a nyelvvel, a szavakkal, a ritmussal. Inkább a narratív verseket kedvelik, vagy a humorosakat. Mégis fontosak, hogy kialakítsanak egyfajta pozitív hozzáállást a költészet iránt, illetve növeljék a gyerekek kreativitását. Később, az absztrakt gondolkodás kifejlődésével pedig a szimbolikus, metaforikus vers értelmezésével a dolgokat másfajta módon közelíti, értheti meg az ember, nemcsak az észre, hanem az érzelmekre is hatva.

A gyerekeket is biztathatjuk arra, hogy írjanak verseket. Ezekből gyakran sokkal többet tudunk meg a gondolkodásukról, mint amennyi egy-egy beszélgetésből általában kiderül. A versebe gondolatait, aktuális érzelmeit is beleszövi, aki írja, de ugyanúgy az is a sajátját, aki olvassa. Így a vers érdekes hidat képezhet a gondolatok között.

A hittan tananyag szinte bármely részéhez kapcsolhatunk egy-egy verset. Ezek mellett, hogy színesítik az órát, jobban megmozgathatják a gyerekek fantáziáját. A halláson kívül érzelmeiket, különböző érzéseiket is bevonhatjuk vele a tanításba. Számtalan olyan vers van, amely valamely bibliai történetre támaszkodik (mint például Babits Mihály: *Jónás imája*), ezek más megvilágításba helyezhetik, elhelyezhetik a tanultakat. Az etika és dogmatika tananyag pedig mind olyan problémával foglalkozik, amelyek az emberiség nagy kérdései, s így a költészetben is központi szerepet játszanak. Ilyenek például önmagunk elhelyezése a világban, Isten keresése életünkben és a világban, a teodicea kérdése, a halál és szenvedés, a szegénység problematikája. Érdemes tájékozódni afelől is, hogy irodalomórán milyen versek és ezáltal milyen témák kerülnek elő egy-egy osztálynál, hogy a tanulók ilyen irányú tapasztalataira is lehessen támaszkodni.

Hullámhossz – Evangélikus lelkészek igehirdetése az egyházi esztendő ünnepeire (2003–2004)

Hamarosan megjelenik.

Recenzió következő számunkban olvasható.

ADVENT 4. VASÁRNAPJA

• Lk 1,67–79

„A kisfiú / A csillagot nézte, / És könnyezni kezdett. / Miért sírsz, / Kisfiú? / Kérdezte / A csillag. / Mert / Olyan messze vagy, / Felelte a fiú. / Soha nem / Érhettek el. / Kisfiú, / Magyarázta a csillag, / Ha / Nem lennék máris / A szívedben, / Akkor nem is / Láthatnál engem.”

(John Magliola: *A kisfiú*)

Ádvent 4. vasárnapján egyre inkább kirajzolódik annak a biztos körvonala, hogy Jézus tényleg jön. Nem lehet kétség afelől, hogy Jézus megérkezik. Amikor ennek a valóságával számolunk, elvileg az öröm lángjai gyúlnak ki bennünk és gyülekezeteinkben. Elvileg kigyúlnak. Elvileg az öröm is új, minden nap új, hiszen Jézusban kapott örömünk – hasonlóan a hitünkhöz – minden nap megújul. Naponta történő megtérésünk naponta eredményez megújult hitet, megújult örömet.

„A világ újulva már, új örömben részesít; / Krisztus a sírból kiszáll, és feltámad minden itt. / A tűz szárnya feltörő, fordul a levegő. / A víz színe lebegő, a föld egyhelyben ül: / Befelé tart, mi nehéz, mi könnyű, a légbé vész; / minden újulásra kész.” (Szentviktori Ádám: *A világ újulva már*)

Lukács Zakariása a mi Zakariásunk. Szívünkéből szólal meg Zakariás, amikor ezt a gyönyörű éneket mondja. Öröme, Isten magasztaló mondatai úgy fogalmazódnak meg, hogy azokból letagadhatatlanul kitűnik a szent meggyőződés, élmény: Isten küldi az ember Szabadítóját. Üdvözítőnk és Szabadítónk lesz!

Zakariás dalra fakadása, énekének megszólalása a benne élő Szentlélek munkája. Megtapasztalja, Isten hozzánk jön, elér bennünket, személyesen minket, és amikor velünk kapcsolatba lép, az rajtunk meglátszódik. Az az Üdvözítő, az a Szabadító, akiről beszél, a mi Üdvözítőnk, a mi Szabadítónk. Hogyan lesz valami a miénk, ez itt az izgalmas! Elmegyek érte? Nekem adják? Jön hozzám? Én megyek őhozzá? Megragad, mert ahogyan a kisfiú látja a csillagot,

és nem tud tőle szabadulni, és lesz az övé, úgy lehet a miénk is az, ami minket megragad?

Jézus a miénk, de hogyan válik az enyémmé, hogyan éljük át, hogy a mi Szabadítónk és Üdvözítőnk? Nem azután sírunk, azután vágyakozunk, ami valójában a miénk, de mégsem lett valami miatt még azzá?

A határozottan két részre elkülönülő költemény két külön személyről szól. Jézusról és Keresztelő Jánosról. Szól a fényről, az igazi vilárosságról, és szól az üstökösként feltűnő, felvillanó Keresztelőről.

Míg a fény állandóan fénylik, világít, az üstökös csak addig, amíg feltűnik, csak egy meghatározott ideig. Keresztülvillan, átvillan a jézusi üdvtörténeten, és amikor feltűnik, akkor fénycsóvája nem elhanyagolható, de aztán eltűnik. Fényár veszi körül, mégsem az üstökösök a vilárosságot, fényt adó égitestek a sötét égbolton. Egy bizonyos ideig utat mutat és vilárosságot ad, ez Keresztelő küldetése is. Fontos, hogy nem veszi el megvillanó fénye a másik vilárosságát!

Az igehirdetés felé

Noha Jézus belép, beleszületik a világba, és benne él most is, az adventi idő arról szól, hogy a megérkezésére, a hozzánk érkezésére készülünk, várunk. Ez az időszak, a várakozás ideje, az utolsó pillanatban is valami tevékenységgel telik. Azt mondják: „Ha nem mehetnek ki a tengerre a halászok, akkor hálóikat javítják.” A várakozás aktív készülődés, foglalatosság arra, amire, akire várunk.

Jézust várjuk. Karácsony közeleg. Ember voltunkkal, gyermek voltunkkal, esendő, bűnös voltunkkal kell számolnunk, ha Isten színe előtt vagyunk. Textusunk is ezt érzékelteti: miért jön Jézus, ha nem azért, hogy, attól amiben éppen vagyunk, abból a helyzetből megszabadítson. A templomba, Isten elé mindig valamivel érkezünk. Terheinkkel, kérdéseinkkel, kéréseinkkel, félelmeinkkel, gyásszal. Mindig van velünk valami, mindig hozunk a templomba valamit, ami éppen esedékes, éppen időszerű: konkrét gondunk, konkrét elsötétítő élethelyzet. A fénynek akadályt állít a

sötétítő függöny. Az útjában áll. A sötétítőt persze behúzzuk, mert a magunk világát akarjuk élni, mert nekünk saját, zárt világunk van, és azt akarjuk élni. Hányszor húzzuk be akkor is, amikor a magunk céljait, a magunk kis dolgait akarjuk tenni, és amikor a magunk sötét világának nincs is kapcsolata a Fénnyel. Bűn, sötétség, halál, pokol, ellenség egy zárt világ, Jézussal való kapcsolat nélkül. Sötét világ. Karácsony ünnepe, az arra való készülés azért adatott, hogy felszámolódjanak ezek a sötét, zárt, magunk építette rendszerek. Aki jön, új világot hoz, új rendszer van születőben, és meg is született. Szabaduljunk ki, lélegezzünk fel, és éljünk az örök fényességben!

A bűntől, haláltól való megkötözöttségünknek Jézus vett véget. Igénkben szó van Isten irgalmasságáról és a szövetség megtartásáról. Két olyan isteni tulajdonság, amely az embereket nem jellemzi. Itt-ott sikerül, de közel sem vagyunk arról híresek, hogy az irgalom, a könyörület, a hűség jeles képviselői lennénk, holott erre vágyódunk, ezt szeretnénk, ezt várják el tőlünk mások, és mi szintén másoktól ezt óhajtjuk. Ahogyan nem mindig sikerül nekünk, úgy nem sikerül másnak sem. Irgalom, könyörület nélkül, megbocsátás nélkül pedig nem tudunk újat kezdeni. Istené a dicsőség, mert újat kezdehetünk, hiszen irgalmasságáról tesz bizonyosságot Jézus születése. Micsoda öröm, lelki megkönnyebbülés, amikor Isten megkegyelmez!

Isten látogatása azért is vált ki Zakariásból és híveiből lelkesedést, kitörő örömet, felszabadulást, mert Isten olyat tesz, amire egyfelől régóta készül, amire az ember mindig is vágyott és vágyik, másfelől olyat tesz, ami örök időkre érvényes. Állandóan, szünet nélkül előttünk van az irgalom pohara, a megbocsátás és új élet kelyhe. Gondoskodik rólunk, a nagy kérdés ismételten az, hogyan lesz a sajátomá.

Kilépni abból, amiben élünk, éltünk eddig: ez 2003 adventje. Szabadítson meg ezért minket, megkötözötteket Jézus a zárt világunkból!

Ferenczy Andrea

KARÁCSONY ESTE

• *Jel 12,10–11*

Karácsonyi örvendezés

Ránk köszöntött ismét a szép karácsony ünnepe. Csillagfényes estéje emlékeztet az egykori betlehemi éjszaka történetére. Ez az este páratlan a maga nemében, kedves ünnep, amelyre sok-sok szív, millió lélek készülődik, és amelyről még rendkívüli körülmények között sem feledkeztek meg az emberek. Szívet melegítő üzenete volt ennek az ünnepnek a fronton harcoló katonáknak és a bombatámadásokkal sújtott polgári lakosságnak is. Miért van ez? Azért, mert a történelem egy bizonyos pontján, amikor az idő beteljesedett, az Úristen nagy lépésre szánta el magát, elküldte szeretett Fiát, hogy bűntől szabadítója legyen az emberiségnek.

A Jelenések igéje ennek az eseménynek az előtörténetét tárja elénk. Nagy harc volt a mennyekben. Mihály angyal harcra kelt angyaltársaival a lázadó angyalfejedelem és angyalai ellen. János apostol látomásban szerzett tudomást erről, és tárta elénk a könyvében. A látomás szerint nagy küzdelem volt a két sereg között, és a küzdelem azzal végződött, hogy a Sátán elvesztette a csatát, és távoznia kellett a mennyből. Ebből azonban nagy baj származott, mert a Sátán a földön vetette meg lábát. E világ ura nagy bosszúra gyúlt, és mint ordító oroszlán szerte jár, lesi, hogy kit ragadhatson el.

Amikor a mennyei küzdelem befejeződött és a Sátán a csatát elveszítette, akkor hatalmas hang hirdette, adta tudtul, hogy az üdvösség, az erő és a királyság Istenünké lett, a hatalom pedig a Krisztusé. Nagy ujjongás támadt a mennyben: örvendeztek és örvendeznek a mennyei seregek a Sátán feletti győzelemnek. Nem véletlen az, hogy karácsony estéjén a mennyei örvendezésről van szó, mert ez az este valóban az örvendezés estéje, amint erről az ujjongó karácsonyi énekek is szólnak. Például: „Ujjongjon ma szív és lélek, Amikor zengve szól az angyali ének”; vagy „Szálljon az égig boldog énekszó”. A mennyei seregek és a hívek serege boldogan énekel ezen az estén: „Dicsőség mennyben az Istennek!”

Karácsonykor a betlehemi éjszakában az ég és föld közel került egymáshoz. Mindaz, ami karácsonykor történt, egy hídhöz hasonlítható. Élmény számomra az, hogy ahányszor csak Budapesten járok, a Ferenciek terén mindig megcsodálom az Erzsébet-hidat. Finoman, könnyedén és kecsesen íveli át a Dunát, köti össze Pest és Buda forgalmát. Híd nélkül nemcsak a Duna mellett, hanem sokszor egy árok mellett sem tudjuk elképzelni az életünket, mert nem tudunk átjutni az egyik oldalról a másikra. De a hidak összekötnek, az egyik partról a másikra átvezetnek. Ez történt ama bizonyos karácsonykor is, mert ami az első karácsonykor történt, az hídhöz hasonlítható. Mégpedig masszív, erős hídhöz, amely összekötötte az Isten világát az ember világával. Ez a híd elképzelhetetlenül mély szakadékot ível át. Egy olyan szakadékot, amelyen át Istenhez jutni lehetetlenség lett volna.

Nézzük meg mindazt, ami a szakadék innenső oldalán van, vagyis az embervilágunkat, vagy ahogyan egy énekünk fogalmazza, a bűnös világot. Mert a szakadék éppen emiatt van, az ember bűnei miatt, amelyek mögött mindig a Sátán áll. A gőgös és büszke szembefordulás miatt, amellyel reagál az ember Isten dolgaira. Ádám kezdte ezt a szembefordulást, és itt ágaskodik ez az indulat bennünk is. Ennek az indulatnak látjuk sok szomorú gyümölcsét az életünkben, egyrészt Isten iránt, másrészt az emberek iránt megvalósulni. Döbbenetes az Isten nevével való visszaélés! Az, aki soha imádságban nem ejti ki Isten nevét, a káromkodásban nem feledkezik meg róla. Hogy mi mindenért szidalmazták már az Istent, amiért ő egyáltalán nem volt felelős, azon érdemes volna elgondolkodni. De láthatjuk azokat a szomorú cselekedeteket is, amelyek emberi életünket keserítik meg. A Galáciai levél (5. fejezet) felsorol belőlük néhányat:

ellenségeskedés, viszálykodás, harag, önzés, széthúzás, pártoskodás, irigység, gyilkosság, részegeskedés, házasságtörés, paráznaság, bujálkodás. És szó nincs arról, hogy kimerítettük volna a valóságot! Sajnos, sokkal hosszabb még ez a sor. Elég az újságot kinyitni, máris olvashatunk benne meghökkentő eseteket. Íme, az egyik oldal, az ember világa, amely éppen ezért került mérhetetlen messzeségbe Istentől, pedig Istennek egészen más szándéka van az emberiségre vonatkozóan. Az ő akaratát figyelembe véve az emberi életünknek egészen másnak kellene lennie – sokkal kevesebb bánatnak, könnynek és fájdalomnak, és sokkal több öröme és megelégedettségnek. A bűnei rabságában élő embernek segítségre van szüksége, hogy az életét más-képpen rendezhesse. Szüksége van szabadítóra, aki a bűn hatalmas erejével szemben bizonyul szabadítóknak. Ezért az angyal bejelentése a betlehemi mezőn éppen erre a sarkalatos tényre mutatott rá, amikor arra hívta fel a pásztorok figyelmét, hogy Szabadítót adott Isten az embereknek. Ezért az a kérdés karácsonykor, hogy tulajdonképpen mit várunk karácsonytól. Jó lenne, hogyha a bűntől szabadító Jézust várnánk és lennénk készek befogadni az életünkbe, hogy azután munkálkodhatna bennünk. Luther mondja egy helyen: Mit használna nékem, ha ezerszer megszületett volna a Megtartó, ha nem hallhatnám, hogy ez énrám vonatkozik, és hogy ő az enyém lett. Ne dugdossuk el előle az életünk megkötöttségeit, hanem inkább tárjuk fel előtte, és tapasztalni fogjuk szabadító erejét.

De nézzük ezek után a másik oldalt, az Isten világát! Az az Isten cselekedett az első karácsonykor hatalmasan, aki az egész világmindenség ura. Akinek nemcsak ez a kis föld – a mi lakóhelyünk – a tulajdona, hanem az egész világmindenség. Berzsenyi Dániel így mondja ezt a *Fohászkodás*ban: „A legmagasb menny s aether Uránjai, / Mellyek körülted rendre keringenek, / A láthatatlan férgek: a te / Bölcs kezeid remekelt csudái.” Ez az Isten tekintett le szánakozó szemmel a bűnös embervilágra, és szánta el magát arra, hogy az emberek közé küldi legkedvesebbjét, az egyszülött Fiút. A világmindenség Urának le kellett hát ereszkednie hozzánk, hogyha el akart érni bennünket. Kegyelmes leereszkedésének jele a betlehemi jászolbölcső. Ezzel a jászolbölcsővel az embert a maga szegénységében és a maga nyomorúságában éri el. Nem pompában és fényességben születik meg Jézus, mintha Isten azt hirdetné nekünk, hogy ő nem a pompát, a dicsőséget nézi. Nem az fontos számára, amit e világ adhat, hanem az embert nézi a maga elesettségében, bűneiben és tehetetlenségében. Vagyis minket néz, hiszen ha igazán meggondoljuk az emberi életünket, akkor meglátjuk magunknál is az előbb említett valóságokat. Ezért ehhez az estéhez nem is illik semmiféle beképzeltség, elbizakodottság, semmiféle önhittség vagy magunkban bízakodás. Ehhez az estéhez csak az illik, hogy szívből tudjuk énekelni: „Nyílj meg, szívem, fogadd be őt, Az áldott égi csecsemőt, Ki e világ üdvére jött! Borulj le jászola előtt!”

János apostol látomása szerint a démoni hatalom felett a Bárány vérével és a mártíromsággal lehetett győzni. A már-

tírok a Krisztusban való hitükért az életüket veszítették el, de bizonyágtételük nem volt hiábavaló, bizonyágtételükhöz mi is csatlakozhatunk. Akkor lesz igazi a karácsonyi ünneplésünk, hogyha a bűntől szabadító Krisztus hatalmában hiszünk, és az erejével győzünk a mindennapi kísértéseinkben.

Völgyes Pál

KARÁCSONY ÜNNEPE

• 1Tim 3,16

Pár szó a nagyünnepek és a nagyünnepi igehirdetések kísértéséről

Borostyánkő darabocskát nézegetek. Nézni is jó, simogatni is. Meg izgalmas is, mert a megkövesedett mézszínű gyantán valami növényi részecske sötétedik át. Zárvány. Látszani látszik, de már időtlen ideje nem él. Fogalmunk sincsen, mikor mozgatta a szél, mikor volt eleven a test, mikor repült vagy mászott. Most szép, de mozdulatlan rabja a borostyánkőnek. Zárvány.

Ünnepeinket, karácsonyt különösen is fenyegeti a zárványveszély. A naptár ugyan őrzi dátumukat, az Agenda a rendjüket, be is harangozzák, megtartjuk őket. Örülünk is nekik. Néha annak is, hogy elmúltak. Mégis, mintha zárványok lennének. Mintha kapcsolatukat veszítették volna a megelőző nappal, vagy a rá következőkkel. A munkával, amelyből kiálltunk, a tennivalókkal, amelyekbe újra bele kell állnunk, a gondolkodásmódunkkal és ezer mással, amelyben az életünk, a kereszténységünk is zajlik. Sokszor ünnepe-lünk zárvány-ünnepeket. Karácsonyt, ismétlem, különösen is fenyegeti ez a veszély. Az idén sem lesz másként, sőt lehet, hogy „a helyzet fokozódik”. A médiumok folklorizálják: a népszokásokról mesélnek, talán érdekesebben, mint az esetleg közvetített istentisztelet hangja, képe. Ajándékcso-magocskák nehezen kibogozható szalagjai, sokszor csak ünnep után érkező, „már csak ilyet kaptunk” képeslapok, utolsó percben felkapott telefonok kövületében raboskodó zárványokká válnak, válhatnak ünnepeink. Karácsony is.

De az igehirdetés ne erről panaszkodjék!

Ez a helyzet, de nem a helyzetet prédikáljuk! Ez a lamentáló meditáció belső használatra való. Tudatosítani akarja a helyzetet, nehogy belerakedjünk. Semmiféle helyzet nem telepedhet rá úgy az inkarnációt újra és újra beharangozó karácsonyra, hogy agyonnyomja, elhanyagolhatóvá, zárvánnyá fagyassza az Úr inkarnációja teremtette új helyzetet.

A textus sajátosságairól

Reményik Sándor *János evangéliuma* című verse szerint „Összehajolnak Máté, Márk, Lukács, És összedugják tündöklő fejük Bölcső körül... De János messze áll és egye-

dül.” Egyedül a „nagyobb Titok” ajándékával és terhével. Úgy tűnik, hogy János mégsem áll olyan messze és olyan egyedül. Mintha hozzá meg Pál hajolna a „nagyobb Titok” fölé. Mégsem kell a hármast vagy a kettős csoport között választanunk. Máté, Márk és Lukács nem egy „bambinóban” gyönyörködik, hanem arról a Fiúról vall, akiben a „verbum caro factum est”, János szerint is, meg az egész krisztológiát összefoglaló Credo himnusz szerint is. Öten hajolnak a „nagyobb Titok” fölé, hogy ebből a meghajlásból megszülessék az a térdhajtás, amelyet évszázadokon át gyakorolt az egyház népe, amikor odaért a Credóban: „Megtestesült a Szent Lélektől és Szűz Máriától, és emberré lett...”

A karácsonyi prédikációnak, bármi legyen is a textusa, nem megfejtene kell ezt a „nagyobb titkot”. Ha erre vete-mednénk, magunkra vehetjük a finn evangélikusok hetilapjának vitriolosan ironikus karikatúráját: egy papi civiles alak izzadva kergeti lepkefogó hálójával az angyalt, szeretné „befogni”. Ha valaki túl konzervatív, ráncolhatja a homlokát. De ha a „hilaritas” kegyelmi ajándékával megáldott evangélikus (akár római, akár wittenbergi), már rajzolja mosolyogva a karikatúra folytatását: a papi civiles, netalán a pusztán „civil” homlokát törölgetve piheneti fáradalmát a foteljében, az angyal pedig, mint egy egzotikus lepke, tűre szűrve, gondosan preparálva szárad a gyűjtemény szűrőjében zsákmányai között. Szerencsére sem az angyalt, sem a „nagyobb titkot”, kit angyalok hirdettek, nem lehet „befogni”. Ne is kíséreltezzünk vele, a „nagyobb titok” nem fér a gombostűnk hegyére, sőt kicsorbul benne a tű.

Hogyan közelítsük a „nagy titkot”, amely egyúttal (a textus bevezető mondatára utalok) a „kegyesség” (euszebeia, pietas, Frömmigkeit), tehát a megélt hit, a megélt kereszténység titka is?

A textust nem bővíthetjük se visszafelé, se a 4. fejezet felé. Hol állhatnánk meg a bővítéssel? Nem ez a megoldás. A textus helyét kell felismernünk. Nem zárvány, mely elkülönülten idegenkedik a levél nagyon praktikus jellegű környezetében. A lelki gyermeknek tekintett, Krisztus szolgálatában társ Timóteus számára íródott szolgálati segítség és eligazítás. Más, mint a gyülekezeti rendet szabályozó „rubrika”. Ajándék, hogy Timóteus és a többiek *bátorságot nyerjenek a Jézus Krisztusba vetett hit hirdetésére*. (3,13) Krisztus azért lett emberré, hogy mi isteniek legyünk – mondták alázatos merészséggel a régiek. Az az „isten” keresztény, aki felbátorodott a bizalomra Jézus Krisztus iránt, és ebben a hitben, bizalomban mozgásteret talál hite megélésére. A „kegyesség”, mondjuk akár pietásnak, spiritualitásnak, magában foglalja a „szelíd konokságot” is, (Pius Parsch ágostonos jelmondatát idézem: „Mit sanfter Zähigkeit”), amely ellene mond az utolsó időkben, tehát a mi időkben álgáló megtévesztő lelkeknek és ördögi tanításoknak. (4,1k) De úgy, hogy nem apologetizál, hanem vall!

A Krisztust hirdető karácsonyi igehirdetés nem az istálló és nem a jászol zárványa!

Textusunk Credo-szerű himnusz, vagy himnikus Credo (a kereszténység sohasem *vagy-vagy*ként emlegette és gy-

korolta ezeket). Az inkarnáció csodája, titka nem egy stáció az Isten „nagyságos dolgai” sorában, hanem az a szent zárójel, amely mindent, az egész Krisztust magában rejtí és feltárja.

Feltűnhet, hogy ebből a krisztologikus Credóból, himnusból mintha hiányoznék a kereszt. Krisztológia kereszt nélkül? Krisztus-himnusz, amelyben a keresztfa titka nem tűndököl? Igehirdetés, amely csak stációkat sorol, de központról nem tud? Pál azért nem beszél külön a kereszttről, mert halálosan komolyan veszi a keresztáldozatot is magában rejtő inkarnációt. Ha ezerszer elmondtuk is, ezer-egyedszer is érdemes utalni a középkori és későbbi festők „kánonjára”: úgy alakították az istálló gerendázatát, hogy az a kereszt formáját emelje a jászol fölé. Grünwald isenheimi szárnyasoltárán a karácsonyi tábla „rongyos pólyája” kiáltóan tér vissza a rettenetesen valóságos feszület ágyékkötőjén. Mintha egy darabból szakították volna ki mindketőt. A festő jó teológus volt, vagy a megrendelői voltak jó teológusok, akik tudták, sejtették, mi mindent foglal magában a „nagy titok”, az inkarnáció és a passió egysége.

Bátrabban kellene „hasznosítanunk” énekválasztásunkban, vagy akár prédikációs illusztrációként énekeskönyvünknek azokat a kincseit, ahol az emberré létel és a keresztáldozat együtt ragyog fel. (Például a 153. ének hátborzongató, tartalmában reális képe; 156,3–4; 161,5 stb.) Karácsony nem enged gügyögni a Gyermek fölött. Benne a Megváltó született, akiről a Szentlélek nemcsak a Jordán mellett, hanem a halottak közül való feltámasztásával is tanúskodott.

Karácsony nem a privát hitem zárványa.

A „hirdették a pogányok között” több tényközlésnél: hálaladás az inkarnáció, kereszt és feltámadás összefüggő titkának meghirdetőiért, és készletet olyan kereszténységre, amelynek ez a nyilvánvaló titka.

Krisztusnak van hatalma arra, hogy hitünk ne legyen a hitetlenség, hit nélküliség fénylő kővének a zárványa.

Alig-alig merünk örülni annak, hogy „hittek benne”. He-lyi vagy világméretű, távlatú szekularizációt sokszor és szívesen emlegetünk. Ismereteink hiánya, keresztény érdeklődésünk beszűkülése okozza ezt? Egy bizonyos, a szekularizáció letagadhatatlan ténye nem lehet ürügy, vagy indoklás akkor, ha a Benne hívők szintén letagadhatatlan táborát kívülről szemléljük. „Hittek benne”: a Credo-himnusznak ez a sora kérdez és vonz.

A zárómondat nem távolságról, *hanem a mindent átfogó hatalomról, teljhatalomról beszél.*

A fent, a menny nem szent börtöne Krisztusnak. Krisztus nem zárványa a mennynek. Megint énekre utalok, amelyben a Mária karján ülő kisgyermek és a mindenségen úr Pantokrátor egy és ugyanaz. A középkori szobrász, aki talán mesternek sem nevezte magát, a Mária karján ülő gyermek kezébe aránytalanul nagy, vasanyagával és méreteivel szinte sokkoló hatású jogart illesztett. Nem azért, mert rosszul gondolta az arányokat, hanem mivel jó teológus és hívő keresztény volt. Aki „felvetett”, azé minden hatalom. Uralkodik és eljön. Hatalma van arra is, hogy ember szavá-

ban megszólaljon, keresztség vizében magához kapcsoljon életre-halálra, és magát ajándékozza falatnyi ostyában és kortynyi borban.

Fogalmunk sincs, honnan vette Pál ezt a Credo-himnusz. Krisztus nem hitrégészeket verbuvál. Nem is himnuszkommentálókat, hanem olyan „kegyeseket”, akik nem magukba, a maguk hitébe szerelmesek, hanem beállnak a beláthatatlan sorba és próbálgatják a himnusz: „Krisztus megjelent testben!”

Fehér Károly

KARÁCSONY 2. NAPJA

• 1Jn 1, 1–4

A szokásos

Vagyis a mindannyiunk által jól ismert helyzetkép, miszerint karácsony második napján már „csak” a törzsközönség ül ott a templompadokban, tehát azokhoz beszélünk, akikhez mindig. Ja, és ki ne maradjon az sem, hogy ilyenkor már fáradt és üres az igehirdető... Ha lehet, én most mégsem ezzel az alapállással írom le a gondolataimat az ígéről, hanem úgy, mint aki hiszi, hogy a fáradság ellenére sem – emberek vagyunk – egyszerűen „túlélni” akarjuk az ünnepeket, hanem missziós lelkülettel megszólítani hallgatóinkat.

Klímaváltozás

Nem tudom, hogy milyen időnk lesz karácsonykor, de az bizonyos, hogy az elmúlt nyáron rekord melegek voltak. Ami ezt legjobban mutatja, hogy a magas hegyek gleccserei is megolvadtak, több, eddig nyáron is gond nélkül járható gleccser – például a Mont Blanc – vált életveszélyessé. Ugyanígy olvadnak a sarkkörü jégtömbök. Ebben élünk. Tudunk a globális felmelegedésről, tudjuk, hogy legfőbb okozója az életvitelünkől adódik. Erre pedig a reakciónk az, hogy hát nem kell megolvadt gleccsereken mászkálni, és ha melegünk van, hát vegyünk le egy-két fölösleges ruhát, vagy húzódjunk az árnyékba. Vagyis: *igazodjunk a megváltozott körülményekhez*. Látszólag valóban ez a legjobb megoldás, de az biztos, hogy a legegyszerűbb is. Hiszen csak minimális változtatásokkal jár, ami persze egy emberöltőnyi időben összeadódva és így vizsgálva már lehet, hogy megdöbbentene mindannyiunkat.

A felmelegedés problémája téma különböző fórumokon, de itt csak elvi döntések születnek, amelyek inkább engednek a sodrásnak, és alkalmazkodnak. Vajon mit szólna ez a világ, ha egyik napról a másikra betiltanák a belsőégésű motorokkal szerelt gépjárművek használatát? (Hiszen régen nem is volt ilyen.) Persze a rengeteg érdek, a kényelem mindezt nem engedné, és a példa is szándékosan sarkított, de nagy előrelépés lenne a felmelegedés megfékezésében.

Lesz-e fórum, amely főlvállal majd egy ilyen radikális döntést, vagy belefulladásztjuk a jövő nemzedékét az ajándékba kapott, de elhasznált levegőjű világba?

Krisztus egyháza is rengeteg klímaváltozáson esett már át. Mindig volt valamilyen aktuális fuvallat, amit az ember idézett elő, és amihez persze nagyon sokan egyszerűen igazodni akartak. Ismerős ez, mint legegyszerűbb megoldás az élet számos területéről. Amikor a János-levelek íródtak, akkor éppen a gnózis hatott, mint egyfajta szellemi klíma. És mint minden újdonságra, itt is rácsaptak az emberek, vagy inkább sodródtak a könnyebben elfogadhatóval, és közben meg voltak győződve arról, hogy ez óriási haladás, aki pedig ellene volt, az maradi és konzervatív.

A haladók

Így hívják általában azokat, akik valamiben már előrébb vannak, mint a nagy átlag. Ők már előremutatnak a jövőbe, és amit tesznek, az korszakalkotó fontosságú. A világ is halad, így hozva különböző helyzeteket és támasztva különböző követelményeket még a keresztényekkel szemben is. A gnózis haladó szellemisége „nagy hatással” volt az egyházra abban, hogy egy sajátos és persze rendkívül szubjektív mérceként az emberi felfogóképességet/észt használta. Vagyis mindent elfogadott, ami ésszerű és felfogható volt, de csak azt. Így aztán *szemébe került az inkarnáció*, nincs testté lett Isten, tehát nincs szűztől való születés, nincsen pofonokat is tűrő, majd a kereszten szenvedő és meghaló Krisztus. Szüntessük meg a problémákat, vágjuk ki a gondot okozó részeket, mert csak így élhetünk tovább. Végeredmény: csökkent a támadási felület az okoskodókkal szemben, és van ésszerű magyarázat a történetekre. Hisz Jézus csak egy isteni erővel megáldott ember volt... Természetesen ez megint a könnyebbik vége a dolgoknak. A „*még belefér*” *elve vagy inkább elvtelensége* uralkodik el a gyülekezeten.

Az áldozat

Mert ugye a haladás áldozatokat követel, ez közismert tény. Csakhogy itt az ember a hitének teljes alapját akarta föláldozni az ostobaságának oltárán. A teljes tartalom hiányát pedig nem élheti túl egyetlen emberi közösség sem. A leglelkesebb focicsapat is feloszlik, ha *az egyetlen* labdájuk kilyukad. Szerencse, hogy Krisztus nem hagyta magát kidobni az egyház hitéből, mert ma már nem lenne élet ezen a földön. Mert nem lenne evangélium, nem lenne a keresztről való öröme és öröme sem, de a feltámadás és az örök élet reménye is a hiú ábránd szintjén elhalt volna a múltban. Mi viszont felőröltük volna egymást a saját emberi igazunkkal. Mindig is ezek a helyzetek voltak azok, amikor próféták vagy apostolok Isten nevében ébresztőt fújtak, *felvállalva az ebben a világban sokszor elvesző krisztusi radikalizmust*.

Az ébresztő

Csak ezzel a szóval tudom itt és nagy általánosságban jellemezni azt, amikor téveszmék álmából rázzák föl az embert, és fölébredve rádöbben, hogy micsoda baklövést követett el. Rájövünk, hogy körülbelül úgy jártunk, mint a szenilis nagymama, aki a karácsonyi bejgliből kihagyta a tölteléket. Amíg fel nem vágjuk, nem látszik a gond, de megkóstolva ehetetlen, mert *a lényeg hiányzik*. Természetesen itt sokkal súlyosabb a helyzet. Ez a mai hitvallás is, amit a levél szerzője leír – János vagy nem, talán az igehirdetés szempontjából mindegy –, ébresztőként kellett, hogy hasson, mert *a lényeg elvesztését akarja diagnosztizálni*. Amikor a mi kórlapunkat teszik elénk, akkor arra oda szoktunk figyelni, hiszen az ember hipochonder. Az áll ezen a lapon, hogy az életben maradáshoz nem az egyszerűbbhez kell nyúlni, hanem ahhoz, amit nem érünk fel ésszel, és ezt a hit fogja az életünk részévé tenni. Így aztán szépen visszakerülnek a Bibliánkba a kitépelt lapok, amit az ész cenzúrája szakított ki belőle szinte dühöngve. És már van inkarnáció, már él bennünk karácsony csodája, a Golgota is élő események színhelye, megérint a váltságmű *a teljes valójában*. Mert *részletekben hinni* lehetséges, de nem vezet sehova. Egyszerűen nem működik. (Csak akkor döbbenünk rá, hogy a szív milyen fontos szerv, amikor donorra várunk. Amíg nem érezzük, hogy baj van vele, addig nem foglalkoztat az sem, hogy *csak a szívvel* működik a szervezet.)

A legalapvetőbb tapasztalat

Igen, a legalapvetőbb tapasztalat az, amit vagy akit (váltságmű vagy Krisztus) minden egyes lépésnél ebben az életben föl kell fedeznünk. A látás, a hallás, a tapintás mind szerepet kap az élő Krisztus megtapasztalásában. A földi élete idején más volt ez, mint most, de amit az apostolok így megtapasztaltak, azt mi vihetjük tovább, és bizonyágtételünkhittvallásunk legalább olyan fontos. Megtapasztalhatjuk Krisztust gyermekeink mosolyában, az ölelő karokban, a pofonértékű esetekben, az idő ajándékában. És sorolhatnánk még hosszan, persze *mindenre lehet más megoldást találni, egy új modellt ráépíteni*. De az a szerencsénk, hogy mi nem egy modellező szakkör tagjai vagyunk, hanem Krisztus egyházáé. És ez már esély arra, hogy megtaláljuk azt az utat, amiben a váltságműben megtett isteni lépés hálaadásra indít, és ezt hirdetjük is, hátha másnak ébresztőként hat.

A karácsony és a tévutak

Mi köze a kettőnek egymáshoz? Talán sokan úgy gondolják, hogy inkább csak az örömről kéne beszélni, ami az inkarnációban ért minket. Igaz. De csak akkor, ha egy tökéletes egyház tökéletes gyülekezetéhez szólunk. Vi-

szont már a levél is azért íródott, mert az ember eltévedt, mert nehezen megy neki a látszólag hajszálon való egyensúlyozás. A „még belefér” elvtelen jelmondata most is valóság! Gyülekezetek vezetői, vagy teljes gyülekezetek ügyeskednek a „meg kell élni valahogy” leegyszerűsített életút belülről fakadó kényszerében, mert nem hiszik el, hogy a testté lett, majd feltámadó Krisztus fogja a kezüket ma is. *Az ésszerű döntések fogságában* a ma kereszténye is inkarnációtagadóvá válik, és nem hisz az Istennel való közösségben sem, csak elveket hangoztat, ami a magatartásával nem összeegyeztethető. Igazodunk a világhoz, a megváltozott körülményekhez. *Hol az ébresztő szó?*

Öröm mégis

Ezt azért írjuk meg nektek, hogy örömünk teljes legyen. (4. vers) A bibliai idézetre hadd írjak egy másikat: „Az írónak kötelessége azt írni, ami az igazság!” (Wass Albert) A levél szerzője nem lehetne boldog, sőt egyenesen rosszul érezné magát, ha látva a téves lépéseket nem emelné magasba a *lényegét*, ami vagy aki – váltságmű, vagy Krisztus személye – valahol kihullott a szívünkéből. Mi is akkor lehetünk boldogok, akkor örülhetünk, ha kompromisszumok nélkül, a „még belefér” elvtelensége nélkül mutatunk Megváltónkra. Van „igen” és van „nem”, és ami között van, az az ige élének kicsorbítása, vagyis tévút. Ennek a *kimondását föl kell vállalni*, mert csak ez hat ébresztőként. *Ellenkező esetben pedig jön a totális önellentmondás*, amiben csak te tudod, hogy a levest tűzforrón kellene tálalni, de te mégis kihűtöd, nehogy más megégesse a száját. *Örömünk csakis a hitvallásban lehet!*

Bizonyos, hogy nagy szükség van a haladó gondolkodásra, csak azt kell felismerni, hogy az egyházban és egyéni életünkben is ez egyet jelent azzal, hogy *szüntelenül az eredetiben* – Krisztus váltságművében – vizsgáljuk önmagunkat. Mi látszólag nem újdonságokról beszélünk, hanem többezer éves iratokat használunk zsinórmértékként. Mégsem szabad abban a kényszerképzetben élnünk, hogy akkor töltjük meg diplomainkat, élesztjük föl közösségeinket, ha igazodunk a világhoz, mert mi adjuk föl közben szépen lassan az elveinket, hitünket. És amivé válunk, az egy szociális érzékenységeről elhíresülő társulat, akiknek a véleménye nem oszt és nem szoroz. De reprezentálni azért jók leszünk.

Nekünk nem a biotermékeket és az egészséges életmódot kell a zászlónkra tűzni, hanem *a testté lett Krisztus váltságművét*. Amíg csak szörnyülködünk minden fórumon és megállapítjuk, hogy problémák vannak, de igazi lépés nincs, addig nem megyünk messzire. Karácsony fénye az újjászületés erejét kell, hogy adja minden kereszténynek, *ébresztőként kell, hogy hasson, hogy ne hitével igazodjon a világhoz, hanem a hitéhez igazítsa a világot!* Csak így lesz jövőnk.

Vancsai József

KARÁCSONY UTÁNI VASÁRNAP

• Fil 4,8–9

Teológia és humanista etika

A szíveket és gondolatokat megőrző Krisztusra való feltekintés után Pál e két versben ismét közvetlenül a testvérekhez fordul. Bár úgy tűnik, ettől a résztől utóiratot olvasunk (ezt erősíti a τὸ λοιπὸν – egyébként kifejezés, és az ismételt megszólítás: ἀδελφοί – testvéreim), az apostol mégis igyekszik az itt következőket koronaként illeszteni az eddigiekre.

Két négytagú ritmikus forma egyesül egy szigorú egységgé. Az első rész a természetes morál normáiról, míg a második a keresztény morál normáiról szól. Kompromisszumra lenénk itt teológia és humanista etika között? Nos, minden bizonnyal nem erről van szó, mert a világ a keresztény ember számára már nem esik szét profán és szent szférára. Isten gyermekei a világ ideáljaiból azt, ami igaz, tisztességes, igazságos és szeretetreméltó, a Krisztus iránti engedelmességnek vetik alá. A békeesség Istenének nem kell az övéit kivonnia a világból, hogy békeességet adjon nekik. A Krisztushoz való kötődés és az e világban való munkálkodás a keresztény ember számára ekképpen összetartozik. Nem kívánatos minden általános erkölcsi felfogást elvitatni a keresztény életfelfogásra hivatkozva. Nem lehet megspórolni a pogány gondolkodók erkölcsi útmutatásának mérlegre tételét, persze ennek eredményétől függően nem is kell mindent átvenni abból, ami a közgondolkodásban jó.

A Filippiben élő keresztények tehát a pogány közfelfogást is ismerve kellett, hogy helyüket keressék a világban, másrészt pedig a kapott kinyilatkoztatást is meg kell élniük.

A Filippi levél vége szép koronában összegzi azt, amiről az egész levél is szól: a gyülekezetnek minden körülmények között tartania kell magát a megtanultakhoz, az örökölt hagyományokhoz és a Pál apostol által közvetítettekhez.

Tradíció és példa

Α μαθητῶν - tanulni (Jézushoz való csatlakozás elérése céljából) kifejezés érzékelteti, hogy a hitből fakadó cselekedet megismerhető, tanítható és tanulható. Ez régi zsidó gondolat, de most nem ennek a hagyományáról van szó, mert itt az egyedüli hagyományozó maga az apostol, ahogy erről 1Kor 11,23 is világosan meggyőz bennünket. Pál személye szenvedésben és kegyelemekben van összekötve, így élete példája mintaszerűen mutatja, mit tud adni e kettő a gyülekezet tagjainak.

Pál az evangélium apostola és mártírja. Élete nem hagy kétséget afelől, hogy normáit betölti és mások előtt is meg tudja jeleníteni. Bár szó szerint a gyülekezet gondolkodásáról és tetteiről van szó a levélnek ezen a részén, mégsem szemlélhető a kettő külön, mert egyik a másiknak dicső-

sége. A kívánságok után Pál apostol felemeli a tekintetet a megvalósuló ígéretek magasságába: *veletek lesz a békeesség Istene.*

Megérkezés a mába

Karácsony napjait elhagyva minden bizonnyal túl vagyunk azon, amit karácsony ünnepléséért meg akartunk tenni. Maradhatna az elcsendesedés, a gondolati morzsák összeszedetegetése, azoknak az érzéseknek, élményeknek a pótlása, amelyekkel nem tudtunk elteni az ünnepekben. Az átélés és a mérlegelés napjai után lassan már fel kell fedeznünk valamit mindazokból a feladatokból, melyekre készítettést éppen az ünnepi alkalmak, együttlétek, a szokásos jókívánságok által kaptunk.

Az „Üdvözítő született ma néktek” örömét az az Úr adta, aki felkarolta szolgálját, Krisztusban választottait, aki éhezőket látott el javakkal. Ő az, aki békeszerző. Túl sokáig nem mérlegelhetünk. Nekünk is munkálkodnunk kell azzal, amit Urunk ránk bízott, s ha ebből elvégeztünk valamit, akkor annak dicséretessége és nemessége először is a felebarát felől tud majd igazolódni.

Vigyázó tekintetünk meg ne tévedjen

Olyan társadalomban élünk, mely a többségi közvélemény döntéseire épül. Mostanában olyan sokat adnak a közvélemény-kutatások eredményeire, hogy már-már fölösleges ceremóniának tűnnek a választások is. Nem vagyunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy az erkölcsök is a közvélemény pillanatnyi állásától függenek. Ha valamit a többség „úgy csinál”, akkor azt tényleg „úgy kell csinálni”. Kényszeres világunk társadalmi kényszere fejeződik ki ilyen konformizmusokban. Akiknek közvetítő szerepe van, mint családoknak, pedagógusoknak, szociális és karitatív munkát végzőknek, azoknak egyre nehezebb feladatuk van akkor, amikor a mai divathullámokkal ellentétes szokásokat és viselkedési formákat akarnak átadni. Ma is bátorságot jelent a média támogatását élvező tendenciák ellen bármit is hirdetni és igazolni. A gyermekeiket nevelő szülők szótárában vajon milyen gyakran szerepel az a szó, hogy igaz? Akkor, amikor talán maguk is igaztalan felmondó levelet kaptak munkahelyüktől. A mai erkölcsi döntéseknél mekkora súlya van – ha egyáltalán mérlegre kerül – az igazságnak bármivel is szemben?

Lehet-e érezni a közfelfogás alapján, hogy aki igazságos, az még az igaznál is többet vállal: személyessé teszi azt, ami igaz, érvényesíti azt mások életében, amit igaznak ismer fel. Vagy a régmúlt igaz embereinek eltűnésével az igazságosság is eltűnőben van?

Vajon a tisztáról a sterilen kívül valami más is eszünkbe jut? Tiszta közélet városokban és falvakban, intézményekben és természetes kapcsolatokban? A „tisztá udvar, rendes ház” titulusból mára az „Év lakóháza” cím lett, melyre nem min-

denki pályázhat, s mely cím nem is indítja semmire a kész házba beköltözőt. De ha tiszta az udvar, minden biztonnal rendezett a ház is. Ha tiszta a beszéd, vélhetőleg rendezettek a gondolatok is. Ha egy családban rendezettek a kapcsolatok, rendezettséget sugall az egész család. Ha valakinek tiszták a cselekedetei, sejthetjük, hogy saját hite is rendben van.

De mi a botrányokat szeretjük! Hankiss Elemér így ír a botrányról: „Izgalmasak, gonoszak, felszabadítóak. Intenzív létélményt biztosítanak. Hatásos motívumok sokaságát aktivizálják. Az árulás, a bosszú, a hűtlenség, a bűntény, a hazugság, a leleplezés, a csalás, a családi tragédia, a közéleti bukás, a közéleti halál és még sok minden más hatásos motívumát.” A botrány is határ-élményt ad, a létből a nemléthe csöppen általa az ember. Míg mindezek mással történnek, félelemmel vegyes „gyönyörűségek” töltik el az embert. Egyrészt a világ normáit kell itt látnunk, amelyek megadják az élet biztonságos keretét, másrésztől a normaszegést, mert jó kibújni a rend béklyóiból. Kicsit olyan ez, mint a vidámpark, ahol a meghökkenető, félelmet keltő helyzetekben gyönyörködünk, mert úgy tudjuk, a látszat ellenére is biztonságban vagyunk.

De ki és mi segít átélnünk a békességet? Ha a karácsony izgalmait át tudták adni helyüket az egymással és Istennel való megbékélésnek, akkor igazi ünnepünk volt és van. Ahhoz, hogy békességünk megmaradjon a hétköznapiok valós küzdelmeiben is, ahhoz nekünk is elég az a kegyelem, mely Pál apostolnak is elég volt. Neki másolhatóan tiszták a dolgai. Tanulható az életéből az, ami már sokakhoz eljutott előttünk is. Tanulható a bizonyásgtétele, mert igaz, mert tisztességes. Átvehető az életmódja, az életfelfogása. Átvehetőek nemcsak egyes dolgai, mint valami divatelem, hanem kipróbált az egész élethordozása. Pál hallgatható. Érdemes hallgatni arra az útmutatásra, mely Krisztusra mutat.

Decmann Tibor

ÓÉV ESTE

- 2Kor 4,15–18

Tények

Meglehetősen nehéz októberben az év utolsó napjára gondolni, de a mai, október 24-i erős hóesés és a közelgő halottak napja segít előrevetíteni az év végi „lehetőségeinket”, azaz az idő múlásának szomorúságát. Az év utolsó hetében a „mandatum Christi” parancsának engedelmeskedve igyekezzünk hűségesen (azaz helyesen, hitelesen) betölteni prédikatori szolgálatunkat, de bizonyára fáradtak leszünk. Az év utolsó nyolc napjában ugyanis öt(!) istentiszteleti alkalomra hívogatunk majd, nem számolva a kórházi és szeretetotthoni „extra” alkalmakat. Előre örülök leghűségesebbjeink biztató jelenlétének! Nekem is szükségem lesz támogató testvéri imádságukra, de a szórványba induló lelkésztestvéreim számára ez létkérdés: a rutin gonosz an-

gyalának elűzésére. (Két évig én is jártam az öt-istentiszteletes vasárnapok keskeny ösvényét.)

Tény az is, hogy az előttünk álló 2004-es esztendő nem lesz könnyű. Recesszió, egészségügyi-szociális reform, EU-gondok (és talán örömök), nemkülönböztetve mikrokörnyezetünk egzisztenciális kihívásai. De ahogy textusunk első szavai rámutatnak: „minden értetek van”.

Kardinális fogalmak a textusban¹

πάντα (15. vers), azaz *minden*. A teljes (*omnia*: mindegyik, mindenféle, valamennyi) egész. Vagyis a teremtettségbeli státusunk, habitusunk, talentumaink, de még a hiányunk a jóban és a szépben is, azaz a testünket-lelkünket körülvevő külső és belső világ. Ez(ek) mind *értetek* van(nak). Luther fordítása szerint minden értetek „történik” (*es geschiehet alles um eueretwillen*). Milyen igaza van, az idő vonalán a történésben válik felismerhetővé az akarata.

πλεονάσασα, (πλεονάζω – aor. part. 15. vers) növekszik, sokasít, gyarapít, gazdagít a kegyelemben (*gratia*). Isten törődése, gondviselése életünk minden dolgában egy irányba, magafelé emel. Tőle a verés (és nem bottal!) is áldássá válik, ha életünket kegyelmébe ajánljuk.

διαφθείρεται (διαφθείρω – praes. pass. 16. vers) felemész- tődni, meg-, elromlani, elpusztulni, betegségtől megrokkanni, elveszíteni, meghamisítani. Sokjelentésű szó. Luther a *müde werden*-t használja, azaz „belefáradni”. Jól jelzi ez a legnagyobb veszélyt, amikor nem elfáradunk, hanem belefáradunk a szolgálatba a keresztyénységünkben (*krisztianoi*). Amikor a külsőségek, formaságok, a „keretek” fontosabbá válnak, mint a formában hordozott tartalom. Farizeusi attitűd: a törvényt (szeretet-parancsot is!) már csak érteni és magyarázni, de nem cselekedni kívánjuk.

ἀνακαινοῦται (ἀνακαινώω – praes. pass. 16. vers) megújítani, megújhodni, újra lángra kapni. A belső ember törekvése a külsővel szemben. (A *külső embert* itt ne a filozófia, hanem a kontextus alapján értsük!) Pál lassanként összeroppan – épp csak hogy kimenekült a szorításból (vö. 1,8–10), de Isten újjáteremtő munkáját nem semmisítheti meg még az összeroppanás, a folyamatos romlás sem. Isten az, aki elkezdte a jót, s a munkáját – üdvösségünkre – bevégez.

σκοποῦντων (σκοπέω – gen. abs. 18. vers) a tekintettel célba venni valamit, ráirányítani a figyelmet, megvizsgálni, szemügyre venni távoli dolgokat. Luther a *ránézni* igét, a hasonlóképpen Lélekkal magyarító Károli Gáspár, valamint fordítóbrigádja a *nézni* igét használja. A Békés–Dalos fordítás kiválóan a „szegezzük tekintetünket” szóösszetételt hozza, ami talán a legjobban adja vissza a görög *célra tekintő látást*. A latin fordítás *video* igéjének „látok” jelentés- tartalma is jól tükrözi ezt a szkopuszos (célirányos) látást – „Láss, ne csak nézz!”

¹ Kardinális: alapvető, sarkalatos – *cardo* (lat.) szóból, ami sarokvasat jelent. Tudniillik ezek a sarokvasak tartják össze – számomra – a textust.

πρόσκαιρα (18. vers) elmúló, ideig-óráig való. Luther *zeitlichot* fordít, amit eviláginak ért, s milyen igaza van, hiszen az időbeliség embervilágunk/létünk fő meghatározója.

Ajánlom azoknak, akiknek még ereje s ideje van, a *Good News for Modern Man*-t. Egészen érdekes kapcsolópontokat hozhat elő. Ne sajnáljuk az *időt* régi *Lelképásztor* előkészítőkre sem, egy-egy mondata a kollégáknak évtizedek múlva is nagyon *időszerű*.

Háttérismeret a szöveg jobb megértéséhez

Pál bizonyágtételét akkor értjük meg igazán, s tudjuk továbbadni üzenetét, ha beelátunk élethelyzetébe. Utazási terveket akarna megvalósítani Efezusból Macedónián át Korinthusba, de a „korinthusi állapotok” megakadályozták ebben. A szükség Pált azonnal Korinthusba hívja. Furcsa helyzet állt elő a Pál ellenes agitátorok révén, akik a gyülekezetben egyre nagyobb hangot adtak kritikájuknak. *Pál erőtlensége a célpont*. Úgy gondolják, Pál minden látványosságot nélkülöző fellépése nem elég az „apostoli hivatal” betöltéséhez. Az egyik eldöntendő történeti és teológiai kérdés (H. Conzelman), hogy kikkel is van dolga Pálnak. Ugyanazok, akik az első levélben említést nyertek vagy egy külső csoport (Bornkamm, Georgi), esetleg gnosztikusok?

Pál szerint a saját életében megtapasztalt erőtlenség bizonyítja, hogy nem rendelkezhet az Isten ereje felett, hanem azt újra és újra ajándékként kapja, így a dicsőség egyedül Istené. Perikópánkban Pál rávilágít arra, hogy Krisztussal való együtt szenvedés nem értelmetlen, mert másokat megajándékoz. Ugyanakkor a feltámadás ereje által naponként megújuló Krisztus-kapcsolat a legdrágább ajándék, mert az a láthatatlan, de örök világba juttat el.

Az „ünnepről”

Nem egyházi ünnep, mégis komoly vonzása van, melyben különös kontrasztot élünk át évről évre: féktelen öröm (nemegyszer percekig tartó trombitálás zaja zavarja istentiszteleti elcsöndesedésünket) az egyik oldalon, és csendes magunkba szállás, hálaadás az *invisibile ecclesia*-ban a másik oldalon. Ilyenkor az idő vonalán már csak néhány rovás választ el minket az új esztendőtlől, mely hívőnek, nem hívőnek egyaránt új esztendő. Nincs kivétel egy sem, akik civilizácóban élnek, holnaptól egy új év részesei. Az Istenben bizakodó ember ilyenkor számot vet önmagával. Önvizsgálatában a végső számadásra (coram Deo) is gondol, ez adja különös ízét az őszentdő utolsó óráinak. Hermeneutikai feladatunk: az idő határkövénel megállni és Isten akaratát kutatni az „itt és most”-ban. Hogyan lehetséges ez? Isten igéjének tükrébe kell bele-néznünk, hogy *in concreto* megismerhessük Isten ránk vonatkozó akaratát.

Cölöpök a kommunikációs hídhoz

Minden értetek van – Materializmus hálójába belegabalyodott világunkban különös csengése van e szónak: minden. Luther szerint az Isten a *minden*, hiszen ő irányít. Ha más irányítja életünket, akkor az a más dolog a *minden*. Vannak embertársaink, akiknél a *minden* a jólét, azaz az egzisztenciális biztonság, a kiszámítható karrier, a számítható privát jövő. Az élet minden dolgának rendelt „puzzle-helye” van, de mégsem „kerek a világ”, mert Isten számára nem jutott benne hely. Amikor a tervezett jövőt áthúzza a betegség vagy az elvesztés kínja, akkor hirtelen hihetetlenül nagy úr támad: az eddigi *minden* pillanatok alatt *semmivé* válik, jobb esetben viszonylagossá. A szenvedés kérdése ilyenkor válik kulcskérdéssé, mert az eddigi elvontságából csontig hatoló személyes valósággá alakul. A „minden értetek történik” (Luther) hite vihet közelebb a megértéshez, hogy tudniillik a kegyelem sokasodjék. Az Istentől vezérelt élet, ha szenvedésekkel teli is, mások lelki gazdagodásához vezet, de ez az alapja a belső békének is. Hinni, elfogadni: minden értem, miattam van. Ehhez a feltámadás reménysége ad erőt. A Szentlélek által ebbéli reménységünket időnként *tudásnak* éljük meg, de ennek folyamatossága apostoli kiváltságnak tűnik. Ezért fontos a növekedés.

Ezért nem csüggedünk. A hitben, tapasztalatokban való növekedésünk együtt jár a külső, azaz testi emberünk megromlásával. (Az időnek, amiből napról-napra többet birtokolunk, nagy ára van: az élet maga.) A páli elszántság megértéséhez egy michelangelói mondatillusztráció: „Minél inkább fogy a márvány, annál hamarabb kész a szobor”... Az apostol a szenvedésekkel teli jelent a jövő szemüvegén át nézi, azaz az ígért mennyei örökségen át nézve a földi nyomorúságot könnyűnek vallja, és az egyébként is csak ideig-óráig való.

Ilyenkor, az év végén nemcsak sikereinket, de kudarcainkat, bűneinket is számba vesszük. Amit mi egy képzelt mérleg két serpenyőjébe teszünk és izgatottan várjuk az „eredményt”, az tulajdonképpen az Isten felől nézve nem releváns, mivel bűn/vétek/hiba az isteni kegyelem eszköze is. (Lásd József-történetek.) Pál ezért nem csügged, nem fárad bele, mert Krisztusra nézve mindig csak a jövő kap relevanciát.

Mivel nem a láthatókra nézünk. Óév és újév határán furcsa módon a láthatatlan idő láthatóvá válik. Hatása nemcsak abban nyilvánul meg, hogy néhány óra múlva másképpen görbülnek az évszámok, hanem abban is, hogy emberek milliói tesznek ilyenkor fogadalmakat. Lám-lám, az Isten kótáblás törvényének széttöredezett kövecsei ott vannak a szívekben: tudják, mi a helyes, mit kellene tenni... aztán a „mostantól kezdve másképpen lesz minden” évvégi mánora után néhány nappal remegő kézzel, megtört lélekkel – akceptálva a lélek gyengeségét – a kéz a pohár után nyúl, cigarettát vesz elő vagy...

Az idő – mint bölcs fegyelmzője életünknek – ezen a napon látványosan demonstrálja erejét. Páltól (el)tanulva az örökkévalókra voksoljunk, ne a mulandókra. (A mulandó értéke mindig az örökkévalóság tükrében látattja meg értékét.)

Prédikációs vázlat 1.

1. A megpróbáltatás sok esetben az a sötét alap, melyre Isten a hívő szívnek szánt kegyelmi ajándékának drága gyöngyeit kitergeti, hogy azok minél jobban ragyogjanak. (Spurgeon)

2. Az igazi hit nem azért vonzó, mert az üdvösséget ígéri a hívőnek, hanem azért, mert az egyetlen menedékhely a szenvedés és a halálfélelem ellen. (Tolsztoj)

3. Aki arcát Isten felé fordítja, az megtalálja az élet napos oldalát. (Spurgeon)

Prédikációs vázlat 2.

1. Az idő Istené. Ne ellenségnek, hanem barátnek tekintsük, aki a lehetőségeket adja.

2. A csüggedés a félelem kistestvére. Ha felfelé nézünk, a belső emberünk napról-napra megújul. „Ha ő velünk, ki ellenünk?”

3. Aki nem úgy fogadja az Isten országát (örökkévaló), mint gyermek, semmiképpen nem megy be abba. (Márk evangéliuma)

Áldott szolgálatokat!

Franko Máttyás

ÚJÉV

• *Ef 2,8–10*

Célunk újév ünnepén, hogy a változóval szemben meghirdessük a változhatatlant, az idő múlásának nyomasztó érzése helyett eltölthessen bennünket a múlhatatlan, Istentől kapott örök élet ajándéka fölötti örvendezés.

Az idő

A mi korunk emberének egyik legégetőbb kérdése az idővel folytatott reménytelen küzdelem kapcsán fogalmazódik meg. Az idő pénz, az idő véges – ezekhez hasonló „bölcseleteket” ugyan megfogalmazhat bármelyikünk, de az idővel való versenyfutás reménytelenségét már mindannyiunknak meg kellett tapasztalnunk. Lehet határidőnaplónk, melyet precízen vezetünk, lehet falinaptárunk a fontosabb bekarikázott dátumokkal, tervezhetünk hosszú, szép, tartalmas életet, tudjuk, hogy nem a mi kezünkben van a hatalom. Filléreként hullik ki kezünkől életünk ideje, s a rosszul felhasznált, elherdált percekért és órákért nem tudjuk felmenteni magunkat. Ezért van szükségünk most, az év elején egy cseppnyi megállásra, vissza- és előretekintésre. Hogy a tűzijáték, a petárdapattogás és a trombiták harsogása után le- és elcsendesedve elmerengjünk a múlt és jövő fölött a jelenben.

„Közepes” ünnep

Kevesebben vagyunk templomban, mint karácsonykor, de talán többen, mint óév este. Mert él még a vágy bennünk, hogy az újévvel valami új kezdődjék az életünkben is. Az eddigieknél jobb lehetőségekre várunk, és reménységeinket átfogalmazzuk ilyenkor. Azonban sokszor tapasztaltuk már, hogy újévi fogadalmaink többsége az „idődarálóból” a megvalósulatlan álmok tengerébe hullott. Lelkesedésünk a hétköznapi egyhangúságában erejét veszti, a lendület alábbhagy. Az előttünk álló akadályok nagysága láttán, saját erőnket reálisan felmérve sokszor megtorpanunk. Emlékszem gimnáziumban a tornaórán, ha az előttem lévő óriási, négyrészes szekrényre néztem, nem tudtam bízni a dobantó erejében, és még előtte lefékeztem, nem mertem nekirugaszkodni az akadálnak. Csak úgy tudtam végrehajtani a gyakorlatot, ha kiszámoltam lépéseimet, hogy a dobantóra pontosan érkezzek, és a könnyed ugrás mozdulatára koncentráltam.

Indulhatunk saját lelkesedésünkben bízva ez újév reggelén is, de tudjuk, hogy többre van szükségünk, hiszen nagy a tét: nem csupán egy négyrészes tornaszekrényt kell átugranunk, hanem életünk értelmét és célját kell meghatározni. Az idő múlása, az új év új lehetőségei arra kényszerítenek minket, hogy újra megfogalmazzuk alapvető kérdéseinkre a választ: miért élek? Mi a célom?

Ne várjuk „naivan” önmagunktól a helyes választ!

A megoldáshoz ad hathatós segítséget az Efezusi levél kijelölt szakasza. A múlt szükséges átvizsgálása után a jövőben az üdv ígéretével ad útmutatást az újév lehetőségével küzdő embernek, nekünk, nekem. Néhány kiragadott szó a textusból, néhány mondatmagyarázat:¹

Kegyelem: „Isten, az igaz bíró, nem büntet és ítél minket bűneink szerint, amint megérdemelnénk, hanem megkegyelmez. Büntetésünket helyettünk az ártatlan Krisztus szenvedte el. Isten pedig minket, mint szerető mennyei Atya, hívogat a vele való közösségbe. Isten tehát nemcsak eltekint bűnünktől, hanem azt meg is bocsátja.”

Üdvösség: Az Istennel való harmonikus közösség.

Hít: „Isten iránt való gyermeki bizodalom. Elszánt ragaszkodás Isten ígéreteihez. Isten iránt való feltétlen engedelmisség.”

Ajándék: Még nincs távol tőlünk karácsony, az ajándékozás gondja és öröme élénken él még bennünk. A mi kis emberi ajándékainkhoz nem lehet mérni az Isten zavarba ejtően nagy ajándékát, az örök életet.

Bőséges vázlat

1. *Óév – óélet.* Pál gazdagon szemlélteti a pogányokból lett keresztényeknek, hogy mit jelent az óélet. (Ef 4,17–19)

A múltat kiértékelni nem könnyű és nem kellemes.

¹ Az idézetek Luther Márton *Jer, örvendjünk keresztények* című áhítatos könyvéből valók.

A „csak a szépre emlékezem...” törekvése csupán a sláger világában képzelhető el.

Néhány „óéletbevágó” kérdés. Eltemettük-e az őembert? Meggyászoltuk, elengedtük, eltemettük-e a régit? Vagy vissza-visszatérünk hozzá? Csak mumifikáltuk? Végignézzük a 2003-as évet, saját sikereinket, dicsőségünket keressük és éltetjük? Dicsekedhetünk-e egyáltalán jócselekedeteinkkel? Ha a mérleg másik serpenyőjébe tesszük tévedéseinket, füllentéseinket, bűneinket, nem billen-e a mérleg nyelve az ellenkező irányba?

2. *Újév – új alap.* Egyik ismerősöm egy ősrégi parasztházat vásárolt magának. Hamar kiderült, hogy alap nélkül építették annak idején e házat, talán egy kicsi kavicsot szórta a falak alá, hogy szilárdabban álljon. Nekiállt a fiával, és megalapozta a már álló házat. A falak hosszában körbeásott egy mély árkot és betonnal töltötte meg azt. Immár a megújított ház takaros hétvégi házikó lett, és megbízhatóan áll még reménység szerint jó pár évtizedig. Megtehetette volna, hogy lerombolja s újat épít, de ragaszkodott hozzá.

Nem magától értetődő,

– hogy „süt a nap”,

– hogy elkezdhetjük a 2004-es évet,

– hogy van hol laknunk, mit ennünk,

– hogy Isten kegyelmes, elfogad, hív és szeret!

Újévi lendületünk és fogadalmainkban megformázott lelkesedésünk csak akkor ér célt, ha abba az örök Istenbe vetjük a bizalmunkat, aki soha nem változik, de kegyelmét napról napra megújítja rajtunk.

Ihász Beatrix

ÚJÉV UTÁNI VASÁRNAP

• *Jak 4,10–17*

Exegézis

Jakab levele csak a címzésében utal arra, hogy valóban levéllel van dolgunk. Egészében azonban inkább parainertikus mondások gyűjteménye, a keresztény hit és életvitel alapvető jellemzőit tárja elénk a szerzője. Mindezt úgy teszi, hogy a szabályok, útmutatások biztos alapjaként újra és újra előbukkan az Istennel való élő kapcsolat, így akaratának ismerete és a neki való engedelmség is.

A kijelölt igeszakasz két nagyobb részre bontható, a 11–12-ig és a 13–17-ig terjedő egységekre. Ezeknek a közös alaphangja fogalmazódik meg a 10. versben. A ταπεινώω fizikai értelemben véve alacsonnyá válást, „síksággal egyenlővé lételet” jelent, ezzel a képpel harmonizál a szó átvitt értelme (itt: p. aor. imp.): „alázzátok meg magatokat”. Kétirányú mozdulatsor figyelhető meg itt, a felfelé vágyóknak először a mélységet kell megismerniük, s innen emel fel az Úr (evangéliumi párhuzamok: Mt 23,12; Lk 14,11). Bábel tornyának történetében láthatjuk a közösségnek önerőből való nagyra törekvését, valamint ennek eredményét. Jakab

levelében is előtérbe kerül a közösség, az egyetértésben cselekvés. Fontos, hogy a gyülekezetet – annak minden gyengesége, bűne, hitbeli erőtlensége ellenére – együtt tervező és cselekvő, egymásra utalt emberek élő közösségének tekintik.

A teljes kijelölt szövegben kétszer szerepel a κύριος kifejezés. A megelőző szakasz alapján egyszerű volna az értelmezése: Istenre utal. Az Újszövetség szóhasználatában azonban döntő többségben Jézus Krisztusra utaló, egyben hitvallási tartalmat magában hordozó szó. Kérdés, hogy a 12. versben szereplő „törvényadó” és „ítélőbíró” kifejezéseket még az Ószövetség szerinti értelemben használja-e a levél írója. Eszerint ugyanis a törvény Istentől származik, és az ítéletet is ő tartja (Zsolt 50,6; 76,10; Ézs 2,4; Mik 4,3; Dán 7,9kk). Az Újszövetség tanúsága szerint azonban a Fiú ítél (Jn 5, 22; Mt 25, 31kk; Jel 14, 14kk), a Hegyi beszédben a törvény magyarázatát vagy éppen a szeretet „parancsolatát” tekintve Jézust új törvényadónak is tekinthetnénk. Az egész levélből inkább az tükröződik, hogy itt a szerző Istenre gondol. Nem húzható azonban éles határvonal a két választás között. Nálunk az egyházban és az országban a törvényhozói, a bírói és a végrehajtói hatalom külön van választva, Istennél mindez egységben van. A Szentháromság Isten gondolatának és cselekedeteinek egysége formálódjék ki, legyen láthatóvá a gyülekezet életében, a tagok között élő egyetértésben.

A 13–17. versek alapján úgy tűnik, hogy későbbi keletkezésű iratról van szó. Krisztus visszajövetelének várása elhalványult, s a földi jövő vált döntővé, sőt jól tervezhetővé. Vagyis bizonyos élet- és anyagi biztonságot, gazdagságot tudhattak magukénak többen a gyülekezetek tagjai közül. Erre a hamis reményre világít rá a szerző, felmutatva életünk bizonytalanságát, hogy a magunk erejéből nem vagyunk képesek átjutni még a mából a holnapba sem. Az életünk, amely párához, gyorsan illanó fűsthöz hasonlít, mégis biztos helyen lehet. „Ha az Úr akarja...” Ezzel a világ egészéhez mérve parányi léttel, amely azonban nekünk drága és egyszeri ajándékunk, terve van Istennek. Ez a mai ige felszabadító és egyben új életre hívó üzenete. Az Úr akarja, hogy éljünk, és életünket merjük teljes egészében rábízni. Itt találkozunk mai igénk két kulcsszava, az *alázat* és a *bizalom*. Isten előtti alázatunknak nem csupán a Mindenhatótól és Szenttől való félelem az alapja, hanem a mennyei Atya szeretetébe vetett bizalom is.

Gondolatok a prédikációhoz

Az újév mesterségesen kialakított töréspont a tél közepén, mégis életünk egyik legérzékenyebb szakasza, ahol az idő múlására, sorsunk változására és új tervek szövögetésére irányítjuk figyelmünket. Újév utáni vasárnapra a fogadkozások, nagyratörő tervek elcsendesülnek már, és az ünnepi mámort követően tisztulnak a gondolataink. Előtérbe kerül mindaz, aminek a megvalósítására esélyt látunk, amit elvárnak és követelnek tőlünk, aminek újra és újra meg kell felelnünk, talán épp kényszerből. Az

igében leírt nagy szabadságot, biztosra menő, profitra törő terveket csak kevesek életében tapasztalom. Inkább a megkapaszkodás, vegetálás, vagy éppen csak apró lépésekkel előbbre jutás mindaz, amit tervezni merünk az új évre. A középiskolás a továbbtanulásról, a tanulmányait befejező diák a munkába állásról, a gazda a várható termésről, a munkában álló a megmaradásról gondolkodik. Öröm és felszabadultság vegyül össze a kötöttségekkel és a bizonytalanság érzésével. Idős emberek mérlegelnek: vajon idén ki távozik majd közülünk, és én megérem-e a következő évet? A téli hideg napokon testközeli, jól érthető a leheletnyi életéről szóló kép.

Általános emberi tapasztalat, hogy az ismeretlen holnapba megyünk. Igaz, amit ma teszünk, jobbra abból kerekedik ki a holnap. Ha cselekedeteink következményével számolunk, apró bepillantást nyerhetünk a jövőbe. Mégis sok az aggodalmunk, félünk a minket érő bajoktól. Biztosításokat kötünk, de pont ezzel fejezzük ki a holnap felőli bizonytalanságunkat. Ezzel együtt is vágyakozunk a jövőre, mert nemcsak nehézségeket hoz, hanem talán terveink sikerét, és ki nem számítható, ajándékba kapott örömteli pillanatokat.

Ezek az apró sikerek, örömök lendítenek tovább a holnapba. Látjuk-e mindezen dolgoknak a forrását, Isten gondviselő szeretetét? Ebben a szeretetben bízva tudjuk-e merészen tervezni a jövőt? Vannak-e gyülekezetünknek tervei? Nemcsak anyagi dolgokra, beruházásokra, sőt elsősorban nem azokra gondolok. Tervezzük-e, hogy hívogatunk másokat, s befogadjuk-e az érkezőket? Csak a törvényt, vagy Isten bűnbocsátó irgalmát is hirdetjük-e? Számtalan kérdést lehetne még sorolni, amelyekre nem mindig egyszerű vagy egyértelmű a válasz.

Felszabadult tervezésre, tevékeny életre biztat a mai ige, de terveink szövögetésében alázatra int. Istennek terve van életünkkel, s ez nem mulékony, könnyen változó terv, hanem komoly, örök életre szóló. Tervének következetességét és komolyságát Fiának halála és feltámadása mutatja. Azért történt, hogy nekünk életünk, új életünk legyen. Hívjunk erre az Istennel való megbékélésre, új életre az újév elején is.

Indulásnál, érkezésnél és út közben is kérjük Krisztus kegyelmes jelenlétét, mert terveink változnak, de Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz.

Vázlat

1. Önálló terveink mellett Istennek is van terve velünk. Figyelünk-e rá?

2. Merjük-e magunkat, családjunkat, gyülekezetünket rábízni? Van-e annyi alázat a szívünkben, hogy jót és rosszat egyaránt elfogadjunk tőle?

3. A mi terveink, ha hosszú távúak is, az idő egészségéhez, a világ teljességéhez mérve leheletnyiek csupán. Istennek időn és téren átvélő örök terve van életünkkel.

Süller Zsolt

VÍZKERESZT ÜNNEPE

• *Jn 8,12*

VILÁGOS BESZÉD

Az ünnepről

Epifánia az egyházi év második nagy Krisztus-ünnep, amely régebbi a karácsonynál, és keletről terjedt el nyugatra. E napon misztikus-szimbolikus jellegű ünnepeltek Jézus születését. A 4. századtól fokozatosan elterjed a nyugaton is, de kibővül Jézus megkeresztelésének emlékezetével, sőt fokozatosan ez kerül a középpontba. Jézus megszületésének emlékezte azonban mégsem vesz ki, hanem tovább gazdagítja az ünnep jellegét. Egy 4. századi római kazamatában talált festmény tanúsága szerint már ábrázolták a betlehemi csillagot, mely a pogány napkelet bölcseit a világ világosságához vezeti.

Így alakul ki vízkereszt ünnepének ma is használatos hármas jellege: epifánia, teofánia, bethfánia. Jánossy Lajos *Az egyházi év útmutatása* című tanulmányában idézi egy középkori szertartáskönyv gondolatait: „Az egyház ezt a napot hármas kinyilatkoztatás alapján üli meg, és ezért van három neve. Először epifániának nevezzük, mert Krisztust kinyilatkoztatta a pogányoknak, a három királynak. Másodsorban theofániának nevezzük, mert Jézus megkeresztelésénél, a Jordánnál, ezen a napon az egész szentháromság kinyilatkoztatta magát: az Atya az igében, a Fiú közvetlen személyes tetteiben és a galambként leszálló Szentlélek. Harmadszor pedig bethfániának nevezzük ezt a napot a házat jelentő »beth« szóról, mert Jézus a kánai mennyegzői házban azzal, hogy a vizet borrá változtatta, először mutatta meg dicsőségét és először bizonyította meg, hogy Isten.”¹

GONDOLATOK A SZÖVEGRŐL

A kontextus

János evangélista szövegünk elhangzásának környezetét a zsidók sátoros ünnepére teszi. Jézus mondata az ünnep legemlékezetesebb pillanatához kapcsolódik. Az asszonyok udvarában található hatalmas négyágú lámpatartókba négy papi családból származó gyermek létrán felmászik és olajat tölt, és meggyújtja az elnyűtt papi köntösökből készült szent kanócokat. Fényárban úszik a templom, sőt az egész város. Így idézik fel, amint őseik éltek át a pusztai vándorlás során. Az öröm és vigasság határtalan, a tűzoszlopban önmagát kijelentő Isten ott van velük. Az ünnep hét napján át egészen a hajnalt jelző kakasszóig

¹ Jánossy Lajos: *Az egyházi év útmutatása*. Sopron, 1944. 10. o.

égett a fény. Azon a nyolcadik napon, amikor Jézus ismét megszólalt, már nyoma sincs az ünnepi kivilágításnak. Talán az esti istentiszteleten mondta el szavait Jézus, így még élesebb a kontraszt.²

Én vagyok

Jézus János evangéliumában található én vagyok-mondásai szorosan kapcsolódnak Izrael népének hitéhez, amely a Mózesnek adott kijelentéstől (2Móz 3,14–15) kezdve a késői templomi kultusz istentiszteleti rendtartásában is megtalálható, beépült a sátoros ünnep szertartásába is. (A szolgálattelvő levíták és papok szent táncuk során énekükben mintegy az Isten jelenlétét demonstrálták a szentélyben. Többször elhangzott az „ani hu, ani hu” kijelentés.) Jézus én vagyok-kinyilatkoztatásai tehát önmagában is beszédek: Ézs 41,4-hez és 43,10–13-hoz, vagyis Isten személyes önkijelentéseihez kötődnek. *„Ti vagytok a tanúim – így szól az Úr –, és szolgálom, akiket kiválasztottam, hogy megismerjétek, higgyetek bennem, és megértsetek, hogy csak én vagyok. Előttem nem lett isten, és utánam sem lesz. Én, én vagyok az Úr, rajtam kívül nincs szabadító.”* (Ézs 43,10–11) Jézus kijelentése a sátoros ünnep környezetében azonban egészen speciális jelentéssel egészül ki.

A világosság

A fény fogalma vallásfenomenológiailag a legelterjedtebb összszavakhoz tartozik, ami az ember Isten utáni vágyakozásával hozható jelentősebb összefüggésbe.³ Hasonló módon értelmezte Isten világosságát az Ószövetség népe is: *„világosságom és segítségem az Úr, kitől félnék?”* (Zsolt 27,1) Az emberek előtt megjelenő isteni világosságot a zsidó írástudók gyakran behelyettesítették Isten ajándékának, a Tórának tiszteletével is: *„...mert lámpás a parancs, világosság a tanítás...”* (Péld 6,23)

Ravasz László szerint⁴ János evangéliumának 8. fejezetében Jézus farizeusokkal és írástudókkal folytatott vitabeszédeinek egyik csúcspontját találhatjuk meg. Jézus a már említett ószövetségi szemlélettel száll szembe, amikor önmagát azonosítja a világossággal, tehát az Istennel.

Az élet

Az Isten erő-princípiumai közé tartozik az élet is. Jahve létező, ő az, aki van, aki életet adó, fenntartó, tehát teremtő és gondviselő Isten. Az élet és világosság összefüggéséről

Jézus a következőket szeretné megértetni velünk: „Az élet is világosság, ezzel azt jelenti ki, hogy ő az élet, benne maga Isten él; ő és Isten egy. Aki őt követi, nem járhat sötétségben, mert övé lett az élet világossága, azaz maga az élet, és ennek reflexe a világosság. Amint a tűznek gyermeke a fény, s a fény eláradó nemzetsége a világosság, úgy a Krisztusban életet nyert ember világosságban jár. Látja a láthatatlan valóságot, látja a megoldódó titkokat, látja a nyilvánvaló összefüggéseket. Látja, megismeri mindazt, amit a kijelentés nyújt. Ez a világosság kezeskedik önmaga kilétéről. Amíg a sötétség borít el, amíg nem látunk, lehet vitatkozni arról, hogy ez mi, az mi; de ha egyszer fényárban úszik a világ, megszűnt a látszat, a képzelgés, az agyrém lehetősége, a dolgok azok, amik.” Így vélekedik már említett művében Ravasz László.

Az igehirdetés felé

Sok párhuzam kínálkozik, amelyről említést tehetünk az igehirdetésben. Karácsonyi ünnepkörünk lezárásaként vízkereszt ünnepe, kicsit méltatlanul, hasonlít a lombsátor ünnepének végéhez, amikor már kihunytak a fények. Karácsony díszei lekerülnek a fákról, az üzletek, lakások dekorációi egy évet pihennek. Mielőtt a elkezdődik a következő ünnep, egy kicsit hétköznapibb lesz minden. De Jézusnak az ünnep végeztével is van mondanivalója, nem csak Jeruzsálemben.

Az ősz is olyan, mint egy ünnep vége. A fény ragyogásának ünnepe lassan véget ér. Egy láthatatlan kéz egyre kevesebb világosságot ad. Az alkony és a sötétség átveszi az uralmat napjaink felett. A tél közeledtével, amikor egyre ritkább vendég nálunk a napsütés, sokan mélabúsak lesznek. Kutatók és orvosok egy része úgy véli, a fény hiánya teszi ezt. Ellenjavaslatként az orvosi kezelés mellé, ennek kiegészítéseként a fényterápiát javasolják. A fény ugyanis gyógyít. Nem erről beszél Jézus is, amikor önmagát mint a gyógyulást hozó világosságot jelenti ki? *„Én vagyok a világosságom...”* a gyógyulást hozó, „aki hordozza” és „elveszi a világ bűneit...”

Jézus az élet árnyékos oldalán lévőket szólítja meg. Nemcsak a gazdag ifjú kérdését méltatta válaszra, vagy tehetős vámszedők asztalához telepedett le, hanem ha a Szentírásban lejegyzett tetteinek tömegét tekintjük, bátran kimondhatjuk: főként a szükségét szenvedőkhöz intézte bátorító, üdvösséget jelentő szavait. Isten elcsigázott népének volt vigasztalója. Gondoljunk csak a boldogmondások megszólítottjaira. Szándékosan nem elemeztem túlságosan korunk környezetét, ismerjük jól, benne élünk. Tudjuk, mekkora szükségünk van világos beszédre, gyógyulásra és vigasztalásra. Jézus kinyilatkoztatásában beteljesült egy régi ígéret: *„A pogányok világosságává teszlek, hogy eljusson szabadításom a föld határáig.”* (Ézs 49,6) Remélem, e jó hírnek leszünk majd mi is alkalmas követői ezen az ünnep utáni ünnepen.

² Turóczy Zoltán: *Posztillás könyv*. 42. o.

³ *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. III. 1072. o.

⁴ Ravasz László: *Az Ószövetség magyarázata*. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 275. o.

Vázlat

1. A világhossz az élet. (Hol van az én világhosszom?)
2. Jézus az én világhosszom.
3. Add tovább a jó hírt! (A világhossz el nem rejthető.)

Szarka István

TÉMASOROZAT IFJÚSÁGI ÓRÁRA

A témasorozatban a régi és mindig aktuális teológiai problémát járjuk körbe: mit jelent és mi a jelentősége annak, hogy Isten a maga képmására teremtette az embert. A cél nem az, hogy a sorozat végére tömör és általános válasz szülessen a fenti kérdésre (ha ez egyáltalán lehetséges); a fontos az, hogy mind több nézőpontot figyelembe véve újra és újra elmélyedjünk a kérdésben, hogy feltárjuk a különböző létező és lehetséges magyarázatok erőnyeit és gyenge pontjait, közben arra is figyelmet fordítva, hogy vizsgálódásaink eredményeinek milyen jelentősége van a teológia, a keresztény hit más nagy témáira nézve.

Az egyes alkalmak kiindulópontjait nem dogmatikai vagy teológiatörténeti passzusok, hanem a kérdés szempontjából jelentős bibliai textusok adják. Ezek sorrendje nem kötött, és a tervezet természetesen további textusokkal is bővíthető. Az egyes bibliai részletek között természetesen nem egy olyan is akad, amely nem csupán árnyalja istenképűségünket, de egyenesen megkérdőjelezi azt. Ezek is a témához tartoznak.

Néhány általános szempont: általában elég határozott véleményünk van arról, hogy mi az ember, az emberi, és meglehetősen kötöttek az elképzeléseink az Isten, az isteni tekintetben is. A beszélgetések valószínűleg akkor válnak igazán izgalmassá és relevánssá, ha ezektől az „előítéletektől” igyekszünk megszabadulni. Érdemes megpróbálnunk figyelemmel kísélni, hogy az egyes megállapításainkat milyen hitérdek vezérli, s hogy az milyen további építőelemekre támaszkodik. Fontos kérdés, hogy mit tegyünk az esetleges ellentmondásokkal. A logikus és értelmet áhító gondolkodás természetes törekvése, hogy ezeket elsimítsa, illetve kiküszöbölje. A speciális témára (tudniillik Isten) való tekintettel azonban meg kell gondolnunk, hogy ehhez a törekvéshez ebben az esetben mindenáron ragaszkodjunk-e. Végül soron ez a kérdés is a témához tartozik.

1. Hol vagy? – 1Móz 3,8–9

Az édenkerti történetet általában a naiv antropomorfizálás vádjára illeti. Máshonnan nézve ugyanakkor Isten képe, mint aki a kertben őgyeleg, s rendesen szóba elegyedik az emberrel – az ősközvetlenségről való csodálatos vallomás. Képmás, mint aki keres, szólít és megszólítható.

2. Bocsáss el, mert hajnalodik! – 1Móz 32,25–31

Képmás, mint akivel lehet és érdemes küzdeni. A harcban hozzám hasonlóan sebezhető, és még szorult helyzetbe is hozhatom.

3. Fogd a fiadat, a te egyetlenedet... – 1Móz 22,2

Képmás, amivel képtelenség azonosulni. Isten nem maga veszi el Izsákot – ami szörnyű, de beleillene a képbe. Arra kér, hogy én tegyem meg (szabadon); tulajdonképpen Istent játszva.

Ez a textus arról is vall, hogy Isten nem hagyja magát (a mi isten-képűségünk, azaz az ő emberképűsége címén) *megszelídíteni*.

4. Nem izzó haragom szerint bánok vele..., mert Isten vagyok én, nem ember – Hós 11,1–9
- Nincs hozzáfűznivalónk.

Annyi talán, hogy a szülő-gyermek kapcsolat itt lelhető csodálatos analógiája kapcsán felmerül a kérdés: Hóseás antropomorfizál, vagy a mi szülő-gyermek viszonyunk teomorf, azaz őrzött meg valamit az eredeti teremtő szándékából, az *eredeti* Isten-ember kapcsolatból.

5. Megbánta Isten, hogy veszedelemben akarta dönteni őket – Jón 3,10–4,11

A textus kétszeresen is a témába vág.

– Bánhat-e meg bármit is a Mindenható?

– Képmás, mint akinek a maga kimondott szavánál (azaz méltóságánál) fontosabb Ninive.

6. Nem volt neki szép alakja – Ézs 53,2

Mennyire függ össze bennünk a jó (isteni) és az esztétikus?

7. Senki ne egyék rólad gyümölcsöt, soha többé – Mk 11,12–14
- Képmás, mint aki szeszélyes és ésszerűtlen is lehet.

8. Nem tudjátok, milyen lélek lakik bennetek – Lk 9,54–56
- Dűlőre juthatunk-e a kérdésben (a témánkban), ha sem őt, sem magunkat nem ismerjük?

9. Mire való ez a pazarlás? – Mt 26,6–13

Hasznosság és *szent bolondság* (Hamvas Béla).

10. A tékozló magvető – Mt 13,1–8

Nem lehetne gazdaságosabban?

11. A tékozló apa – Lk 15,1–32

Mire vezet ez a *pedagógia*?

12. Legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletesek – Mt 5,48

Istenképűségünk adottság vagy feladat?

Cserhádi Sándor